

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยเรื่อง การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา: ศึกษาพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาประวัติความสำคัญของพระนางพญา และพระบรมสารีริกธาตุของจังหวัดพิษณุโลก 2) เพื่อสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวและศึกษาวิธีการชมพระเครื่องวัดนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก 3) เพื่อสำรวจความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจังหวัดพิษณุโลก 4) เพื่อจัดทำคู่มือแนะนำเที่ยวต้นฉบับซึ่งรายละเอียดจะบรรยายเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งมีภาพประกอบจากการศึกษาผู้วิจัยได้ค้นพบประเด็นที่สำคัญดังนี้

ตอนที่ 4.1 ประวัติความเป็นมา ความสำคัญของพระนางพญา และพระบรมสารีริกธาตุ
จังหวัดพิษณุโลก

ตอนที่ 4.2 การวิเคราะห์ศักยภาพวัดนางพญา วัดราชบูรณะ และวัดเสนาสน์ ในการเป็น
แหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของจังหวัดพิษณุโลก

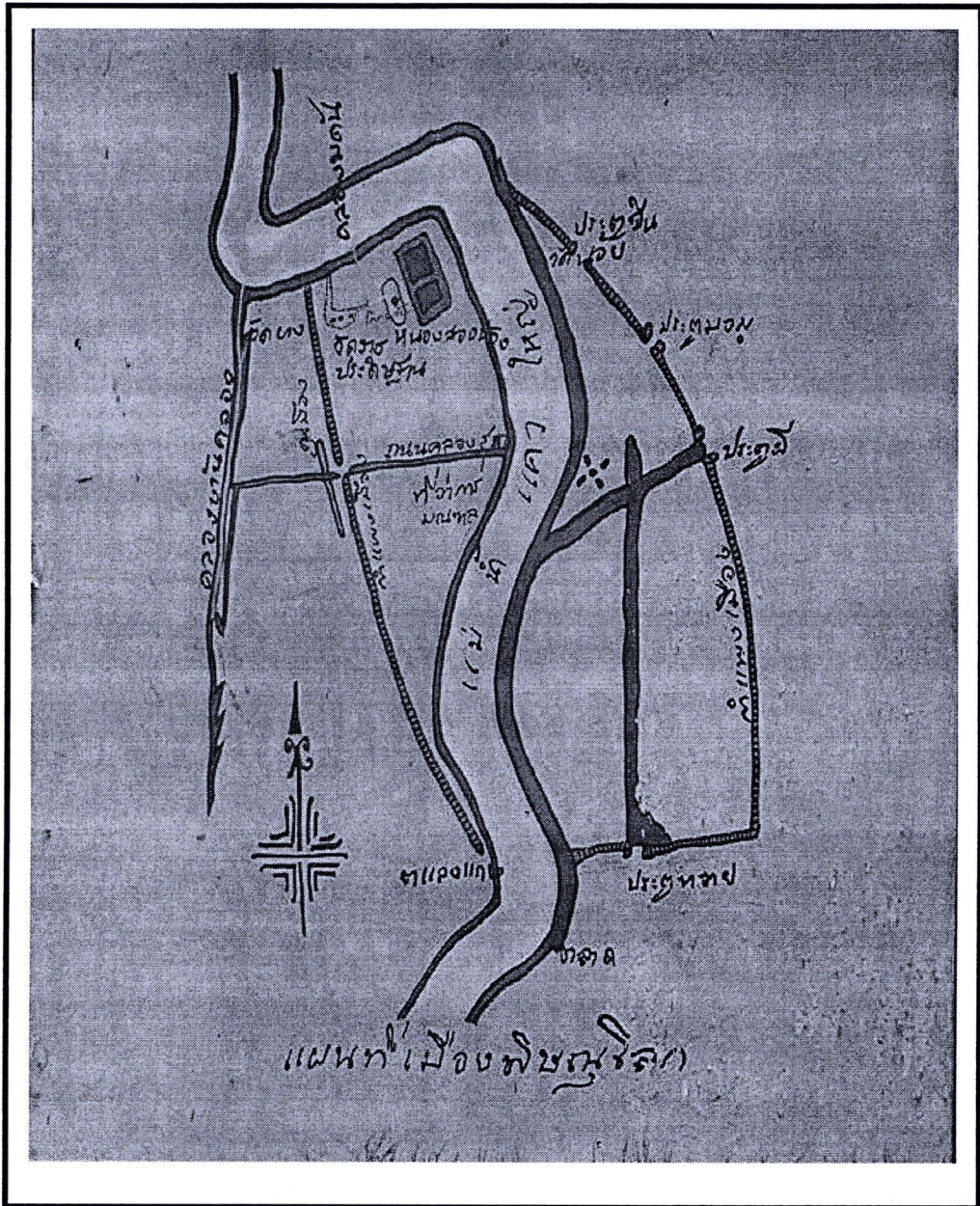
ตอนที่ 4.3 การสำรวจความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและ
พระบรมสารีริกธาตุจังหวัดพิษณุโลก

ตอนที่ 4.1 ประวัติความเป็นมา และความสำคัญของพระนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ
ของจังหวัดพิษณุโลก พบว่า พระเครื่องนางพญาได้ถูกค้นพบที่จังหวัดพิษณุโลก หรือ เมืองสองแคว
ซึ่งมีประวัติในการตั้งเมืองดังนี้

4.1.1 ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก

จังหวัดพิษณุโลก เป็นเมืองที่มีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย
ของราชวงศ์พระร่วง โดยมีหลักฐานว่าพิษณุโลก หรือสองแคว เป็นเมืองที่อยู่ใต้การปกครองของ
ราชวงศ์พ่อขุนผาเมือง จนกระทั่งถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงได้ทรงยึดเมืองสองแควเข้าไว้ใน
อาณาจักรสุโขทัย เพื่อสกัดกั้นมิให้อาณาจักรอยุธยาแผ่ขยายอำนาจขึ้นมาครอบครองสุโขทัย แต่ใน
ที่สุดเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) ครองกรุงศรีอยุธยา พระองค์ก็
สามารถทำสงครามยึดเมืองสองแควได้ เมืองสองแควจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา และ
มีฐานะเป็นราชธานีของหัวเมืองฝ่ายเหนือ เมืองสองแควจึงถือเป็นเมืองสำคัญทางยุทธศาสตร์เมือง

หนึ่งของกรุงศรีอยุธยา และเคยเป็นเมืองหลวงของอยุธยาอยู่ช่วงหนึ่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งได้ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองสองแควเป็นพิษณุโลกด้วย (จิราภรณ์ สถาปนะวรรณ, 2537)

ภาพที่ 2 แผนที่เมืองพิษณุโลกในอดีต

ที่มา : www.phitsanulok.com

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 พิชณุโลกจึงเปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัด ๑ แห่งของประเทศจนถึงปัจจุบัน จังหวัดพิษณุโลก ตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทยห่างจากกรุงเทพฯ 320 กม. มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 10,815 ตร.กม. หรือ 6,759,909 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

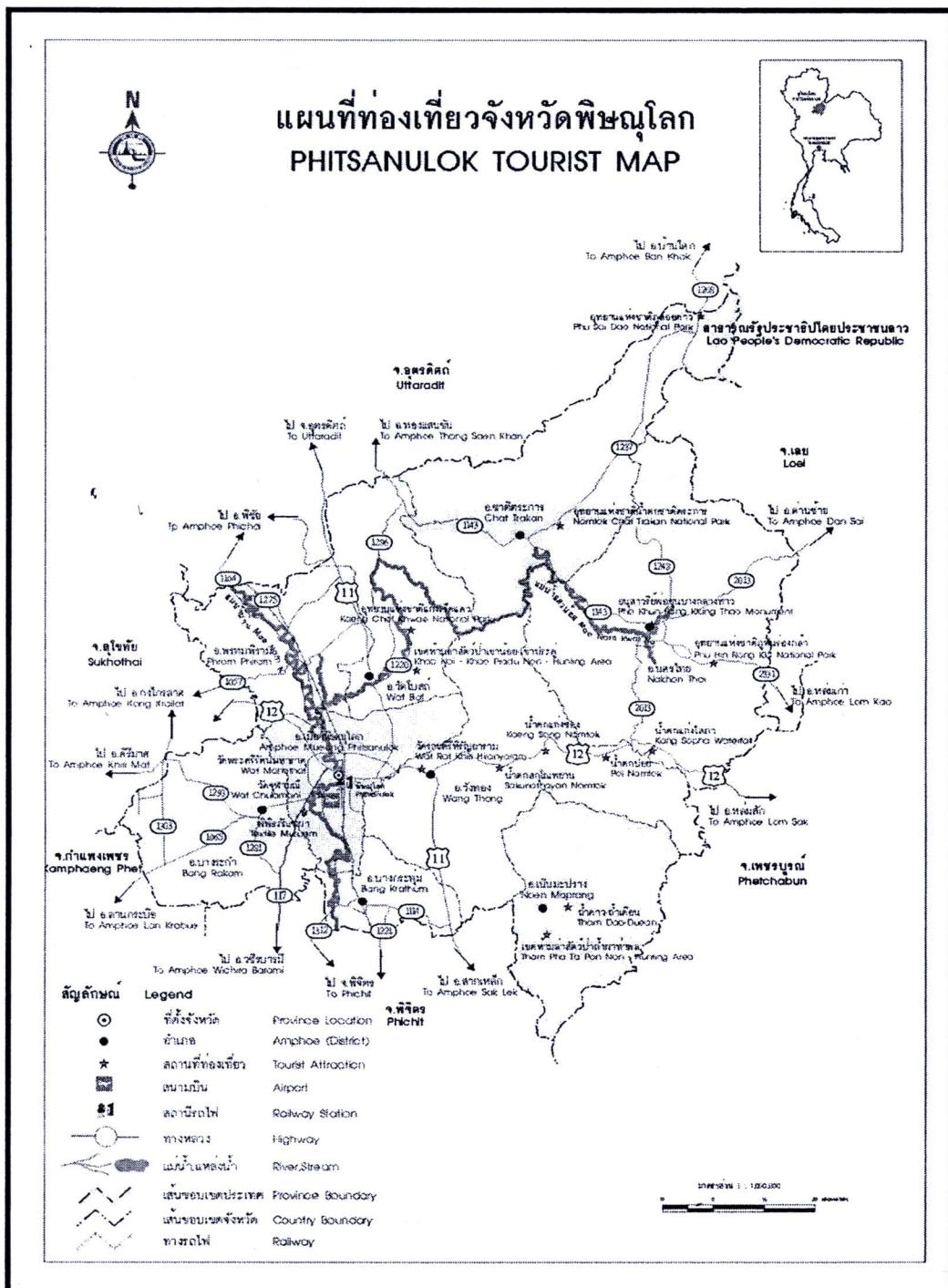
ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดอุตรดิตถ์ และลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดพิจิตร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดเลย และเพชรบูรณ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดสุโขทัย และกำแพงเพชร

จังหวัดพิษณุโลกแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ คือ อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอวังทอง อำเภอพรหมพิราม อำเภอบางระกำ อำเภอบางกระทุ่ม อำเภอนครไทย อำเภอวัดโบสถ์ อำเภอชาติตระการ และอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นเมืองเขตภาคเหนือตอนล่างได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพราะจังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่มีศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และมีความพร้อมในด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และเป็นจุดเชื่อมต่อไปยังภูมิภาคอื่นๆ ได้ จังหวัดพิษณุโลกมีแหล่งท่องเที่ยวในเขตเมืองมากมาย อาทิเช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร(วัดใหญ่) วัดโบราณต่างๆ ในเขตเมืองเก่า พระราชวังจันทน์ และรวมไปถึงความงดงามในทัศนียภาพในลำน้ำน่าน

ภาพที่ 3 แผนที่จังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน

ที่มา : www.phitsanulok.com

จะเห็นได้ว่า โบราณสถานและโบราณวัตถุทั้งหลายในประเทศไทยของเรานี้ ส่วนใหญ่ก็คือปูชนียวัตถุสถานที่เป็นของโบราณเท่านั้น แม้ปูชนียวัตถุสถานมากมายในสมัยอันไกลจนถึงปัจจุบันก็มีคุณค่าในเชิงที่กล่าวมานี้ไม่น้อยเหมือนกัน

ประวัติศาสตร์ของชาติไทยยุคต้นๆ นอกจากอาศัยโบราณสถานและโบราณวัตถุ โดยเฉพาะปูชนียวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา เป็นหลักฐานสืบค้นและยืนยันแล้วก็ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมจำพวกตำนานเป็นต้น ซึ่งส่วนมากเป็นวรรณคดีในพระพุทธศาสนา หรือนิพนธ์ขึ้นโดยพระภิกษุในอารามต่าง ๆ

เอกลักษณ์ของชาตินั้น มิใช่มีเฉพาะส่วนที่เป็นนามธรรมอย่างที่กล่าวถึงในข้อก่อนเท่านั้น แม้เอกลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งปรากฏอยู่ตามวัตถุต่าง ๆ ก็มีอยู่เป็นสำคัญ อีกส่วนหนึ่งด้วยเอกลักษณ์ด้านนี้จะพบได้ในศิลปะไทย ทุกสาขา เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม รวมทั้งวรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ทั้งหลาย และความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน ของคนไทย ซึ่งเหลือมาในวรรณกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนดนตรีประเภทต่าง ๆ ศิลปกรรมทั้งหลายและดนตรีเหล่านี้ ส่วนมากเป็นของเกิดในพระพุทธศาสนาในสถาบันพระพุทธศาสนา หรือไม่ก็เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นเครื่องแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติไทยแล้ว จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม สิ่งต่างเหล่านี้ก็เป็นมรดกและเป็นคลังสมบัติอันมีค่ายิ่งของชาติไทย

หากกล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์ของเมืองพิษณุโลก มิใช่มีเพียงความห้ำหั่นของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเท่านั้น แต่พิษณุโลกยังมีความโดดเด่นในเรื่องศิลปวัฒนธรรมนั้น คือ พระเครื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเครื่องนางพญาและยังเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นมรดกและเป็นคลังสมบัติอันล้ำค่าของชนชาติไทย พระเครื่องยังเป็นมรดกทางจิตใจและเป็นสมบัติประจำตัวด้านในแล้วพระพุทธศาสนายังเป็นมรดกและคลังสมบัติทางด้านรูปธรรมที่ล้ำค่าของชนชาติไทยอีกด้วย โบราณสถานและโบราณวัตถุทั้งหลายเป็นมรดกและเป็นสมบัติที่สำคัญยิ่งของประเทศชาติ นอกจากเป็นหลักฐานสำหรับสืบค้น และยืนยันความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของชาติแล้ว ยังเป็นของมีค่าสูงอีกด้วย ความมีค่าที่ว่ามีนี้มิใช่เฉพาะคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่าทางเศรษฐกิจด้วย ทั้งนี้โดยเหตุผลถึงสองประการ

ประการแรก ในส่วนอดีตว่าโดยต้นกำเนิดหรือตัวของวัตถุสถานนั้นเอง โบราณวัตถุสถานเหล่านั้นเกิดจากแรงศรัทธาหรือไม่ก็เป็นผลงานสร้างสรรค์ของพระมหากษัตริย์ คนมีฐานะสูงหรือชุมชนทั้งหมด จึงมักสร้างขึ้นด้วยวัสดุที่ดีที่สุด และสร้างอย่างดีที่สุด

ประการที่สอง ในส่วนปัจจุบันว่าโดยความเป็นแหล่งรายได้ของประเทศ โบราณวัตถุสถานทั้งหลายมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ในการดึงดูดความสนใจทำให้คนต่างถิ่นและต่างประเทศเดินทางเข้ามาทัศนอาร จึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ประชาชนจำนวนมากมีงานทำ ทำให้ท้องถิ่นขยายตัวเฟื่องฟู และเพิ่มพูนรายได้ของประเทศชาติ

4.1.2 ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของพระเครื่องนางพญา

1. ประวัติความเป็นมาของพระเครื่องนางพญา

จากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของ เล็ก วัชรวก (ม.ป.ป) ข้อมูลจากเว็บไซต์ของ อัครเดช กฤษณะดิลก สถาบันอนุรักษ์พระเครื่องพระบูชาไทย (ที่มา : www.benjaamulet.com) ข้อมูลจากปรเมศ เอี่ยมน้อย (สัมภาษณ์เมื่อ 1 กันยายน 2553) และเอกสารแผ่นพับเรื่องประวัติสมเด็จพระนางพญาเรือนแก้ว วัดนางพญา (2552) มีข้อมูลที่ตรงกันเกี่ยวกับประวัติการสร้างพระเครื่องนางพญา ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ พระเครื่องนางพญา ถูกค้นพบภายในบริเวณ วัดนางพญา ซึ่งตั้งอยู่ในเขต อ.เมือง จ. พิษณุโลก ริมแม่น้ำน่าน บนถนนพุทธบูชา พระเครื่องพระนางพญาของจังหวัดพิษณุโลก เป็นศิลปวัตถุที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งพบพระนางพญาที่จังหวัดพิษณุโลก และมี หลักฐานการสร้างเมืองพิษณุโลกมีมาแต่พุทธศตวรรษที่ 15 สมัยขอมมีอำนาจปกครองแถบนี้ แต่เดิมมีชื่อเรียกว่า “เมืองสองแคว” เนื่องจากเมืองนี้ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำน่าน และแม่น้ำแควน้อย หรือบริเวณที่ตั้งของวัดจุฬามณีในปัจจุบัน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1900 สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งกรุงสุโขทัยได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองมาตั้งอยู่ ณ ตัวเมืองปัจจุบันโดยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง ในสมัยอยุธยาเมืองพิษณุโลกทวีความสำคัญมากขึ้นเพราะเป็นเมืองกึ่งกลางระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอาณาจักรฝ่ายเหนือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปฏิรูปการปกครองและได้เสด็จมาประทับที่เมืองนี้ตั้งแต่ พ.ศ. 2006 จนถึงรัชกาลในปี พ.ศ.2031 ช่วงนั้นพิษณุโลกเป็นราชธานีแทนกรุงศรีอยุธยาถึง 25 ปี หลังรัชสมัยของพระองค์พิษณุโลกมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงเป็นหน้าด่านสำคัญที่จะสกัดกั้นกองทัพพม่า เมื่อครั้งพระนเรศวรมหาราชดำรงฐานะพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก ระยะนั้นไทยตกเป็นเมืองขึ้นพม่า สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงรวบรวมชายฉกรรจ์ชาวพิษณุโลกกอบกู้อิสรภาพชาติไทยได้วัดนางพญาดังอยู่ระหว่างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุกับวัดราชบูรณะ ใกล้สะพานที่จะไปสุโขทัย ส่วนพระนางพญาเป็นพระที่พบครั้งแรกในราวปลายสมัยรัชกาลที่ 5 จากองค์พระเจดีย์ด้านตะวันออก ต่อมาราว พ.ศ.2470 เจดีย์นี้ได้พังลง ท่านอดีตเจ้าอาวาสในยุคนั้นคือพระอธิการณอมได้ให้ชาวบ้านและพระเณรช่วยกันเอาดินและเศษอิฐเศษปูนจากซากเจดีย์ล้มนั้นมาถมคูน้ำ สถานที่นี้อีกหลายปีต่อมาก็กลายเป็นคดงล้วย เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองในปี พ.ศ.2485 ชาวบ้านได้หนีภัยสงครามเข้าไปหลบอยู่ในคดงล้วยและได้ทำการขุดหลุมหลบภัยจึงพบพระนางพญากระจายตัวจมอยู่ใต้พื้นดิน

นอกจากนี้ยังมีการบันทึกตำนานพระนางพญาพิษณุโลกไว้ว่า สุภมัสสพพระศาสนากาลล่วงไปแล้วประมาณ 1501 ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่งครองเมืองพิษณุโลก มีอัครมเหสีทรงพระนามว่า เบญจราชเทวี กาลนั้นพระสวามีทิวงคตไปเสียแล้ว ดำรงชีวิตอยู่แต่พระนางเบญจราชเทวี ได้ครอบครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ณ เมืองพิษณุโลกแทนพระสวามีในลำดับนั้น มีศักราชมาตั้งล้อมเมืองพิษณุโลก 4 ทิศ เพื่อจะตีเมืองพิษณุโลก เอาเป็นเมืองขึ้นในขอบขันฑสีมาสมเด็จพระนางเจ้าจึงได้กะเกณฑ์โยธา และ

ราษฎรพลเมืองทั้งชายหญิงให้เตรียมพร้อมคอยรับทัพรามัญ เพื่อปราบข้าศึกรามัญให้ราบคาบ ยังมี
 ชีปะขาวอีกองค์หนึ่งมารับอาสาสมัครสมเด็จพระนางเจ้าเพื่อนำพระพุทธปฏิมากรเล็ก ๆ แจกจ่ายแก่
 ทหารที่จะปราบศึกรามัญให้พินาศไป สมเด็จพระนางเจ้าฯ จึงได้สั่งให้ดาชิปะขาวเข้าเฝ้า และตรัสถาม
 ว่า พระที่ท่านทำขึ้นนั้นป้องกันสรรพาวุธได้หรือไม่ ดาชิปะขาวจึงกราบทูลว่า ป้องกันสรรพาวุธได้ทุก
 อย่าง ตลอดทั้งเมตากรุณา และเป็นศรีสวัสดิ์มงคลทุกประการ สมเด็จพระนางเจ้าให้คำมั่นว่า ถ้าชนะ
 ศิครามัญกลับมาเรียบร้อยแล้ว ขอให้สมเด็จพระนางเจ้าสร้างวัดขึ้นแห่งหนึ่งขนานนามว่า วัดนางพญา
 แล้วให้เรียกเอาพระที่แจกจ่ายกลับคืนแล้วให้สร้างสถูปเจดีย์ คือ พระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนี้ให้
 มั่นคงตลอดทั้งพิมพ์พระสมเด็จพระนางเจ้าจึงรับคำ แล้วดาชิปะขาวนำดินนั้นมาจากประเทศอินเดีย 4
 แห่งคือ ดินที่สวนลุมพินีวันระหว่ำเมืองกบิลพัสดุ์ กับเมืองทเวทหะต่อกันที่พระองค์ประสูติแห่งหนึ่ง
 ดินที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ได้ต้นโพธิ์พุกภัย ตำบลอุรุเวลาแขวงเมืองพารานาสีแห่งหนึ่ง ดินที่แสดง
 ประถมเทศนาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพารานาสีแห่งหนึ่งและดินที่พระองค์ดับขันธุ์ปรินิ
 พพาน แขวงเมืองกุสินาราแห่งหนึ่ง คือ ดินที่ประสูติ สีแดง ดินที่ตรัสรู้ สีเหลือง ดินที่ปฐมเทศนา สีเขียว
 ดินที่ปรินิพพาน สีดำ อนึ่ง เมื่อดาชิปะขาวพิมพ์พระเสร็จแล้วจึงเกณฑ์ให้บรรดาทหารไปตัดไม้รวก
 บรรทุกเล่มเกวียนมามากมายแล้วจึงผ่าแฉ้มออกเล็กน้อยแล้วจึงให้ทหารเอาแขนของตนผ่าไม้รวกทุก
 คนต่อพระพักตร์สมเด็จพระนางเจ้า หาเป็นอันตรายไม่นอกจากนี้ยังให้ทหารกระโจนขึ้นไปบนหอก
 บนดาบก็หาเป็นอันตรายไม่ สมเด็จพระนางเจ้าทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงบังเกิดความโสมนัสยิ่งนัก
 เมื่อชีปะขาวพิมพ์พระเท่าจำนวนทหารเสร็จแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าเวลานั้น พระชนพรรษาได้ 28 ปี
 พระองค์จึงให้ดาชิปะขาวสร้างขึ้นอีก 28 องค์ ประจำพระชนมายุพระนางชันษา 28 ปี 28 องค์นี้เป็น
 พิมพ์พิเศษใหญ่กว่าที่สร้างแจกทหาร เมื่อสร้างเสร็จแล้วชีปะขาวก็อาลาเดินทางไปในป่า สมเด็จพระ
 นางเจ้าจึงได้สร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง เรียกว่าวัดชีปะขาวหายจนทุกวันนี้ จึงเข้าใจกันว่า มีพระปฏิมากร
 สมเด็จพระนางพญาองค์หนึ่งองค์ใด สีหนึ่งสีใดบูชาไว้ในบ้านจะเป็นสิริมงคลคุ้มกันภัยได้ทุกประการแล
 ถ้าผู้ใดอาราธนาไปกับตัว หรือการไปสู่การณรงค์สงครามก็ดีให้ตั้งนะโม 3 จบ แล้วให้ว่าพระไตร
 สรณ คือ “พุทธ ๑ ธมม ๑ สังฆ ๑ พุติ ๑ ตติ ๑” เสร็จแล้วให้ระลึกถึงเทวดาผู้สร้าง กับสมเด็จพระนางพญา
 จะพ้นอันตรายทั้งปวงถ้าผู้ใดทำราชการมีสมเด็จพระนางพญา จะได้เป็นที่เสนาหา เมตตากรุณา แก่ท้าวพญา
 และสตรีทั้งหลายแลถ้าบูชาไว้กับบ้าน จะเป็นศรีสวัสดิ์มงคลบุญราศี ทุกทิพาราติกาลแล อีกประการ
 หนึ่งถ้าท่านผู้ใดได้บูชาพระแล้วห้ามทำการลบหลู่เป็นต้นว่า ใช้อาวุธต่าง ๆ ทดลองกันหรือยิงกันท่าน
 ว่าผู้นั้นดูหมิ่นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแท้

ปัจจุบันนี้ที่ยังเห็นเป็นหลักฐานในทางประวัติศาสตร์นั้นก็คือเทวสถานสมัชชมนั่นเอง
 เพราะวัดนางพญาเป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธชินราชที่สำคัญยิ่งและเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของเมือง
 พิษณุโลกกับทั้งให้กำเนิดพระนางพญาที่ขึ้นชื่อมาตราบเท่าทุกวันนี้

2.วิจารณ์ตำนานโดยโบราณวิจารณ์

การวิจารณ์ตำนานจากเว็บไซต์ของอัครเดช กฤษณะดิลก สถาบันอนุรักษ์พระเครื่องพระบูชาไทย (ที่มา : www.benjaamulet.com) ได้เขียนไว้ว่า ตำนานพระนางพญา มีความหมายหลายตอน และสำนวนการเขียนแสดงว่า เป็นของที่เขียนขึ้นทีหลัง มิใช่ตำนานจากคำศิลาจารึกแผ่นลานเงิน แต่เข้าใจว่าคงจะได้เข้ามาจากแผ่นลานเงินหรือแผ่นลานทอง หรือมีฉะนั้นก็หลักฐานประการอื่น ๆ แต่อาศัยที่จดจำหรือคัดลอกต่อ ๆ กันเป็นทอด ๆ และได้มีการเพิ่มเติมความกันอีกด้วยฉะนั้นการอ่านตำนานจึงต้องพิจารณาตัดตอนและแยกแยะกันหลายประการดังนี้

คำว่า สุภมัสสุ พระพุทธศาสนายุคกาลล่วงประมาณ 1501 ปี หมายถึงปี พ.ศ.1501 ซึ่งเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด ในวาระดังกล่าวนี้ไทยเรากำลังได้รับการเสื่อมโทรมอยู่ในอาณาจักรน่านเจ้า จะมีไทยที่อพยพเข้ามาอยู่ในสุวรรณภูมิเมื่อก่อนหน้านั้นบ้าง แต่ก็ห้ามอิทธิพลอันใดไม่ ถึงแม้จะมีอยู่จำนวนไม่น้อยก็ตาม แต่คงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้มีอำนาจเดิม คือ มอญเขมร อนึ่งเมืองพิษณุโลกในปี พ.ศ. 1501 กำลังอยู่ในอำนาจของเขมรด้วยเหตุผลตามมาอีกสองประการ

ประการแรก พระนางพญา จะเป็นพุทธปฏิมากรในสมัยขอมได้หรือไม่ และพระนางเบญจราชเทวี อาจจะเป็นกษัตริย์ขอมตัดปัญหานี้ออกไปและเป็นไปไม่ได้ทั้งนี้แม้แต่ศิลปะในพระเครื่องธรรมดาแม้มีชนักรโบราณคดีก็ย่อมพิจารณาได้ง่าย ศิลปะฝีมือการสร้างพระเป็นศิลปะสกุลอย่างอยุธยาไม่ใช่ศิลปะขอมแต่อย่างใด

ประการที่สอง จะต้องพิจารณาว่าศักราชที่อ้างไว้ผิด เพราะปี 1501 จะเป็นปีพุทธศักราชตามตำนานไม่ได้ เท่าที่ปรากฏในตำนานลานเงินลานทอง โบราณนิยมใช้มหาศักราช เช่น ลานทองของกรุพระกำแพงทุ่งเศรษฐี (วัดพระบรมธาตุนครชุมกำแพงเพชร) และลานทองของกรุพระผางสุพรรณ (วัดพระศรีมหาธาตุ สุพรรณบุรี) เป็นต้น เช่นกรุสุพรรณบุรี ใช้คำว่า สุภมัสสุ 1265 พอแปลงมาเป็นพุทธศักราชก็ได้ ปีพ.ศ.1887 ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าอู่ทองเสวยราชสมบัติพоди สำหรับกรุกำแพงเพชรจารึกในศิลาจารึกไว้ว่า (หลักศิลาจารึกที่ 3 ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) ศักราช 1279 ซึ่งแปลงมาเป็นพุทธศักราชก็ได้ พ.ศ. 1900 ตรงกับสมัยพระเจ้าลิไทยธรรมราชาที่ 1 ในการจารึกของคนไทยสมัยโบราณ นิยมมหาศักราชกันมาก รองลงมาก็คือ จุลศักราช ดังนั้นคำว่า สุภมัสสุ หรือ ศักราช ข้อนี้องทำให้คิดไปว่า คำว่า สุภมัสสุ พระพุทธศาสนยุคกาล ล่วงแล้ว ประมาณ 1501 ปี ส่วนตำนานของพระนางพญานั้น ประโยคเดิมคงจะมีเพียงคำว่า สุภมัสสุ 1501 คงจะลอกต่อ ๆ กันมาผิด ๆ

ประการที่สาม คือ เรื่องของชีปะขาวพฤติกรรมในการสร้างพระนางพญานั้นดูคล้ายคลึงกับการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งชีปะขาวที่หายไปเป็นผู้สร้างก็เดินหายไปไหน ต่อมาสร้างวัดชื่อ วัดชีปะขาวหาย ปัจจุบันชาวบ้านเรียกเพี้ยนเป็นวัดเต่าไห จึงเข้าใจว่า ตำนานวัดนางพญานั้นจะเอาอย่างตำนานการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งมียาวมากกว่าการสร้างพระนางพญา

จากการวิเคราะห์ทางด้านอักษรศาสตร์หลักฐาน โบราณคดี สิ่งแวดล้อมและความเป็นไปได้ คงจะเป็นเรื่องที่เล่าต่อ ๆ กันมา และบันทึกไว้เป็นตำนาน

3.การพิจารณาทางศิลปะและสกุลช่าง

พระนางพญา เป็นศิลปะการสร้างสกุลช่างสมัยอยุธยา ลีลาของพุทธลักษณะ แข็งทื่อเย็นชา และเป็นฝีมือช่างราษฎร์และช่างหลวงช่วยกันสร้างพระเครื่องสกุลอยุธยา มีพุทธลักษณะดังนี้

1. พระเศียร มักจะสั้น ไม่ปรากฏเม็ดยพระศก พระพักตร์เป็นแนวเดียวกับพระกรณ ดูแล้วคล้ายการสวมขลุ่ย
2. พระพักตร์ มักจะเป็นรูปไข่ทรงชะลูด รายละเอียดเกี่ยวกับพระเนตร พระนาสิก พระโอษฐ์ มีลักษณะโปนขึ้นมา ไม่เรียบร้อย ไม่ปรากฏพระขนง
3. พระพาหามีลีลาที่อ่อน บางทีก็แข็งทื่อขาดความสวยงาม
4. ช่วงพระองค์ ก่อนข้างชะลูดเล็กน้อย ดูแล้วไม่ได้สัดส่วน
5. พระเพลาดูใกล้เคียงพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย แต่ลีลาไม่อ่อนช้อยเท่า ส่วนความโค้งมนของรูปพระองค์พระเป็นรูปนูนต่ำ (ที่มา : www.benjaamulet.com)

4.การพิจารณาทางประวัติศาสตร์

จากการพิจารณาการสร้างพระนางพญา ซึ่งได้ข้อมูลจากเว็บไซต์ของอัครเดช ฤกษ์ฉัตรศิลป์ สถาบันอนุรักษ์พระเครื่องพระบูชาไทย (ที่มา : www.benjaamulet.com) พบว่า เป็นการสร้างของสกุลช่างสมัยอยุธยารายพระนามกษัตริย์ที่เคยประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลกและข้อพิจารณาที่เกี่ยวข้อง กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงที่มีความสำคัญแก่เมืองพิษณุโลกมี 3 พระองค์ คือ พระยาไทย (พระมหาธรรมราชาที่ 1) พระยาไสยลือไทย (พระมหาธรรมราชาที่ 2) พระมหาธรรมราชา (พระมหาธรรมราชาที่ 3) ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระยาไสยลือไทย และพระยาบาลเมือง (พระมหาธรรมราชาที่ 4) แยกเป็นตอนที่สำคัญดังนี้

1. พระยาไทย (พระมหาธรรมราชาที่ 1) ในแผ่นดินทองจารึกและศิลาจารึก เมืองกำแพงเพชรถวายพระเกียรติ นามว่า พญาศรีธรรมไตรปิฎกพระองค์ทรงสร้างเมืองพิษณุโลก และพระพุทธรูปราชที่สวยงาม และทรงศักดิ์สิทธิ์ พระองค์ทรงปลุกปั้นพระศรีมหาโพธิ์ตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร พิษณุโลก และพิจิตร หลักฐานในศิลาจารึกของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร ในสมัยพระยาไทย มีประเด็นสำคัญที่น่าพิจารณาดังต่อไปนี้

1.1 เมื่อพิจารณาอายุวัดราชบูรณะและวัดนางพญา หากวัดทั้งสองสร้างในสมัยพระยาไทย ศิลปะต้องแสดงอิทธิพลของศิลปะสมัยสุโขทัยอย่างเห็นได้ชัด เมื่อดูศิลปะจากสิ่งก่อสร้างของวัดทั้ง

สองแล้วไม่ปรากฏศิลปะสมัยสุโขทัยแต่อย่างใด

1.2 พิจารณาพิมพ์พระนางพญา ไม่ใช่พระที่สร้างในสมัยสุโขทัย เป็นสกุลช่างของสมัยอยุธยา ทำอย่างรีบร้อน ทำให้คิดว่าบ้านเมืองอยู่ในระหว่างศึกสงคราม สร้างเพื่อเป็นกำลังใจแผ่นดิน กำลังใจ ให้ทหารไปรบเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง และนำพระที่เหลือบรรจุกรุ

1.3 พิจารณาเหตุการณ์บ้านเมืองมีความสงบ ในสมัยพระยาไทยไม่ปรากฏว่ามีการรบกับพม่า แต่อย่างใด จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ทราบว่าพระนางพญาไม่ได้สร้างในสมัยพระเจ้าลิไทย(พระมหาธรรมราชาที่ 1) แต่อย่างใด

2. พระยาไทยลิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ 2) มีหลักฐานจากหลักศิลาจารึกหลักที่ 8 ของพิพิธพันธุสถานแห่งชาติพระองค์เคยเสด็จประทับอยู่ที่พิษณุโลก แต่ก็ไม่มีปรากฏหลักฐานว่าสร้างวัดพระนางพญาและวัดราชบูรณะแต่อย่างใด

3. พระมหาธรรมราชาพิษณุโลก (เข้าใจว่าเป็นพระมหาธรรมราชาที่ 3) เป็นกษัตริย์พระร่วงองค์สุดท้ายที่เคยครองเมืองพิษณุโลก(พระราชโอรสของพระเจ้าไทยลิไทย) จากพงศาวดาร ฉบับของหลวงประเสริฐธนะบุรีที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเสด็จเสวยราชสมบัติไว้ดังนี้ ศักราช 910 (พ.ศ. 2091) จึงเชิญพระเจียรราชาธิราชสมบัติ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพลความตอนหนึ่งที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงโปรดแต่งตั้ง พระมหาธรรมราชาเสด็จขึ้น ไปครองเมืองพิษณุโลก ปรากฏในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาภาที่ 1 ฉบับพิมพ์ปี 2425 หน้า 24-25

“มีความดังนี้ ครั้นรุ่งเช้าเสด็จออกสู่ขามายาตมณตริทั้งปวงพร้อมแล้วตรัสปรึกษาความชอบขุนพิเรนทรเทพแล้ว ขุนอิทรเทพ หมื่นราชเสน่หา หลวงศรียศ บ้านลานตากฟ้า สี่คนนี้เป็นประณมคิดและพระหลวงหมื่นหัวเมืองทั้งปวงเป็นผู้ช่วยราชการมหานคร ทั้ง 4 เชิญพระธรรมานุหอลหลวงมาปรึกษาความชอบเอาบำเหน็จนั้น ครั้นเช้าพระยามหาเสนาบดีรับพระนครอินทร์เข้าวังได้ มาเปรียบในบำเหน็จนั้นพระราชทานลูกพระสนมองค์หนึ่ง เจียดทองคำหนึ่ง พานทองคำหนึ่ง น้ำเต้าทอง กระบี่กั้นหย่น เสลี่ยง เสลี่ยงกลีบบัว เอาคำปรึกษากราบบังคมทูล ทรงพระกรุณาดำรัสว่า น้อยนักคน 4 คนนี้เอาชีวิตและโคตร แลกความชอบในแผ่นดิน แล้วตรัสว่า ขุนพิเรนทรเทพเล่า บิดาเป็นราชวงศ์พระร่วงมารดาไชยรีเป็นพระราชวงศ์แห่งสมเด็จพระชัยราชาธิราชเจ้าให้รับพระบัลลังก์ครองเมืองพิษณุโลก จึงตรัสเรียกลูกเจ้ายาเธอพระสวสดีราช ถวายพระนามวิสุทธิกษัตริย์เป็นตำแหน่งพระอรรคมเหสีเมืองพิษณุโลกพระราชทานเครื่องราชบริภค ๑๗๑ จากพงศาวดารสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงปูนบำเหน็จผู้มีความชอบนั้น ทรงพระราชดำริว่า ขุนพิเรนทรมีความชอบมากกว่าผู้อื่นและตัวเองเป็นเชื้อสายราชวงศ์พระร่วง จึงทรงแต่งตั้งให้ไปครองเมืองพิษณุโลกและพระราชทานพระวิสุทธิกษัตริย์ราชธิดา (ธิดาในสมเด็จพระนางศรีสุริโยทัย) ให้เป็นพระชายาด้วยเพราะพระมหาธรรมราชา (ขุนพิเรนทร) เป็นเชื้อสายพระร่วงเจ้าเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกับชาวเมืองเหนือ ชาวเหนือนิยมชมชอบ จึงพระราชทาน

บำเหน็จให้เหนือกว่าผู้อื่นคือ โปรดให้อภิเษกสมรสกับพระธิดา ทรงมีพระราชดำริว่าถ้ามีพระหน่อจะได้เป็นเชื้อสายของราชวงศ์พระร่วงกับราชวงศ์อู่ทอง เชื่อมสองราชวงศ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นในภายภาคหน้า ต่อมาก็สมอย่างพระหฤทัยหวัง กับทั้งมีคุณกับบ้านเมืองได้จริงด้วยเกิด สมเด็จพระนเรศวรกับพระเอกาทศรถทั้งสองพระองค์ ดังนั้นผู้ที่สร้างวัด หรือซ่อมแซมวัดราชบูรณะนั้นจะต้องอยู่ในฐานะพระเจ้าแผ่นดิน มิใช่พระอุปราชผู้ครองหัวเมืองเท่านั้นส่วนของวัดนางพระยานั้น ผู้สร้างก็ต้องดำรงตำแหน่งพระอัครมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินถ้าเป็นสามัญสตรี มิใช่กษัตริย์แล้วเป็นนางพญาไม่ได้ อีกประการหนึ่งเจตนารมณ์ของผู้สร้างวัดต้องการสร้างคู่กันเพราะมีเนื้อที่ติดต่อกัน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้ความเห็นว่า ผู้ที่สร้างวัดนางพญาก็คือ พระวิสุทธิกษัตริย์ สรุปลจากพงศาวดารหลักฐานในการก่อสร้างศิลปะ ในพิมพ์พระเครื่อง ระยะเวลาเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น สันนิษฐานได้ชัดเจนว่าผู้สร้างวัดนางพญา คือ พระวิสุทธิกษัตริย์ และผู้สร้างวัดราชบูรณะ คือ พระมหาธรรมราชา จากเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นอยู่ในศึกสงคราม เพราะถูกพม่ารุกรานและเมืองขึ้นของพม่า ทำให้การสร้างวัดทั้งสองอาจยังไม่สมบูรณ์พอ ทั้งนี้ดูจากพิมพ์พระเครื่องจะขาดความประณีตอ่อนช้อย มีความแข็งทื่อพิจารณาได้ว่ารีบร้อน ใช้นี้แกะเป็นแม่แบบ องค์พระที่สมบูรณ์คงจะปรากฏเสียไม่ในพิมพ์พระนางพญาเข้าโค้ง ในการสร้างการกระทำเพื่อการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพ เป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยาแล้ว จึงหันมาพัฒนาวัดพระศรีมหาธาตุ วัดนางพญา วัดราชบูรณะ ที่พระราชบิดา และ พระราชมารดาทรงสร้าง และสร้างพิมพ์พระเพื่อเป็นกำลังของแผ่นดินแจกจ่ายให้ทหาร เพื่อเป็นขวัญกำลังใจจากนั้นได้ทำการบรรจุพระนางพญาในกรุทั้งสามวัด เพราะมีเขตชั้นทาสีมาติดต่อกัน มีวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดนางพญา วัดราชบูรณะ พิมพ์พระที่สร้างบรรจุในกรุ มีพิมพ์เข้าตรง เข้าโค้งพิมพ์สังฆาฏิ พิมพ์เทวดา พิมพ์อกนูนใหญ่ พิมพ์อกนูนเล็ก เพราะมีหลักฐานการพบพระพิมพ์พระนางพญาที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ(วัดใหญ่)ด้วย ส่วนพิมพ์นั้นได้นำแม่พิมพ์ของเก่ามาใช้เป็นบางส่วน และบางส่วนก็ทำขึ้นมาใหม่ (จะมีความสวยงามมากกว่าพระยุคแรก เพราะได้นำช่างหลวงมาช่วยแกะแม่พิมพ์ “ในขณะที่บ้านเมืองสงบ) พระนางพญาจึงสร้างใน 2 ยุค ยุคที่ 1 โดยสร้างพระวิสุทธิกษัตริย์ ยุคที่ 2 สร้างโดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” พระทั้งสองยุคนี้อายุการสร้างใกล้เคียงกัน มีพุทธคุณที่เหมือนกันคือ เน้นหนักเรื่องความคงกระพันชาตรี โชคลาภ เงินทองและมหานิยมเป็นหลัก เพราะสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นอยู่ในศึกสงครามกับพม่าพิธีในการสร้างนั้น ได้อัญเชิญเหล่าทวยเทพฯ เทวดา ฤาษี พระสงฆ์ ผู้ทรงศีล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองพิษณุโลกอันได้แก่ พระพุทธชินราชเจ้า และนำพระเครื่องที่สร้างนี้เข้าพิธีปลุกเสกที่วัดพระศรีมหาธาตุ จากประสบการณ์ทหารเอกของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ไปรบที่ไหนก็ประสบแต่ชัยชนะ เป็นที่หวั่นเกรงของพม่าในขณะนั้น และจากประสบการณ์ที่ทหารไทยไปรบในสงครามอินโดจีน มีชัยชนะหลายครั้งจึงได้เกียรติอันสูงส่งที่น่าเชิญ

เป็นหนึ่งในพระชุดเบญจภาคี พุทธศิลป์อยุธยา ประเภทเนื้อดินเผาผสมวาน ผสมแร่มงคล และ
 ศาสตร์วรูฐ” (ที่มา : อัครเดช กฤษณะดิลก, 2545 หน้า 5-10)

5. ความสำคัญของพระเครื่องนางพญา

พระนางพญา เป็นพระเครื่องที่มีชื่อเสียง เป็นที่เคารพบูชา กราบไหว้ เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส
 ของประชาชนชาวไทย และยังเป็นเครื่องรางของขลัง ที่คนไทยให้ความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่ง
 ถึงปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันนี้พระเครื่องนางพญาจึงเป็นพระเครื่องที่นิยมบูชาและมีชื่อเสียงระดับประเทศที่
 เรารู้จักกันดีในนามของ “พระเครื่องเบญจภาคี”

6. หลักการตั้งชื่อพระพิมพ์

พระนางพญา เป็นพระเครื่องที่มีชื่อเสียง หลักในการตั้งชื่อพระเครื่องนางพญา อาจมีหลาย
 สาเหตุ แต่การตั้งชื่อพระพิมพ์ในอดีตนั้นจะตั้งชื่อตามสมัยประวัติศาสตร์โบราณคดีและประวัติศาสตร์
 ทางเรื่องราว กับประวัติศาสตร์ทุกแขนงตามหลักสากลฝ่ายวิชาการ มีหลักการดังนี้

1. การตั้งชื่อตามวงศ์กษัตริย์ หรือตามพระนามของกษัตริย์โดยตรง
2. การตั้งชื่อตามรัฐ แคว้น หรือเมือง
3. การตั้งชื่อตามเชื้อชาติ
4. การตั้งชื่อตามกาลเวลา คือ สมัยแรก สมัยกลาง สมัยสูงสุด และสมัยหลัง
5. การตั้งชื่อตามศาสนา

ส่วนการตั้งชื่อสมัยเกี่ยวกับศิลปะการสร้างพระพิมพ์ที่ปรากฏอาจต้องถือหลักการ โดย
 ผนวกสกุลศิลปะเข้าไปแทนสมัย เช่น สกุลศิลปะขอมละว้า แต่ถ้าเกี่ยวข้องกับกาลเวลาของสมัยศิลปะ
 ต้องใช้ สมัยแรก และสมัยหลัง เป็นต้น (จิตร บัวบุศย์, 2514 : หน้า 57-58)

จากข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับประวัติการตั้งชื่อ “พระเครื่องนางพญา” ที่เกี่ยวข้องกล่าวคือ
 การตั้งชื่อพระเครื่องนางพญาใช้หลักการตั้งชื่อตามวงศ์กษัตริย์ หรือตามพระนามของกษัตริย์โดยตรง
 ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าผู้สร้างอาจเป็นพระนางวิสุทธิกษัตริย์ ทรงเป็นเอกอัครมเหสีของพระมหาธรรม
 ราชา (ขุนพิเรนทรเทพ) คราวที่ทรงเสด็จมาครองเมืองพิษณุโลกสองแคว ในฐานะบุตรเขยของพระ
 มหจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในระหว่างปี พ.ศ.2091 ถึง พ.ศ. 2112 และพระนาง
 วิสุทธิกษัตริย์ ทรงเป็นพระมารดาของสมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเอกาทศรถ และสมเด็จพระ
 สุพรรณกัลยา (ที่มา : ประวัติสมเด็จพระนางพญาเรือนแก้ว จังหวัดพิษณุโลก:หน้า 9)

7. มุลเหตุในการสะสมพระพิมพ์

การสะสมพระพิมพ์เป็นการกระทำที่ขึ้นอยู่กับความชอบและความพึงพอใจของนักสะสมแต่ละบุคคล จะเห็นได้ว่า นักสะสมพระพิมพ์ทั้งที่เป็นชาวพุทธและชาวต่างชาติในศาสนาอื่นๆ นอกจากศาสนาอิสลามได้สนใจสะสมพระพิมพ์ไว้ในครอบครองแบ่งออกได้เป็น 4 พวก ดังนี้คือ

4.1 พวกที่สะสมไว้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึง “พระธรรม” ของพระพุทธองค์ตลอดเวลาที่มีความรู้สึกสัมผัสกับองค์พระพิมพ์เล็กๆ จะเป็นด้วยการห้อยอยู่ที่คอ หรืออยู่ในตลับ หรือกลัดติดอยู่กับเสื้อก็ตาม ขณะใดที่เกิดการสัมผัสย่อมเกิดสติในธรรม หรืออาจจะพูดได้ว่าอยู่ในศีลสมาธิ ปัญญา ให้ประพตติ ประพตติชอบ ถือว่าเป็นชาวพุทธที่แท้จริง ที่จะรักษากาย วาจา ใจ ตามหลักการของชาวพุทธฝ่ายหินยานโดยตรงนับว่ามีประโยชน์มากในสภาพการณ์ปัจจุบันนี้ที่ประชาชนส่วนใหญ่หาเวลาและโอกาสที่จะเข้าวัดเข้าโบสถ์ไปฟัง “ธรรม” ด้วยตนเองในสมัยก่อนจึงถือว่าพวกที่บูชาสะสมพระพิมพ์พวกนี้เป็นชาวพุทธฝ่ายหินยาน

4.2 พวกที่สะสมไว้เพื่อเตือนให้ระลึกถึง “พระเดช” “พระคุณ” ของพระพุทธเจ้ามหาญาณองค์ใดก็ตามที่ตนเองนับถือตราบใดที่มีความรู้สึกสัมผัสองค์พระพิมพ์ จะเป็นด้วยห้อยอยู่ที่คอ กลัดติดอยู่กับเสื้อหรืออยู่ในตลับในกระเป๋าสีเสื้อ เช่นเดียวกับพวกแรกก็ตาม น้อมรำลึกถึง “พระเดช” “พระคุณ” ของพระพุทธเจ้ามหาญาณ จะช่วยให้เกิด “พลังอำนาจ” ของพระพุทธเจ้าองค์นั้นจะปรากฏผลขึ้นได้แล้วแต่ครูอาจารย์ผู้สร้างและปลุกเสกพระพิมพ์แบบนั้นๆ จะบรรจุปลุกเสกด้วยพลังอำนาจแบบใด

4.3 พวกที่สะสมไว้สำหรับ “การศึกษา” ทางโบราณคดีและสกุลศิลปะ การสะสมพระพิมพ์ของนักศึกษาพวกนี้มุ่งไปทางเรื่องราวเบื้องหลังของการสะสมพระพิมพ์ซึ่งไม่ปรากฏไว้ว่ามีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรให้คนรุ่นหลังได้ทราบเรื่องราวการเป็นมาของพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นไว้นั้นจำเป็นที่นักศึกษาฝ่ายนี้จะต้องใช้วิชาการหลายสาขามาศึกษาวิจัย ค้นคว้าหาเหตุผลเอาเองจากหลักวิชาการที่ตนศึกษามาเอง ใครก็ตามที่มีประสบการณ์มากก็จะเกิดผลต่อส่วนตัวและส่วนรวมที่ทราบความจริงเบื้องหลังของพระพิมพ์ได้อย่างใกล้ชิดหรือก็ไม่ผิดพลาด นักสะสมเพื่อการศึกษาทางโบราณคดีจนเกิดคุณค่าทางการศึกษา (Educational values) ได้แก่ ดำเนินพระพิมพ์ของศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ เป็นต้น

4.4 พวกที่สะสมเพื่อการค้า นักการค้าผู้ที่สะสมแลกเปลี่ยนและซื้อหา เพื่อนำพระพิมพ์มาแลกเปลี่ยนให้เข้าเป็นการค้า ปัจจุบันนี้แพร่หลายมากในร้านค้าขายของเก่าและ “ตลาดพระ” ทั่วไป แม้แต่พิพิธภัณฑ์สวนบุคคล ฉะนั้นการลักลอบขุดค้นพระพุทธรูปทั้งพระพุทธรูปขนาดใหญ่และพระพิมพ์ขนาดเล็กจึงมีอยู่ทุกวันนี้ถือเป็นอาชีพเร่ร่อนอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ที่มีซากเมืองเก่า ที่เห็นชัดเจนนั้นก็คือ การทำงานเจดีย์และพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่บรรจุพระพิมพ์ไว้ภายในองค์พระและในกรุฐานพระ ตลอดจนเจดีย์ โบสถ์ วิหาร แม้แต่กำแพงแก้วของโบสถ์ ถือว่าเป็นการทำลายหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ของคลื่นพระพุทธศาสนา ทำลายปูชนียวัตถุอันสำคัญของชาติ เป็นการลบล้างเกียรติประวัติ เรื่องราวของวัฒนธรรมประจำชาติโดยตรง (จิตร บัวนุศย์, 2514 : หน้า 13-21)

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นการสะสมพระพิมพ์เพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ตามเห็นสมควรที่จะต้องคำนึงถึงการศึกษาตามหลักวิชาการที่ถูกต้องและการรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนการเผยแพร่ข้อมูลอย่างถูกต้องจึงจะถือได้ว่าได้ร่วมกันคงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของ “พระพุทธศาสนา” ของชาติเพื่ออนุชนรุ่นหลังได้ทำการศึกษาและร่วมอนุรักษ์สืบไป

4.1.3 ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ

1. ความหมายของพระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ คือ พระธาตุส่วนย่อยที่บังเกิดแฉ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเฉพาะ มิได้เป็นคำที่ใช้เรียก พระธาตุของพระอรหันต์สาวก หรือพระธาตุเจดีย์ต่างๆ บางทีอาจใช้คำว่า พระบรมธาตุ หรือ พระสารีริกธาตุ แทนได้

พระธาตุ คือ อัฐิ (กระดูก) หรือส่วนสำคัญของร่างกายต่างๆ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง โลหิต ฯลฯ ที่มีคุณลักษณะเป็นที่แตกต่างจากสามัญชนทั่วไป โดยมีลักษณะคล้ายกับ “ธาตุ” ซึ่งหากมองโดยไม่ตั้งเกิดให้คิดแล้ว จะคล้ายกรวด หิน แก้ว เพชร ฯลฯ

คำว่า “พระบรมธาตุ” และ “พระธาตุ” ยังอาจหมายถึง พระสถูปเจดีย์ต่างๆ อีกด้วย เช่น พระบรมธาตุเจดีย์ พระธาตุคอกสุเทพ พระธาตุพนม เป็นต้น (ทศพล จังพานิชย์กุล, 2552 : หน้า 71)

2. ประวัติความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ คืออัฐิธาตุส่วนต่างๆ ในพระวรกายของสมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้า ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากเสด็จปรินิพพานแล้วหลังจากได้จัดการพระบรมศพเยี่ยงพระมหาจักรพรรดิทั่วไปแล้ว คือ ห่อ พระบรมศพด้วยผ้าไหมแล้วหุ้มลำน้ำมันสลักกัน 500 ชั้น ใส่ลงในรางเหล็กที่บรรจุน้ำมันแล้วปิดด้วยฝาเหล็ก ตั้งเผาบนไม้หอม เสร็จแล้วจึงไปบรรจุลงในทางสี่แพร่ง เพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนจากทั้งสี่ทิศ โดยได้จัดให้ประชาชนมาถวายบังคม 7 วัน ก่อนที่จะอัญเชิญพระบรมศพเข้าสู่พระนคร หลังจากนั้นจึงอัญเชิญพระเพลิงติดขึ้นทันใด เมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าเสร็จเรียบร้อยแล้วได้มีการรวบรวมพระอัฐิธาตุและพระอังคาร(เถ้าถ่าน)ไปตั้งสักการะพระนครอีก 7 วัน ปรากฏว่าหลังพระเพลิงดับ พระฉวี (นางกำพรวิน) พระมิ่งสะ(เนื้อ) พระจัมมะ (หนัง) พระสลิกา (ไขข้อ) และพระนราห์ (เอ็น) ภายหลังได้กลายเป็นพระธาตุทั้งหมด คือกลับกลายเป็นเกล็ดสีขาวบริสุทธิ์ฐานใหญ่เท่าเมล็ดถั่วแตก ฐานกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหัก ฐานเล็กเท่าเมล็ดผักกาดและเมล็ดงา ส่วนที่ยังคงเป็นชิ้นตามเดิม คือ พระอุณหสธาตุ (พระอัฐิส่วน

หน้าผาก) 1 , พระทาสุธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) 4, พระอักษธาตุ (พระรากขวัญ) 2 , พระตันต์ ทั้ง 36 ซี่, พระเกศา (เส้นผม) , พระโลมา (ขน) , และพระขนง (คิ้ว)

พระพุทธรองค์ทรงเคยแสดงอุปารหบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ที่ควรยกย่อง เชิดชูบูชา บุคคลผู้ควรแก่สถูป หรือบุคคลที่ควรนำอัฐิธาตุมาบรรจุไว้ในสถูปเพื่อบูชา เพราะการบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นหนึ่งในมงคล 38 ประการ บุคคลที่สมควรแก่การสร้างสถูปไว้สักการบูชา นั้น แบ่งได้ดังนี้ คือ

1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
2. พระปัจเจกพุทธเจ้า
3. พระโพธิสัตว์
4. พระอรหันตสาวก
5. พระมหากษัตริย์

บุคคลทั้ง 5 ประเภทนี้ เป็นบุคคลพิเศษ ควรค่าแก่การสร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของบุคคลที่มีความเลื่อมใส สามารถเป็นปัจจัยนำพาไปสู่สุคติหรือในโลกสวรรค์ได้

พระบรมสารีริกธาตุ เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่โบราณ ส่วนใหญ่จะมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ พระเจดีย์ถูกสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้คนได้สักการบูชาและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจเป็นปูชนียธาตุอันสูงค่าคู่พระพุทธศาสนามาช้านาน นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เผยแผ่เข้ามายังประเทศไทย สมณทูตที่มาจากลังกาทวีปมักจะอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย โดยถือว่าเป็นเครื่องบรรณาการที่สำคัญอย่างหนึ่ง จึงปรากฏเรื่องราวของพระบรมสารีริกธาตุถูกอันเชิญเข้ามาเมืองไทยหลายครั้ง พบว่าคนไทยนอกจากจะนับถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์แล้วยังนับถือเป็นวัตถุธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อีกด้วย (ทศพล จังพาศิชัยกุล, 2552 : หน้า 69-70)

3. ประเภทของพระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุที่พบในปัจจุบัน มีความแตกต่างจากอัฐิของบุคคลธรรมดาทั่วไปอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามยังพบลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุที่มีลักษณะเหมือนกระดูกเช่นกันเท่าที่พบเห็นได้จากพระธาตุเจดีย์ทั่วไป หรือตามพิพิธภัณฑสถานต่างๆ ทั่วโลก สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ได้แก่

1. **วิปัลภิกขุ ธาตุ** คือ พระบรมสารีริกธาตุที่ยังคงรูปร่างเดิมอยู่เป็นชิ้นเป็นอัน มิได้แตกย่อยลงไป มีทั้งหมด 7 องค์ ได้แก่ พระนลาฏ์ (กระดูกหน้าผาก) 1 องค์ พระเขี้ยวแก้ว 4 องค์ และพระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) 2 องค์

2. **วิปัลภิกขุ ธาตุ** คือ พระบรมสารีริกธาตุส่วนต่างๆขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มิได้คงรูปร่างอยู่เป็นชิ้น แต่แตกย่อยลงเป็นเป็นจำนวนมาก กระจายไปประดิษฐานตามสถานที่ต่างๆ

ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ท่านได้จำแนกลักษณะและขนาดของพระบรมสารีริกธาตุชนิด
วิปปฏิภณ ชาติ ต่อไปอีกดังนี้ เมื่อพิจารณาจากลักษณะภายนอก แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. (สี)เหมือนดอกมะลิตูม (สีพิบูล) อรรถกถาบาติว่า สุนนกกุสสทิสสา พระบรมสารีริกธาตุ
ลักษณะนี้ ดวงได้ 6 ทะนาน (ทะนาน หมายถึง เครื่องตวงอย่างหนึ่งทำด้วยกะโหลกมะพร้าว เป็นต้น)
2. (สี)เหมือนแก้วมุกดาที่เจียรระโนแล้ว (สีพลิก) อรรถกถาบาติว่า โธตมุตตสทิสสา พระบรม
สารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน
3. (สี)เหมือนจูน หรือ ผงทองคำ (สีทองอุไร) อรรถกถาบาติว่า สุวณฺณจูนฺณา พระบรม
สารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน (ที่มา : www.relicsofbbudda.com)

4. พระบรมสารีริกธาตุถูกอัญเชิญเข้าสู่ประเทศไทย

จากเอกสารเขียนโดย พระทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) เรื่องพระปฐมเจดีย์ฉบับพระยามหาอรรค
นิกร และฉบับนายทอง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งมีข้อความบางตอนเขียนไว้ว่า พระมหาไถ่หลาย
เป็นบุตรนายเชน กษัตริย์เป็นเชื้อวงศ์พระยาศรีสิทธิไชย เมื่อมหาไถ่หลายยังไม่ได้บวชได้เป็น
มหาดเล็กของพระเจ้าแผ่นดินละโว้ แล้วกระทำชั่วด้วยนางพระสนมของพระยาเธอจับได้จึงสัดไถ่เสีย
ข้างหนึ่งแล้วส่งไปเป็นตะพุ่นหญ้าม้า จึงได้นามปรากฏว่า “พระมหาไถ่หลาย” ครั้นอยู่มามหาไถ่หลาย
กับนายเชนกษัตริย์ บิดาหนีไปเมืองหลวงต่อแดนเมืองเชียงใหม่จึงขอเป็นพระภิกษุแต่คณะสงฆ์ไม่ให้
บวช มหาไถ่หลายจึงบวชเป็นสามเณร

ต่อมาทราบว่ามิสสาไปเมืองลังกา เจ้าเณรไถ่หลายก็เอาบาตรกับไม้เท้าลงในกระโล่ลอยไปถึง
เมืองลังกา เมื่อไปถึงเมืองลังกาเจ้าเณรไถ่หลายอาศัยอยู่กับภิกษุผู้เฒ่าและได้เข้าพบพระสังฆราช
พระสังฆราชจึงถามว่าเจ้าเณรมาในลังกานี้เพื่อประโยชน์สิ่งใด เจ้าเณรแจ้งว่าจะขอบวชเป็นพระภิกษุ
คณะสงฆ์จึงว่าเจ้าเณรนี้เป็นนักโทษหนีออกมาจากเมืองชมพูทวีปจะบวชให้มันมิได้ ดังนั้นเจ้าเณร
ไถ่หลายจึงว่า “พระผู้เป็นเจ้าจงนำข้าพเจ้าไปนมัสการยังคณะเจดีย์ด้วยเถิด”

พระสังฆราชและพระสงฆ์ทั้งปวงจึงนำสามเณรมายังต้นโพธิ์กระทำการทักษิณวัตรสามรอบ
แล้วกึ่งมหาโพธิ์ข้างทักษิณก็น้อมลงมาให้เจ้าเณรจับใส่เศียรเกล้า แล้วพระบรมสารีริกธาตุก็เสด็จ
ออกมาปาฏิหาริย์อยู่เหนือศีรษะเจ้าเณรมีรัศมีต่างๆ เป็นประจักษ์แก่สายตาของคณะสงฆ์ คณะสงฆ์จึง
ให้บวชเจ้าเณรเป็นภิกษุ ชื่อว่า “พระมหาไถ่หลาย”

จากนั้นได้ไปนมัสการพระพุทธรูปที่เจดีย์อื่นๆทั่วลังกา แล้วก็กลับมาชมพูทวีป เมื่อพระ
มหาไถ่หลายจะกลับชมพูทวีปพระสังฆราชลังกา ทรงมอบพระบรมสารีริกธาตุให้จำนวน 650 องค์
กับผลพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อพระมหาไถ่หลายเดินทางมาถึงวัดพระเชตุพน นครไชยศรี ได้นำพระบรม
สารีริกธาตุบรรจุไว้ในมหาเจดีย์พระเสตาทั้ง 4 จำนวน 16 องค์ บรรจุไว้ในพระไสยาสน์นอกพระ

ประธานใหญ่ จำนวน 36 องค์ บรรจุไว้ที่เมืองชัยนาท จำนวน 36 องค์ และผลมหาโพธิ์นั้น มหาไพล์
ลายปลูกไว้ริมหนองทะเลหน้าวัดเขมาปากน้ำจึงได้ปรากฏชื่อ “มหาโพธิ์” และพระมหาไพล์ลายนนำ
พระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ดังนี้ หน้าเมืองโยธา จำนวน 16 องค์ พระพุทธบาทจำนวน 36 องค์ เขา
นครสวรรค์ จำนวน 36 องค์ อ่างทอง จำนวน 36 องค์ ปาตาลีบุตร จำนวน 36 องค์

พระมหาไพล์ลายเดินทางขึ้นไปทางเหนือถึงเมืองสุโขทัยได้นำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุ
ไว้ในพระธาตุหินจำนวน 36 องค์ บรรจุไว้ในตอม จำนวน 36 องค์ เอาขึ้นไปในเมืองหลวงสวแก้ว
จำนวน 36 องค์ พระมหาไพล์ลายเดินทางมาเมืองพิษณุโลกเอาบรรจุไว้ในวัดเสนาสถ์ จำนวน 36 องค์
วัดบูรพาราม จำนวน 30 องค์ บรรจุไว้ในวัดมหาสถาน จำนวน 30 องค์ (วัดมหาสถาน หรือวัดมหา
เจดีย์ ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าในปัจจุบันคือ วัดราชบูรณะจังหวัดพิษณุโลก)

จากหลักฐานการบันทึกเรื่องราวและตำนานการสร้างวัดราชบูรณะที่สอดคล้องกันแสดงว่า
พระบรมสารีริกธาตุกับวัดราชบูรณะได้อยู่คู่กันมาโดยตลอด

เมื่อปี พ.ศ.2528 กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นเจดีย์หลวงวัดราชบูรณะ เพื่อทำการ
บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ ได้ขุดค้นพบพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้บนคอระฆังของเจดีย์หลวง ซึ่งบรรจุ
อยู่ในผอบและเจดีย์จำลองเล็กๆ ที่ทำจากทองสำริดทางวัดจึงได้นำไปให้พุทธศาสนิกชนได้
สักการบูชาที่ศาลาการเปรียญ และในขณะนี้วัดราชบูรณะกำลังดำเนินก่อสร้างฉนวนเพื่อประดิษฐาน
พระบรมสารีริกธาตุ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะต่อไป (ที่มา : เอกสารนำเที่ยววัดราชบูรณะ,
2551)

5. ลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุ

คุณลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุที่พบเห็นในปัจจุบัน และได้รับการ
ยอมรับจากพุทธศาสนิกชนและพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป พบว่ามีลักษณะที่มองจากภายนอกคร่าวๆ ได้ดังนี้
รูปแบบและขนาดของพระบรมสารีริกธาตุ ที่พบได้แก่ ลักษณะเมล็ดข้าวสาร (บางตำราเรียก
ขนาดเขื่อง) พันธุ์ฝักกาด แก้วใส และเมล็ดถั่วแตก (บางตำราเรียกขนาดใหญ่เท่าเมล็ดถั่วเขียวผ่ากลาง)
หากมีขนาดเล็กก็สามารถลอยน้ำได้ เมื่อลอยด้วยกันจะดึงดูดเข้าหากันได้และลอยติดกันเป็นแพ

สีของพระบรมสารีริกธาตุ พบว่ามีตั้งแต่สีแดงแก้วนจนกระทั่งขุ่น สีขาวดุจสีสังข์ สีทอง สีดำ สี
ชมพู สีแดง ฯลฯ แต่บางครั้งได้จำแนกลักษณะของสีพระบรมสารีริกธาตุ คือ สีเหมือนดอกตูม(สีพิบูล)
สีเหมือนแก้วมุกดาที่เจียรไนแล้ว(สีพลัก) สีเหมือนจูน หรือผลทองคำ(สีทองอุไร)

การเพิ่มหรือลดของพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพระธาตุที่สามารถ
เปลี่ยนขนาดหรือสีเองได้ (ที่มา : www.relicsofbbudda.com)

6. เอกลักษณะเฉพาะของพระบรมสารีริกธาตุ

เอกลักษณะเฉพาะของพระบรมสารีริกธาตุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ และพระธาตุพระอริยสงฆ์จะมีลักษณะที่แตกต่างจากอัฐิหรือกระดูกของปุถุชนธรรมดาโดยทั่วไป และลักษณะเฉพาะของพระบรมสารีริกธาตุ มีดังนี้

1. จะมีลักษณะกลม เลี้ยว ยาวรี เป็นเหลี่ยมหรือมีลักษณะเป็นมันเลื่อม มีสีต่างๆ เช่น สีทอง สีขาว สีงาช้าง สีแดงเรื่อๆ และสีห่วยตะคร้ำ เป็นต้น
2. ถ้ามองเพียงผิวเผินจะแลดูคล้ายก้อนกรวด หรือไข่มุกขนาดเล็ก แต่มิฉะนั้นก็เบาเกินกว่ามาก และมักจะรวมตัวเข้าหากัน
3. พระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุและพระธาตุพระอริยสงฆ์ ถ้ามีขนาดเล็ก เช่น มุมลัดข้าวสารหัก-เมล็ดพันธุ์ผักกาดหรือเมล็ดงา ถ้าเป็นของแท้ จะเสด็จลอยของค์เหนือน้ำได้อย่างน่าอัศจรรย์
4. พระบรมสารีริกธาตุก็ดีหรือพระอรหันตธาตุก็ดีและพระธาตุพระอริยสงฆ์ก็ดี ที่มีขนาดใหญ่กว่ามาตรฐานดังที่กล่าวแล้วในข้อ 3 มักจะไม่ลอยน้ำ

โบราณเชื่อกันว่า พระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุและพระธาตุของพระอริยสงฆ์เจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ ที่ใดจะเป็นสถานที่หรือบุคคลผู้ได้สักการและครอบครองนั้นมักจะประสบแต่ความสุขและความเจริญในทุกๆด้าน (ทศพล จังพาณิชย์กุล, 2552 : หน้า 77)

4.1.4 พุทธลักษณะ คำหั้นและเอกลักษณะของพระเครื่องนางพญา

จากการศึกษาค้นคว้า เล็ก วัชรวง (มปป) ได้เขียนอธิบายพุทธลักษณะ คำหั้นเอกลักษณะของพระเครื่องนางพญาไว้ในหนังสือเขียนพระมินิ พอสรูปความได้ดังนี้

1. พุทธลักษณะของพระเครื่องนางพญา พระนางพญามีลักษณะเป็นกรอบสามเหลี่ยมหน้าจั่ว จากการค้นพบพระนางพญามีอยู่ 6 พิมพ์ คือ

พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้ง เรียกได้ว่าเป็นจักรพรรดินีแห่งพระเครื่องคู่กับสมเด็จพระเจ้าระฆัง พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้งเป็นที่นิยมที่สุดและมีราคาหาเช่าแพงที่สุด และเป็นหนึ่งในห้าในเบญจภาคี มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะเป็นมหาราชนามแห่งอำนาจทรัพย์สินศฤงคาร

พระนางพญาพิมพ์เข้าตรง มีขนาดความกว้าง 2 เซนติเมตร สูงราว 3 เซนติเมตร อาจกว้างสูงย่อหย่อนกว่านี้ได้เล็กน้อย เนื่องจากเป็นพระตัดขอบข้างไม่ได้ที่ขอบพิมพ์บังคับตายตัว มีความกว้างที่ฐาน มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะมีความเด่นด้านมหาอำนาจแคล้วคลาดปลอดภัยและเมตตามหานิยม

พระนางพญาพิมพ์อกนูนใหญ่ มีพระพักตร์เป็นรูปไข่หรือผลมะตูมยาว พระเศเป็น เกศปติปลาญหุ้มหรือมน พระนางพญาพิมพ์อกนูนใหญ่เป็นพิมพ์ที่ได้รับความนิยมสูง เพราะถือเรื่อง โลกมองกล่าวว่าพระอุระท่านใหญ่อวบอูม บอกนัยแห่งความสมบูรณ์พูนสุข มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ ครอบครองจะมีความความสมบูรณ์พูนสุข

พระนางพญาพิมพ์อกนูนเล็ก เป็นพระพิมพ์เล็กที่มีฐาน 1.4 เซนติเมตร สูง 2 เซนติเมตร จัดเป็นพระนางพญาที่มีขนาดย่อมที่สุด

พระนางพญาพิมพ์ทรงเทวดา องค์พระมองดูผอม สูงโปร่ง การตัดกรอบด้านข้าง ส่วนมากบางกว่าและตัดกรอบสามเหลี่ยมทรงสูงปลายบนส่วนมากแหลมไม่เขียนปลายออกการตัด กรอบกว้างประมาณ 1.6 เซนติเมตร ส่วนสูง ประมาณ 2 เซนติเมตร

พระนางพญาพิมพ์สังฆาฏิ เป็นพระที่มีขนาดสูง 1.9 เซนติเมตร กว้าง 1.8 เซนติเมตร พระนางพญาพิมพ์สังฆาฏิจัดเป็นพระที่ได้รับความนิยมสูงเพราะมีขนาดกะทัดรัด นักเลง พระจึงนิยมอาราธนาเข้าสู่ศุภเบญจภาคีเช่นเดียวกัน

2. คำนิยามและเอกลักษณ์ของพระเครื่องนางพญา (ที่มา: เล็ก วัดรวก, ม.ป.ป) ผู้วิจัยได้สรุป รายละเอียดดังนี้ คือ

พระนางพญาพิมพ์เขาโค้ง มีคำนิยามและเอกลักษณ์เป็นที่น่าสังเกต ดังนี้ พระเศเป็น เกศปติ ปลาญแหลม พระพักตร์เป็นรูปไข่ ผิวพระพักตร์โค้ง เป็นหลังเต่า ปลาญไรพระศกขวาองค์พระ หักวงเล็กน้อย แล้วแตะกับพระพักตร์พระกรณซ้ายขององค์พระอยู่ห่างออกมาจากพระพักตร์เล็กน้อย และยาวเชื่อมต่อกับเส้นสังฆาฏิ เส้นเอ็นคอด้านซ้ายขององค์พระเชื่อมต่อกับเส้นจีวร เส้นพระศอใต้พระ หนูพาดเป็นแนวโค้ง ปลาญพระกรณขวาจรดบ่า เส้นจีวรกับเส้นสังฆาฏิแตะจรดกันที่พระอุระ ปลาญ เส้นจีวรล้ำเข้าไปในซอกแขน พระอุระผายมีเส้นกันขอบชิดเจนทั้งสองข้าง พระอุทรไม่เป็นกระเปาะ แบบพิมพ์เข้ตรง ลำแขนค่อนข้างแนบพระลำพระองค์ และคล้ายวงช้าง พระพาหาซ้ายขององค์พระแอ่น โค้งเล็กน้อย ข้อศอกเป็นงอวย มีเส้นจีวรเชื่อมต่อยาวพาดพระขานู ปลาญพระหัตถ์ซ้ายมัทฑู พระเพล โค้งเป็นท้องช้าง มีเส้นข้างแขนขวาองค์พระยาวเลยข้อศอกขึ้นมา

พระนางพญาพิมพ์เข้ตรง คำนิยามและเอกลักษณ์เป็นที่น่าสังเกต ดังนี้ พระเศเป็น แบบเกศปติ โคนพระเศส่วนต่อกับไรพระศกเป็นร่องบาง พระบางองค์ที่มีความสมบูรณ์มากๆจะมี เส้นเสี้ยนเนื้อปรากฏ ปลาญไรพระศกซ้ายขององค์พระถ้าไม่ตัดชิดขอบและไม่เกิดการเบียดเบียนส่วนยอด พระกรณแล้ว ปลาญไรพระศกจะแตะจรดขอบพระกรณ แต่ถ้าพระตัดชิดขอบและเกิดการเบียดพระ กรณ ปลาญไรพระศกจะเชื่อมกับพระกรณเป็นเส้นเดียวกันจนดูคล้ายกับ พระศกยาวประบ่า พระ นลาญหรือหน้าผาก ขยับเป็นร่องยาวในพระบางองค์จะมีเส้นเสี้ยนปรากฏในร่องขุบนี้ พระเนตรซ้าย องค์พระเป็นเหลี่ยมโปนอยู่ขอบพระพักตร์และจะอยู่สูงกว่าด้านตรงข้าม พระเนตรขวาองค์พระเป็น

พระเหล็ยมโปนและอยู่ริมพระพักตร์เช่นกัน แต่จะเล็กกว่าและอยู่ต่ำกว่าพระเนตรด้านตรงกันข้าม พระนาสิกปลายบานและเป็นเส้นนูนบางๆ พระโอษฐ์วาดโค้ง เป็นพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวหงายขึ้น เนื้อพระโอษฐ์เป็นแอ่งร่อง พระบางองค์แม้สีกเลื่อนไปบ้างก็ยังเห็นแอ่งร่องนี้ได้ ปลายพระกรณชวา สะบัดออกและยาวจรดบ่า ส่วนพระกรณซ้ายของค์พระนั้นในบางกรณียอดพระกรณจะติดกับไรพระศก เป็นเส้นเดียวกันจนแลดูคล้ายพระศกยาวประบ่า แต่ในบางกรณีปลายไรพระศกจะจรดยอดพระกรณตามปกติ ปลายพระกรณซ้ายของค์พระ สะบัดออกจะเชื่อมต่อกับเส้นสังฆาฏิเป็นเส้นเดียวกัน กลางพระอังสา ได้พระหนูเฝ้าเป็นแอ่งกระทะ ในพระบางองค์อาจมีเส้นเสี้ยนปรากฏเป็นเส้น ข้างพระหนู ด้านซ้ายของค์พระจะมีเส้นเอ็นคอดยาวลงมาเชื่อมต่อกับเส้นจีวร ตรงขอบข้างพระอุระขวา องค์พระในองค์ติดขัดๆ มีปื้นเนื้อยาวนูนมีความกว้าง กลางพระอุระเป็นแอ่งยุบตัว เมื่อดูรวมๆ คล้ายรูปสามเหลี่ยมคว่ำและมีจีวรพาดผ่านแอ่งที่ว่า เส้นสังฆาฏิปลายแหลมเลยลงพื้นพระในซอกแขน ปลายสังฆาฏิมักจะบาน ถ้าพระกรมีอาการโก่งเล็กน้อยได้ข้อศอกซ้ายของค์พระจะมีเส้นจีวรพาดลงมาบางๆ ปลายพระหัตถ์ซ้ายของค์พระจะแตกปลายคล้ายแฉ่ เป็นทิวบางๆ 3-4 ทิว เฉพาะองค์ที่พิมพ์ติดขัดและสมบูรณ์มากๆ เท่านั้นจึงจะเห็น มีเส้นโค้งเป็นวงเล็บ ปรากฏที่ปลายพระบาท พระหัตถ์ที่พาดตักบางองค์อาจสอดเข้าใต้ตักบางๆ พระอุทรจะป่องเป็นกระเปาะบาง ๆ เบาๆ

พระนางพญาพิมพ์อกนูนใหญ่ มีคำหนิและเอกลักษณ์เป็นที่น่าสังเกต ดังนี้ พระพักตร์เป็นผลมะตูมยาว พระเศษเป็นป्ली ไรพระศกส่วนนี้พบได้บ่อยๆ จะเป็นแนวตรงเฉียงขึ้น กลางพระนลาฏตรงยอดศุจะมีรอยยุบ พระกรณซ้ายของค์พระ โค้งเป็นเล็บมือปลายสะบัดกับสังฆาฏิพระกรณขวา พระกรณขวาของค์พระแนวสอบลงสะบัดจรดพระอังสา เส้นเอ็นคอที่พระหนูด้านขวาของค์พระยาวลงมาจรดพระอังสา เส้นเอ็นคอที่พระหนูด้านซ้ายของค์พระยาวลงมาจรดเส้นจีวร พระอังสาทั้งสองข้างมนด้านซ้ายของค์พระจะอยู่สูงกว่าเล็กน้อย พระพาหาขวาโคนใหญ่ค่อยๆ สอบเล็กลงมา พับศอกจะเป็นแอ่งหักส่วนลำพระกร (ปลายแขน) เชิดขึ้นสวยงาม พระอุระนูนใหญ่เมื่อรวมกับส่วนพระอุทรจะเป็นกระเปาะอ้วนมนและ โค้งแบบหลังเต่า ตรงยอดพระกัณณะ (รักแร้) ขวาวของค์พระจะมีเส้นทิวกว้างแต่นูนน้อยๆ วังขนานกับเส้นจีวรแต่มาสิ้นสุดบริเวณเหนือพระถัน ปลายพระหัตถ์ซ้ายของค์พระแหลมในพระบางองค์ที่พิมพ์ติดขัดๆ จะมีเส้นทิวเล็กๆ ยาวๆ ออกออกไป ปลายพระกรซ้ายของค์พระ ด้านล่างก่อนถึงข้อศอกเล็กน้อยจะเป็นแนวโค้ง ข้อศอกซ้ายของค์พระจะมีเส้นจีวรพาดลงมาจรดพระขานู พระบาทขวาของค์พระหักขึ้นสอดอยู่ระหว่างพระกรและพระขานูซ้ายของค์พระ

พระนางพญาพิมพ์อกนูนเล็ก มีคำหนิและเอกลักษณ์เป็นที่น่าสังเกต ดังนี้ พระเศษยาวมาก พระเนตรโตเป็นทรงข้าวหลามตัดทั้งสองข้าง พระโอษฐ์เล็กน้อย ข้างพระหนูซ้ายของค์พระมีเส้นนูนเป็นเล็บมือ ปลายพระกรณขวาของค์พระสะบัดออกแตกปล่อยจรดบ่า ปลายพระกรณซ้ายยาวลงมาเชื่อมต่อเส้นจีวร เส้นเอ็นคอใต้พระหนูขวาของค์พระ เส้นพระศอใต้พระหนูขวาของค์พระ เส้นพระ

ศอกเป็นแนวยาวโค้งหงายขึ้นปรากฏเบาๆ พระอังสาขวาทอดพระพระมน พระอังสาซ้ายเป็นฉาก ปลายสังฆาฏีโค้งงอนพลีวปลายแหลมล้ำเข้าไปในพื้นพระ พระอุระแพบแบนราบ ข้อศอกด้านนอกจะมีจงอยยื่นออกเล็กน้อย ข้อศอกด้านมนเป็นแนวโค้ง ปลายพระหัตถ์ซ้ายแหลมวกขึ้นหรือวกกลับบางองค์เห็นชัดเจนมาก

พระนางพญาพิมพ์ทรงเทวดา มีตำหนิและเอกลักษณ์เป็นที่น่าสังเกต ดังนี้ พระเศศเป็นเศศป्लीยาวปลายแหลม โคนคอสอบเข้าเหมือนเปลวเทียน ปลายพระกรรณขวาจะเห็นเส้นแยกจากพระศก พระเนตรโปนยาวและใหญ่จรดขอบพระพักตร์ พระนาสิกใหญ่และสั้นปลายบาน พระหนุหรือคางเสี้ยว มีรอยต่อของเส้นเอ็นคอแหลมอยู่ตรงกลางพระหนุ ส่วนในองค์ซัดๆ เท่านั้นจะเห็นส่วนปลายพระกรรณขวาทอดพระแยกออกจากปลายไรพระศก แต่เห็นเพียงเบาๆ เส้นจีวรด้านบนหักวกเชื่อมับเส้นไรพระศก ปลายสังฆาฏีด้านบนแหลมเลด้นพระอังสา ปลายสังฆาฏีด้านล่างมีเนื้อล้นยาวออกไปขนานกับแนวราบ ข้อพับในข้อศอกซ้ายขององค์พระเป็นแนวโค้ง พระพาหา พระกรขวาทอดพระโก่งเล็กน้อย พอสังเกตเห็นแบบเดียวกับพิมพ์เข้ตรง พระขงและพระบาทขวาทอดพระเป็นลำตรงเล็ก ส่วนพระขงค์และพระบาทขวายู่ด้านล่างเป็นลำตรงหนาแบบเดียวกับพิมพ์เข้ตรง

พระนางพญาพิมพ์สังฆาฏี มีตำหนิและเอกลักษณ์เป็นที่น่าสังเกต ดังนี้ พระเศศเป็นป्लीสั้นมักเบนไปด้านขวามือเรเล็กน้อย ไรพระศกวาดโค้ง แต่กับพระกรรมที่ข้างแก้มรอยแตกของเส้นพระศกกับพระกรรมด้านขวาทอดพระไม่ค่อยชัดเจน หรือบางที่เป็นรอยเล็กๆ ต้องสังเกตจึงจะเห็นรอยแตกจรดว่า รอยแตกเส้นพระศกกับพระกรรมเห็นเด่นชัดทุกองค์และรอยแตกจะกว้างมาก ได้พระหนุด้านซ้ายหรือด้านขวาจะมีเส้นเอ็นคอบางๆ ยาวลงมาจรดเสนพระอังสา ไหล่ขวาทอดพระมักมีรอยแตกจรดว่าเช่นกัน ไหล่ซ้ายขององค์พระมีปื้น เนื้อล้นและเชิดขึ้นเล็กน้อย ปลายไรพระศกเชื่อมต่อเส้นจีวร ปลายพระกรรมเชื่อมต่อยอดสังฆาฏี ปลายเส้นจีวรด้านล่างเรียวและแทงเข้าไปในซอกแขน จุดคอกระหว่างเส้นจีวรกับเส้นสังฆาฏีเป็นร่องห่างกันบางๆ มีเนื้อพระเชื่อมต่อในลักษณะจะแยกจากกันขาดมิขาดแหล่ พระพาหาขวาทอดพระผายบานออก พระพาหาซ้ายขององค์พระกางออกเล็กน้อย แล้ววกเข้าเป็นคอเบ็ด ข้อศอกซ้ายขององค์พระจะมีจงอยยื่นลงมาและมีเส้นจีวรลากยาวเฉียงรับต่อกันลงมาจรดพระขานู พระอุทรติดบางๆ กลืนหายไปกับพื้นพระ

4.1.5 ภูมิปัญญาการสร้างพระเครื่อง พิธีกรรม และการปลุกเสก

ภูมิปัญญาการสร้างพระเครื่อง สามารถจำแนกตามลักษณะของวัตถุดิบในการจัดสร้างเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทพระเครื่อง และ ประเภทเครื่องราง โดยได้แบ่งการสร้างพระเครื่องออกเป็น 6 ประเภทดังนี้ 1) การสร้างพระเนื้อดิน 2) การสร้างพระเนื้อชิน 3) การสร้างพระเนื้อผง 4) การสร้าง

พระเนื้อโลหะ ประเภทพระหล่อ พระปั๊ม พระฉีดย 5) การสร้างพระเนื้อวาน 6) การสร้างพระจากวัสดุอื่นๆ แต่ด้วยพระนางพญาเป็นพระเนื้อดิน ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่าการสร้างพระเนื้อดินมีวิธีการดังนี้

1. การสร้างพระเนื้อดิน

พระเนื้อดิน นับเป็นพระที่มีอายุการสร้างเก่าแก่ที่สุด โดยการนำดินอันเป็นวัสดุหาง่าย คงทน มาสร้างสรรคูปภูมิกรรมได้สะดวก นอกจากนี้มนุษย์ยังมีความเชื่อ นับถือ ยกย่อง ดินประจุเทพเจ้าที่ทรงคุณเอนกอนันต์ ในนามของ “แม่พระธรณี” ซึ่งดินที่นำมาสร้างพระล้วนเป็นดินที่นำมาจากศาสนสถานสำคัญ ศักดิ์สิทธิ์ หรือสถานที่ที่เป็นมงคลในการนำดินมาสร้างพระทุกครั้ง ต้องมีการทำพิธีบวงสรวง ขอบารมีแม่พระธรณี เจ้าที่เจ้าทาง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้สถิตรักษาทุกครั้ง ต้องมีการทำพิธีบวงสรวง ขอบารมีอธิการให้มีต่อพระเครื่องและเครื่องรางที่สร้าง นอกเหนือจากส่วนผสมอื่นๆ ที่ได้ผ่านการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วว่าดีและให้คนที่ที่จะส่งเสริมความเป็นมงคลแก่พระเครื่องและเครื่องรางที่จะสร้าง ความพิถีพิถันในการเสาะหาและเตรียมวัตถุดิบเป็นเรื่องสำคัญมากประการหนึ่งที่ผู้สร้างวัตถุมงคลต่างๆ ให้ความสำคัญและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมาช้านาน ด้วยเชื่อว่าพระเครื่องและเครื่องรางที่จะสร้างขึ้นนี้ต้องมีความดีนอกและดีใน ดีใน หมายถึง วัตถุดิบที่นำมาสร้างต้องล้วนเป็นของดีมีมงคล ดีนอกหมายถึงต้องผ่านการปลุกเสกอย่างดี ผ่านพิธีกรรมที่ถูกต้องและเข้มขลัง โดยพระคณาจารย์ผู้เรืองเวทย์วิทยาคุณสูง รวมถึงผู้ทำพิธีอันจะก่อเกิดความเข้มขลังให้กับพระเครื่องและเครื่องรางที่ผ่านขั้นตอนที่สำคัญนี้แล้ว

ดังนั้น เป็นความเชื่อที่ยึดมั่นกันมาแต่ครั้งโบราณว่า “พระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่ดีจริง ต้องดินนอก ดีใน คือ วัตถุดิบที่นำมาสร้างต้องล้วนเป็นของดี ผู้สร้างต้องดีพร้อม และผ่านพิธีกรรมที่ดี” จากจุดนี้เราจึงเข้าใจว่าเหตุใด พระเครื่องและเครื่องรางของขลังจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ พระทุกประเภททุกเนื้อเครื่องรางทุกชนิด ล้วนเห็นข้อพึงปฏิบัติในการสร้างวัตถุมงคลนี้ โดยมีกฎเหล็กที่พึงต้องกระทำอย่างเคร่งครัด

เมื่อได้วัตถุดิบที่ต้องประสงค์แล้ว ก็จะนำวัตถุดิบต่างๆ มาผสมคลุกเคล้ากัน โดยมีดินเป็นมวลสารหลัก ในการยึดประสานมวลสารต่างๆ ให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้น จึงนำส่วนผสมไปกดลงในแม่พิมพ์ที่แกะเค้าโครงรูปร่างของพระเครื่องที่ต้องการ เมื่อนำพระที่กดลงในแม่พิมพ์ออกจากพิมพ์แล้ว จึงนำพระมาเรียง แล้วผ่านกรรมวิธีทำให้แห้ง ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 พระที่ผ่านการเผา นับเป็นการสลายความชื้นและคงรูปวัตถุ ทำให้เกิดมวลสารของ “พระเครื่องเป็นแบบดินสุก” หรือดินสีหม้อใหม่ เช่นเดียวกับการทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ หากแต่ในสมัยโบราณ การเผาพระไม่มีเครื่องมือในการตรวจวัดอุณหภูมิความร้อนในหลุมที่และสม่ำเสมอ จึงทำให้พระที่ผ่านการเผามา มีสีต่างๆ กัน ตามระดับอุณหภูมิความร้อนสูงหรือต่ำที่ได้รับ

นอกจากนี้จากการค้นคว้าศึกษายังพบว่า พระเครื่องที่ผ่านการเผายังมี 2 ลักษณะคือ พระที่ผ่านการเผาเป็นเวลานานในอุณหภูมิความร้อนที่สูง กับพระที่ผ่านการเผาพอประมาณ ใช้เวลาในการเผาไหม้ไม่นานนัก หรืออาจจะเรียกว่า ผ่านการอบให้แห้ง โดยมวลสารคายความชื้นออก เพื่อความยืดติดเข้ารูป เป็นเหตุให้พระออกมามีหลายสี แต่คงไว้ซึ่งมวลสารส่วนผสมปรากฏเห็นชัดเจนกว่าพระที่ผ่านการเผาครบวงจรการทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีผลให้มวลสารบางชนิดถูกเผาไหม้ไป ซึ่งตัวอย่างของพระที่ผ่านการเผาทั้ง 2 ลักษณะ ได้แก่ พระรอด พระนางพญา พระกรุทุ่งเศรษฐี พระหลวงพ่อบาน วัดบางนมโค เป็นต้น พระที่ผ่านการอบให้แห้ง ได้แก่ พระผงสุพรรณ พระซุ้มกอคำ เป็นต้น

1.2 พระที่ผ่านการตากแดดให้แห้ง พระประเภทนี้เราเรียกว่า “พระดินดิบ” ซึ่งหมายถึง มวลสารถูกแยกน้ำออก ด้วยวิธีการตากแดดให้แห้ง ความแข็งแกร่งคงทนจะน้อยกว่าพระที่ผ่านการเผา ดินจะสามารถละลายตัวหากนำมาแช่น้ำทิ้งไว้ พระเนื้อดินดิบ ได้แก่ พระเครื่องศิลปะศรีวิชัยที่พบทางใต้ เช่น พระเม็ดยะลุม เป็นต้น นอกจากนี้พบว่าในพระเนื้อดินมวลสารหรือเนื้อของดิน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

ก. ประเภทเนื้อละเอียด หมายถึง ก่อนที่จะนำดินมาผสมกับมวลสารอื่นๆ ดินที่นำมาสร้างพระนั้นได้ผ่านการร่อนกรองจนละเอียดแล้ว พระที่สร้างออกมาจึงมีความนวลเนียนของพื้นผิว เช่น พระกำแพงกสิณบัว พระกำแพงซุ้มกอ พระกำแพงทุ่งเศรษฐี เป็นต้น

ข. ประเภทเนื้อหยาบ หมายถึง ดินที่นำมาสร้างพระ ได้ผ่านการร่อนกรองมาแล้วแต่ไม่มากนักได้เนื้อดินละเอียด ยังคงปรากฏมีเม็ดแร่ กรวด หิน ปะปนอยู่ด้วย มองเห็นชัดเจน เช่น พระชุดขุนแผนบ้านกร่าง เป็นต้น (ที่มา : <http://www.web-pra.com/Article/Show/6>)

2. มวลสารหลักในการสร้างพระนางพญา

จากการศึกษาผู้วิจัยสามารถสรุปวิธีการสร้างพระนางพญา ได้อย่างไรก็ตามกรรมวิธีนี้ก็ถือเป็นอีกหนึ่งในวิธีการสร้างพระ ซึ่งคงเหลือเด่นชัดในพระไม่กี่ประเภท ซึ่งพระนางพญาเป็นพระเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ โดยมีดินเป็นมวลสารหลักในการสร้าง โดยมีเนื้อวานและเกสรดอกไม้และใช้มวลสารในการปลุกเสก ซึ่งสิ่งที่นำมาสร้างล้วนแต่มีความหมาย มีสิริมงคล ทั้งนี้ตามเจตนารมณ์ของผู้สร้างซึ่งแฝงความศรัทธา และคติธรรมที่เป็นอมตะนิรันดร์กาล มวลสารที่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่ามีมวลสารและความหมายในการสร้างชื่อมวลสารที่ได้กล่าวมาแล้ว มีความหมาย

1. พระธาตุเหล็กไหล มีความหมายด้านความคงกระพันชาตรี
2. เหล็กน้ำพี้ มีความหมายเอาเคล็ดคือมีความแข็งแกร่ง คง เหมือนเหล็กกล้า
3. โพรงเหล็กไหล (แร่ดอกมะขาม) มีความหมายด้านความคงกระพันชาตรี คลาดแคล้ว
4. พระธาตุสีขาวขุ่น มีความหมายด้านความมีสิริมงคล แก้อาถรรพ์
5. พระธาตุสีชมพู มีความหมายเดียวกันกับข้อ 3 และข้อ 4

7. เกสรดอกไม้ 108 มีความหมาย ด้านมหานิยม โชคลาภ
8. วาน 108 มีความหมายทางตลาดแล้ว คงกระพัน
9. น้ำทิพย์ ตามสถานที่สำคัญมีความหมายด้านการแก้เคล็ดแก้อาถรรพ์
10. ดินมงคล มีความหมายด้านความมีสิริมงคล
11. ทราขเงินทราขทอง มีความหมายเกี่ยวกับเงินทอง

3. สีของพระนางพญา

พระนางพญามีมากมายหลายสี คล้ายพระเนื้อดินทั่วไปเนื่องจากการเผาใช้ไฟแรงและรีบสร้างพระให้เสร็จตามกำหนดพระจึงมีสีต่างๆ เช่น สีตับเป็ด สีดอกพิกุล สีอิฐมอญ สีหัวไพรแห้ง สีขมิ้น สีเขียวมะกอก สีเขียวหินครก สีดำ สีชอคโกแลต (น้ำตาล) เป็นต้น (อัครเดช กฤษณะดิลก, 2545 : หน้า 18-19)

4.1.6 ความเชื่อ และปาฏิหาริย์เกี่ยวกับพระเครื่องนางพญา

ความเชื่อ และปาฏิหาริย์ ของพระเครื่อง หรือ เครื่องรางของคลั่งได้ปรากฏมาหลายศตวรรษ แล้วจนทราบเท่าทุกวันนี้ มีทั้งเมตตามหานิยมแคล้วคลาด คงกระพันชาตรี เป็นต้น ในเรื่องของความเชื่อนั้น นักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้หลายลักษณะดังนี้

ชะลอ บุญช่วย (2530) ได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับที่แสดงถึงความจงรักภักดี ความศรัทธา และการยอมรับในอำนาจเร้นลับอื่น ๆ และสอดคล้องกับ รัชช ปุณโณทก (2522) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับ อันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง

โดยสรุปแล้ว ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือ ยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ว่ามีอยู่จริง และมีอำนาจสามารถบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายได้ แม้ว่าสิ่งเหล่านั้นไม่สามารถพิสูจน์หาความจริงได้ แต่ก็เป็นที่ยอมรับนับถือและประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา จนกลายเป็นวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ผลจากของความเชื่อ ที่มีนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของความเชื่อและพิธีกรรมไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. ด้านจิตใจ ทำให้เกิดความมั่นใจ และมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงจะทำให้ประสบผลสำเร็จในการทำงาน มีความสุขความเจริญ

2. ด้านนิสัย ทำให้เป็นผู้มีสัมมาคารวะรู้จักที่ต่ำที่สูง มีความรอบคอบประณีตและไม่ประมาทในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เมื่อนึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ท่านคุ้มครองให้ความปลอดภัยทำให้เราระมัดระวังไม่ทำการประมาท

3. ด้านความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ทำให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านในการประกอบพิธีกรรม เช่น ไห้ว ซึ่งทุกคนในครอบครัวต้องช่วยเหลือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นการแสดงออก ซึ่งสัมพันธ์ภาพที่ดีของครอบครัว

4. ทำให้เกิดความสามัคคีระหว่างเพื่อนบ้าน เมื่อใดที่มีการประกอบพิธีกรรมย่อมทำให้เกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวระหว่างเพื่อนบ้าน เช่น การเชิญเพื่อนบ้านมาร่วมกิจกรรม ตั้งแต่ช่วยเตรียมข้างของเครื่องใช้ เหล่านี้เป็นการแสดงออก ซึ่งความสามัคคีระหว่างเพื่อนบ้าน

ซึ่งผลจากความเชื่อและพิธีกรรมมีอิทธิพลต่อจิตใจผู้ปฏิบัติอย่างยิ่ง ทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิตสร้างความสามัคคีหล่อหลอมจิตใจคนในสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวร่วมประเพณีปฏิบัติตามพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาเพื่อเกิดความสุข ความเจริญ และความเป็นสิริมงคลของคนในสังคม

นอกจากนี้ สาเหตุที่ทำให้พระเครื่องนางพญาโด่งดังในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ซึ่งได้มีการสัมภาษณ์และจัดพิมพ์เผยแพร่ในเอกสารรูปแบบต่างๆ เพื่อยืนยันว่าพระเครื่องนางพญามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายแก่ผู้ที่มีไว้บูชาดังตัวอย่างเช่น

“เกิดจากมือปราบคนสำคัญในอดีตสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ร้อยตำรวจเอก ยอดยิ่ง สุวรรณคร ออกไปปราบผู้ร้ายที่สำคัญในเมืองนี้ชื่ออะไรจำไม่ได้เสียแล้ว จำได้แต่ชื่อตำรวจ ผลการปราบปรามครั้งนั้นถึงขั้นประทุ้งกัน นายตำรวจได้ยิงใส่คนร้ายจนลงจะหมายท้องรวบตัวได้นึกว่าออกกองจะทะเลาะ เพราะร้อยตำรวจเอกยอดยิ่ง เป็นมือปราบที่ได้รับการยกย่องว่ายังแม่น แต่ทว่าคนร้ายกลับเป็นอะไรเลย เลือดขาดวินเป็นโพรง รอยไหม้เกรียมของลูกกระสุนปรากฏชัดบริเวณอกที่โดนลูกปืน หือเลือดแดงกำ แต่อกไม่ชักทะเลาะ นายตำรวจและบรรดามือปืนทั้งหลายแปลกใจว่าไอ้หมอนี้มีดีอะไรจึงคงกระพันเช่นนี้ จากการตรวจสอบพบว่ามีเพียงพระวัดนางพญาองค์เดียวเท่านั้น” (ที่มา : ถัดลอกจากหนังสือเขียนพระมินิ, หน้า 258-259)

“ส.ต.ท.วิวัฒน์ เพื่องปรางค์ บูชาพระพุทธรชินราชใบมะยมจากวัดราชบูรณะ ขับมอเตอร์ไซด์วิ่งออกจากวัดราชบูรณะ ชนกับรถซึ่งที่วิ่งย้อนศรหน้าวัดใหญ่ทั้งคนทั้งรถกระเด็น พังยับ แต่เจ้าตัวปลอดภัยรอดชีวิตดังปาฏิหาริย์” (ที่มา : แผ่นพับสำหรับเผยแพร่เรื่องพระเครื่องวัดราชบูรณะ, 2552)

“นายบุญ ปันสกุล ตกต้นไม้พรวัวสูง 20 เมตรบาดเจ็บเพียงเล็กน้อยรอดชีวิตได้อย่างอัศจรรย์ เพราะบูชาพระนางพญา วัดราชบูรณะช่วยคุ้มครองชีวิตอย่างปลอดภัย” (ที่มา : แผ่นพับสำหรับเผยแพร่เรื่องพระเครื่องวัดราชบูรณะ, 2552)

“นายมนตรี สัมมนตร เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดพิษณุโลกขับรถอวลโว่หักลบรถ 18 ล้อ พุ่งเข้าชนต้นไม้ เศษบุญที่มีพระนางพญาช่วยคุ้มครองรอดชีวิตได้มาอย่างปาฏิหาริย์” (ที่มา : แผ่นพับสำหรับเผยแพร่เรื่องพระเครื่องวัดราชบูรณะ, 2552)

“นักศึกษาฝึกงานจังหวัดพิษณุโลกไปประสบอุบัติเหตุรถชนพังยับเยิน แต่รอดชีวิตปลอดภัย เพราะมีพระนางพญา-พระพุทธรชินราชติดตัวบูชา” (ที่มา : แผ่นพับสำหรับเผยแพร่เรื่องพระเครื่องวัดราชบูรณะ, 2552)

“พยาบาลสาว ขับรถเสียหลักพุ่งข้ามเลนเสยรถบัสชนเสาไฟ ดวงแข็งรอดชีวิตอย่างปาฏิหาริย์ มีพระนางพญาบูชาติดตัวช่วยคุ้มครองชีวิตปลอดภัย” (ที่มา : แผ่นพับสำหรับเผยแพร่เรื่องพระเครื่องวัดราชบูรณะ, 2552)

“18 ล้อ ชิ่งแหลกแหกไฟแดง ขยี้รถปิ๊กอัพพังยับเยินทั้ง 9 ชีวิตในรถปิ๊กอัพรอดปาฏิหาริย์ เพราะพระนางพญา-พระพุทธรชินราช คุ้มครองชีวิตอย่างปลอดภัย” (ที่มา : แผ่นพับสำหรับเผยแพร่เรื่องพระเครื่องวัดราชบูรณะ, 2552)

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความเชื่อเหล่านี้เกิดจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็มีอิทธิพลเหนือธรรมชาติของมนุษย์ อย่างไรก็ตามความเชื่อดังเดิมก็ยังคงมีอิทธิพลต่อคนรุ่นหลังจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากการสืบทอดสั่งสมกันมาเป็นเวลาอันยาวนานจนกลายเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต และทำให้การดำเนินชีวิตของคนไทยนั้นมักจะเกี่ยวข้องกับศาสนาและพิธีกรรมบางอย่างที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องโชคลาง ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติต่อวิญญาณ และในทุกสถานการณ์มนุษย์จะยึดอยู่กับสิ่งที่ตนเองศรัทธาทั้งสิ้น จากความเชื่อ โชคลาง อิทธิฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ดังกล่าว เป็นเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับผู้ให้ความเคารพและศรัทธามากน้อยต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตามหากผู้สวมใส่เป็นผู้ประพฤติดี เป็นคนดี ปฏิบัติดี และอยู่ในศีลธรรมอันดี ผู้วิจัยเชื่อว่าพุทธคุณที่มีอยู่ในพระเครื่องนางพญา หรือพระอื่นๆ จะปกป้องคุ้มครองผู้สวมใส่ให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

4.1.7 พระเครื่องกับมูลค่าทางการตลาด ,

พระเครื่องนางพญามีบทบาทในฐานะที่เป็นพระเครื่องรางและมีมูลค่าทางการตลาดมาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในช่วงปี 2495-2496 พระนางพญาเช่าไค้และเช่าตรงมีราคาเช่าหาดกองค์ละ 50 บาท ต่อมาศูนย์วิจัยกสิกรไทยได้ทำการสำรวจเมื่อปี พ.ศ.2547 พบว่าราคาพระเครื่องพิมพ์ยอดนิมมนั้นมีราคาเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 40 และอาจสูงถึง 2 หมื่นล้านบาท หรือราคาเริ่มต้นตั้งแต่องค์ละ

10 บาท -100 บาทก็ได้ (ที่มา: นิตยสารสารคดี, 2549 หน้า 48) แต่ในปัจจุบันนี้ “พระนางพญาพิมพ์อก
นูนใหญ่ ราคาเริ่มต้นตั้งแต่หลักแสนถึงหลักล้านบาท พระนางพญาออกนูนเล็กราคาเริ่มต้นหลักแสน
ซึ่งแล้วแต่ความสมบูรณ์ขององค์พระ พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้ง เป็นพระที่มีราคาสูงที่สุดในราคาหลัก
ล้านบาท พระนางพญาพิมพ์เข้าตรง ราคาเริ่มต้นอยู่ที่หลักล้านบาทเช่นกัน พระนางพญาพิมพ์สังฆวิ
และพระนางพญาพิมพ์เทวดาราคาอยู่ที่หลักแสนบาทขึ้นไป แต่ราคาสามารถรองกันได้ซึ่งขึ้นอยู่กับ
ความพอใจระหว่างผู้ให้เช่าและผู้เช่าบูชา” (สัมภาษณ์พยนต์ เกตุเพชร,2552) อย่างไรก็ตามพระเครื่อง
ไม่ได้มีฐานะเป็นเพียงเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นเครื่องระลึกถึงองค์พระศาสดา เป็นเครื่องคุ้มครอง
ป้องกันภัยอีกต่อไป แต่หากเป็นสินค้าในตลาดที่มีวงเงินหมุนเวียนมหาศาลเกินกว่าจะคาดเดาได้

4.1.8 วิธีการชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้วิจัยจึงสรุปรายละเอียดเกี่ยวกับพระเครื่อง
นางพญาพิษณุโลก ว่ามี 2 ประเภท คือ 1) พระนางพญาพิมพ์ใหญ่ ได้แก่ พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้ง
พระนางพญาพิมพ์เข้าตรง และพระนางพญาพิมพ์อกนูนใหญ่ 2) พระนางพญาพิมพ์เล็ก ได้แก่
พระนางพญาพิมพ์สังฆวิ พระนางพญาพิมพ์เทวดา และพระนางพญาพิมพ์อกนูนเล็ก สรุปได้ดัง
ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปพระนางพญากรุเมืองพิษณุโลก

ประเภท	รุ่น / พิมพ์		
พิมพ์ใหญ่	เข้าโค้ง	เข้าตรง	อกนูนใหญ่
พิมพ์เล็ก	สังฆวิ	เทวดา	อกนูนเล็ก

ที่มา : คัดแปลงจาก www.benjaamulet.com

1. วิธีการชมพระเครื่องนางพญา ให้สังเกต คือ ดูความสมบูรณ์ขององค์พระ ดูเนื้อดิน ดูตำหนิ
เอกลักษณ์ จากการค้นพบพระนางพญามีอยู่ 6 พิมพ์ ซึ่งพอสรุปวิธีการชมตามรายละเอียดพร้อม
ภาพประกอบดังนี้

1.1 พระนางพญา พิมพ์เข้าโค้ง

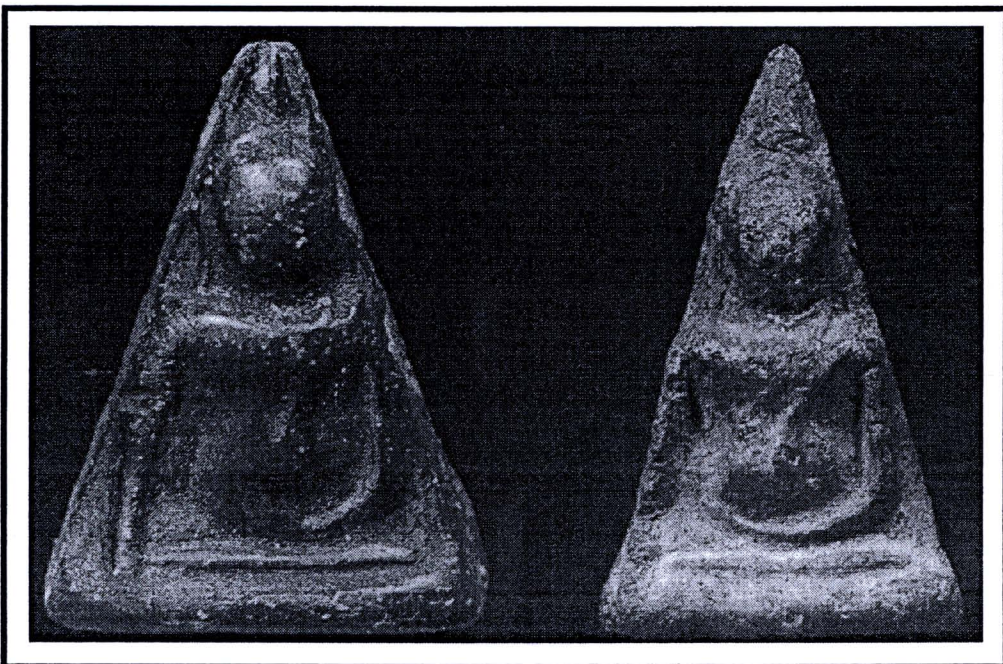
ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิยม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์เข้าโค้ง
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: ยุทธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมว่าน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี ค้ำครอง แคล้วคลาด มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะเป็นนามมงคลนาม แห่งอำนาจทรัพย์สินศฤงคาร
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยมเป็นจักรพรรดินีแห่งพระเครื่องคู่กับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้งเป็นที่นิยมที่สุดและมีราคาหาเช่าแพงที่สุด และเป็นหนึ่งในห้าในเบญจภาคี
คำนิยามเอกลักษณ์	: พระเกศ(ผม)เป็นเกศปลี ปลายแหลม พระพักตร์(หน้า)เป็นรูปไข่ หรือผลมะตูม ปลายพระหัตถ์(มือ)เรียวยาวเล็ก ท้องแอ่นโค้ง มีเส้นค้ำมือ จำนวน 3 เส้น ส่วนด้านหลังองค์พระมีลายรอยยุบของนิ้วมือ(นิ้วโป้ง) ตามองค์พระจะมีเม็ดพระธาตุติดอยู่ และขอบจะเป็นรอยตัดดอกด้วยมือ
มูลค่าทางการตลาด	: หลักล้านบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

ภาพที่ 4 พระนางพญา พิมพ์เข้าโค้ง (ที่มา: อัครเดช กฤษณะดิลก, 2545)

1.2 พระนางพญา พิมพ์เข้าตรง

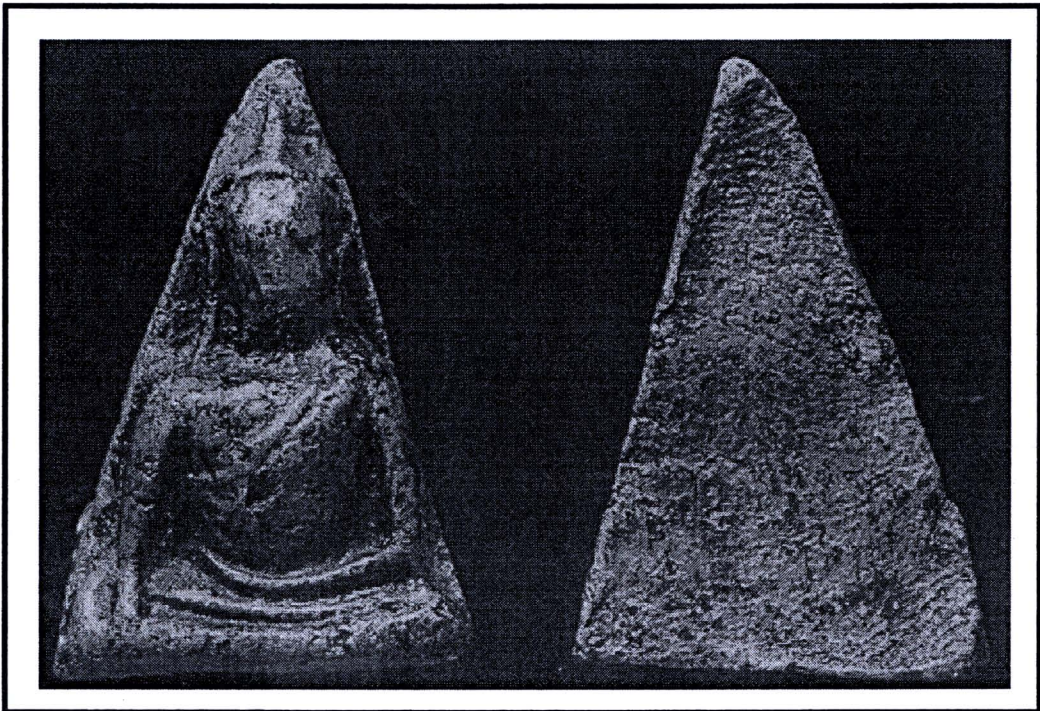
ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิยม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์เข้าตรง
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมว่าน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี ค้ำครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุรูปสามเหลี่ยมมีขนาดความกว้าง 2 เซนติเมตร สูงราว 3 เซนติเมตร มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะมีความเด่นด้านมหาอำนาจคุ้มครองแคล้ว คงกระพันชาตรีและเมตตามหานิยม
คำนิยาม-เอกลักษณ์	: พระเกศ(ผม)เป็นแบบเกศปลี พระนาสิก(จมูก)ปลายบาน และเป็นเส้นนูนบางๆ พระโอษฐ์(ปาก)วาดโค้ง เป็นพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวหงายขึ้นเหนือพระโอษฐ์เป็นแอ่งร่องกลางพระอุระ(หน้าอก)เป็นแอ่งยุบตัว ลำพระกร(ข้อมือ)มีอากรโค้งเล็กน้อยได้ข้อศอกซ้ายของค์พระจะมีเส้นจีวรพาดลงมาบางๆปลายพระหัตถ์(มือ)ซ้ายของค์พระจะแตกปลายคล้ายเส้ เป็นทิวบางๆ 3-4 ทิว พระหัตถ์ที่พาดคักบางองค้อาจสอดเข้าได้คักบางๆ พระอุทร(ท้อง)จะป่อง ฐานเป็นเส้นตรงเล็กเท่าปลายเข็ม
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

ภาพที่ 5 พระนางพญา พิมพ์เข้าตรง (ที่มา: สูดยอดพระเครื่องเมืองพิษณุโลก, 2545)

1.3 พระนางพญา พิมพ์อกนูนใหญ่

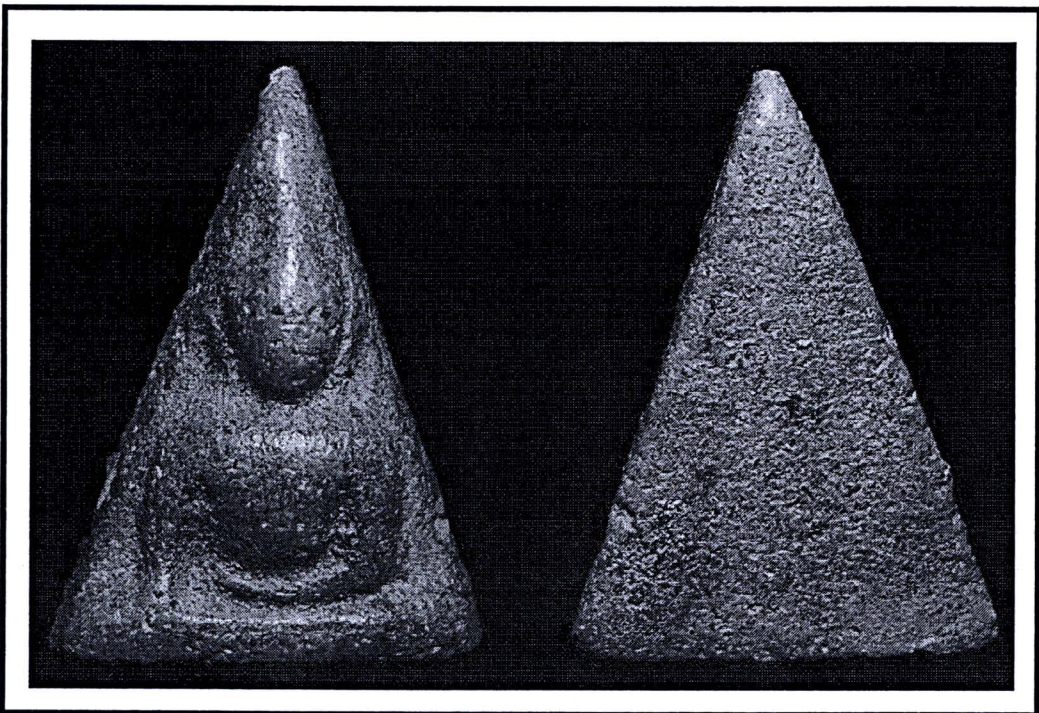
ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิคม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์อกนูนใหญ่
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี ค้ำครอง แคล้วคลาด เป็นพระพิมพ์ที่ได้รับความนิยมสูง เพราะถือเรื่องโศลกมงคลว่าพระอุระท่านใหญ่อวบอูม บอกล้นแห่งความสมบูรณ์พูนสุข มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะมีความความสมบูรณ์พูนสุข
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม มีพระพักตร์เป็นรูปไข่หรือผลมะตูมยาว พระเศียรเป็นเศียรปรีปลายทู่หรือมน
คำนิยามเอกลักษณ์	: พระพักตร์(ใบหน้า)เป็นผลมะตูมยาว พระเศียร(ผม)เป็นปรี พระอุระ(หน้าอก)นูนใหญ่ พระอุทร(ท้อง)จะเป็นกระเปาะอ้อมนูนและโค้งแบบหลังเต่า ปลายพระหัตถ์(ใบหน้า)ซ้ายของคพระแหลม ปลายพระกร(ข้อมือ)ซ้ายของคพระด้านล่างก่อนถึงข้อศอกเล็กน้อยจะเป็นแนวโค้ง
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

ภาพที่ 6 พระนางพญา พิมพ์อกนูนใหญ่ (ที่มา: สุนัขยอดพระเครื่องเมืองพิษณุโลก, 2545)

1.4 พระนางพญา พิมพ์อกนูนเล็ก

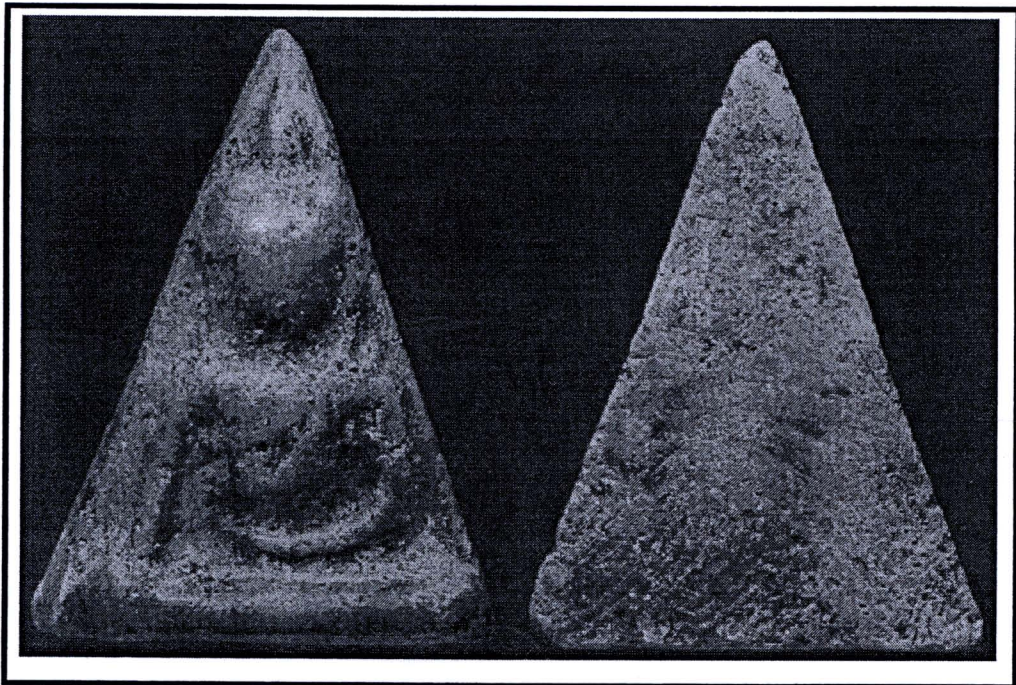
ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์อกนูนเล็ก
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมว่าน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี ค้ำครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม เป็นพระพิมพ์เล็กที่มีฐาน 1.4 เซนติเมตร สูง 2 เซนติเมตร จัดเป็นพระนางพญาที่มีขนาดย่อมที่สุด
คำนิ-เอกลักษณ์	: พระเกศ(ผม)ยาวมาก พระเนตร(ตา)โตเป็นทรงข้าวหลามตัด ทั้งสองข้าง พระอุระ(อก)แฟบแบนราบ ข้อศอกด้านนอกจะมี จงอยยื่นออกเล็กน้อย ข้อศอกด้านมนเป็นแนวโค้ง ปลายพระหัตถ์(มือ)ซ้ายแหลมวกขึ้นหรือวกกลับ
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

ภาพที่ 7 พระนางพญา พิมพ์อกนูนเล็ก (ที่มา : www.amuletindex.com)

1.5 พระนางพญา พิมพ์ทรงเทวดา

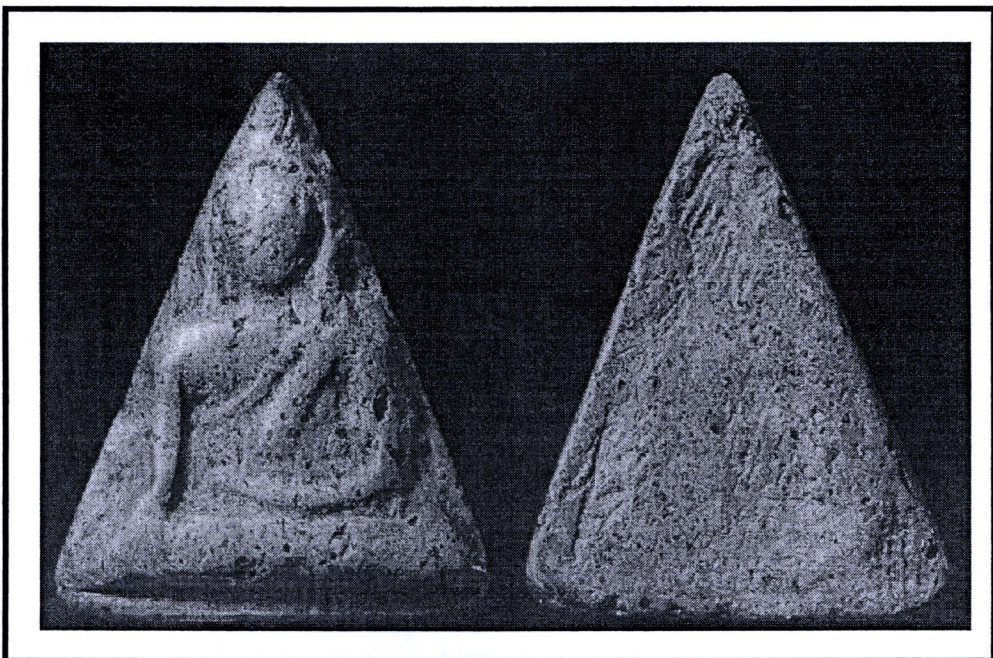
ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์ทรงเทวดา
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมเหสี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: ยุคสุโขทัย
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี ค้ำครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม องค์พระมองดูกลม สูงโปร่ง การตัดกรอบด้านข้างส่วนมากบางกว่าและตัดกรอบสามเหลี่ยมทรงสูงปลายบนส่วนมากแหลมไม่เจียนปลายออกการตัดกรอบกว้างประมาณ 1.6 เซนติเมตร ส่วนสูง ประมาณ 2 เซนติเมตร
คำนิยามเอกลักษณ์	: องค์พระทรงยัดขึ้น พระเศศ(ผม)เป็นเศศปติยาวปลายแหลมเหมือนเปลวเทียน พระเนตร(ตา)โปนยาวและใหญ่จรดขอบพระพักตร์(ใบหน้า) ช่วงพระกรรณ(หู) ดูคล้ายมีเส้นตัดกับบัวดูเหมือนชฎาครอบปลายเศศ พระกร(ข้อมือ)ขวาวองค์พระ โกงเล็กน้อย พอสังเกตเห็นแบบเดียวกับพิมพ์เจ้าตรง พระอุระ(อก)แฟบ ส่วนพระขงค์(แขน)และพระบาท(เท้า)ขวาวอยู่ด้านล่าง เป็นลำตรงหนาแบบเดียวกับพิมพ์เจ้าตรง
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

ภาพที่ 8 พระนางพญา พิมพ์ทรงเทวดา (ที่มา: ศูนย์อนุรักษ์เครื่องเมืองพิษณุโลก, 2545)

1.6 พระนางพญา พิมพ์สังฆาฏิ

ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดคนิยม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์สังฆาฏิ
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: ยุทธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมว่าน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี ค้ำครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม เป็นพระที่มีขนาดสูง 1.9 เซนติเมตร กว้าง 1.8 เซนติเมตร พระนางพญาพิมพ์สังฆาฏิจัดเป็นพระที่ได้รับความนิยมสูงเพราะมีขนาดกะทัดรัด
คำนิ-เอกลักษณะ	: พระเศก(ผม)เป็นปลีสั้นมักเบนไปด้านขวามือเล็กน้อย หน้าผากยุบ รอยแตกเส้นพระศก(ผม)กับพระกรรณ(หู)เห็นเด่นชัด ไหล่ซ้ายขององค์พระปลายพระกรรณ(หู)เชื่อมต่อยอดสังฆาฏิ ปลายเส้นจีวรด้านล่างเรียวและแทงเข้าไปในซอกแขน มีเส้นสังฆาฏิผาดเป็นร่องห่างกันบางๆ พระพาหา(ต้นแขน)ขวาองค์พระผายบานออก พระหัตถ์(มือ)เหมือนวงช้าง พระพาหา(ต้นแขน)ซ้ายกางออกเล็กน้อยแล้ววกเข้าเป็นคอเบ็ด
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

ภาพที่ 9 พระนางพญา พิมพ์สังฆาฏิ (ที่มา: สุดยอดพระเครื่องเมืองพิษณุโลก, 2545)

2. วิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่

1. **วิปุกกัณณา ธาตุ** คือ พระบรมสารีริกธาตุที่ยังคงรูปร่างเดิมอยู่เป็นชิ้นเป็นอัน มิได้แตกย่อยลงไป มีทั้งหมด 7 องค์ ได้แก่ พระนลาฏ (กระดูกหน้าผาก) 1 องค์ พระเขี้ยวแก้ว 4 องค์ และพระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) 2 องค์

2. **วิปุกกัณณา ธาตุ** คือ พระบรมสารีริกธาตุส่วนต่างๆขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มิได้คงรูปร่างอยู่เป็นชิ้น แต่แตกย่อยลงเป็นจำนวนมาก กระจายไปประดิษฐานตามสถานที่ต่างๆ

พระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุที่พบเห็นในปัจจุบัน มีด้วยกันหลายสีตั้งแต่สีแดงแก้วนจนกระทั่งขุน สีขาวดุจสีสังข์ สีทอง สีดำ สีชมพู สีแดง ฯลฯ และยังได้จำแนกลักษณะและขนาดของพระบรมสารีริกธาตุชนิดวิปุกกัณณาธาตุ เมื่อพิจารณาจากลักษณะภายนอก แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. (สี)เหมือนดอกมะลิตูม (สีพิบูล) อรรถกถาบาลีว่า สุมณมกุตตทิสสา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 6 ทะนาน (ทะนาน หมายถึง เครื่องตวงอย่างหนึ่งทำด้วยกะโหลกมะพร้าว เป็นต้น)
2. (สี)เหมือนแก้วมุกดาที่เจียรระไนแล้ว (สีพลี) อรรถกถาบาลีว่า โชตมุตตทิสสา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน
3. (สี)เหมือนจูน หรือ ผงทองคำ (สีทองอุไร) อรรถกถาบาลีว่า สุวณฺณจูนฺณา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน

แบ่งตามลักษณะภายนอก

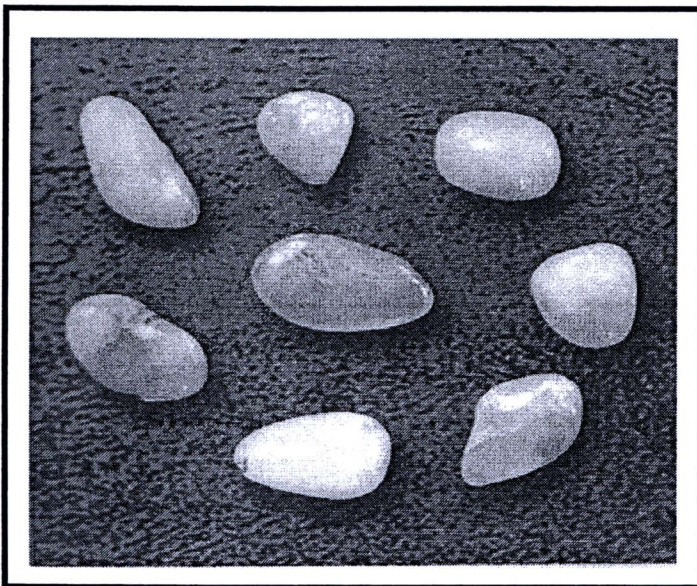

ภาพที่ 10 พระบรมสารีริกธาตุชนิด วิปุกกัณณาธาตุ เหมือนดอกมะลิตูม

ที่มา : <http://www.relicsofbuddha.com/page2-1.htm>

ภาพที่ 11 พระบรมสารีริกธาตุชนิดวิปักษิณาธาตุ เหมือนแก้วมุกดาที่เจียรนัยแล้ว
ที่มา : ทศพล จังพานิชย์กุล, 2548

ภาพที่ 12 พระบรมสารีริกธาตุชนิดวิปักษิณาธาตุ เหมือนจูน หรือผงทองคำ
ที่มา : ทศพล จังพานิชย์กุล, 2548

และเมื่อพิจารณาแบ่งตาม 3 ขนาด สามารถแบ่งออกได้ 3 ขนาด ได้แก่

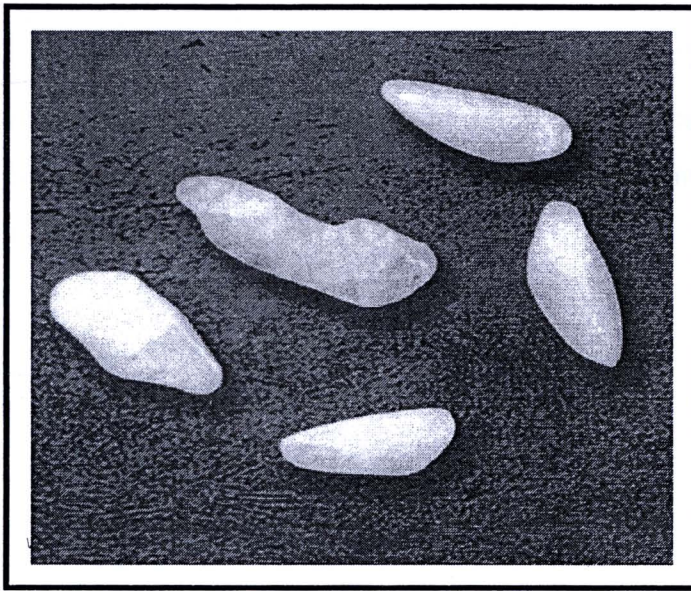
- 1) ขนาดเล็ก ประมาณเมล็ดพันธุ์ฝักกาด บางครั้งก็เรียกว่าพระบรมสารีริกธาตุลักษณะเมล็ดพันธุ์ฝักกาด
- 2) ขนาดเขื่อง คือมีขนาดใหญ่ขึ้นมา ประมาณเมล็ดข้าวสารหักกึ่ง บางครั้งก็เรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุลักษณะข้าวสาร
- 3) ขนาดใหญ่ คือมีขนาดใหญ่ที่สุด ประมาณเมล็ดถั่วเขียวผ่ากลาง บางครั้งเรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุลักษณะเมล็ดถั่ว

แบ่งตามขนาด

ภาพที่ 13 พระบรมสารีริกธาตุลักษณะเมล็ดพันธุ์ฝักกาด

ที่มา : ทศพล จังพานิชย์กุล, 2548

ภาพที่ 14 พระบรมสารีริกธาตุลักษณะข้าวสาร
ที่มา : ทศพล จังพานิชกุล, 2548

ภาพที่ 15 พระบรมสารีริกธาตุลักษณะเมล็ดพันธุ์เมล็ดข้าว
ที่มา : ทศพล จังพานิชกุล, 2548

4.1.9 บทสรุป

พิษณุโลก หรือ เมืองสองแคว เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่อยู่ใต้การปกครองของราชวงศ์พ่อขุนผาเมือง จนกระทั่งถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงได้ทรงยึดเมืองสองแควเข้าไว้ในอาณาจักรสุโขทัย เพื่อสกัดกั้นมิให้อาณาจักรอยุธยาแผ่ขยายอำนาจขึ้นมาครอบครองสุโขทัย แต่ในที่สุดเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) ครองกรุงศรีอยุธยา พระองค์ก็สามารถทำสงครามยึดเมืองสองแควได้ เมืองสองแควจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา และมีฐานะเป็นราชธานีของหัวเมืองฝ่ายเหนือเมืองสองแควจึงถือเป็นเมืองสำคัญทางยุทธศาสตร์เมืองหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาและเคยเป็นเมืองหลวงของอยุธยาอยู่ช่วงหนึ่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งได้ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองสองแควเป็นพิษณุโลก

พระนางพญา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าพระเครื่องพระนางพญาของจังหวัดพิษณุโลก เป็นศิลปวัตถุที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งพบพระนางพญาที่จังหวัดพิษณุโลก จากหลักฐานการสร้างพระนางพญานั้น ท่านพระครูอนุโยควัฒราชบูรณะ จังหวัดพิษณุโลกได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนายุคกลางแล้วประมาณ 1,501 ปี ยังมีกษัตริองค์หนึ่ง ครองเมืองพิษณุโลกมีอักรมเหสี ทรงพระนามว่า เบญจราชเทวี คราวนั้นพระสวามีทิวศตเสียดแล้ว แต่พระนางยังคงดำรงตำแหน่งอยู่ และพระนางเบญจราชเทวีได้ครอบครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร เมืองพิษณุโลก แทนพระสวามี ในลำดับนั้นมีศึกรามัญมาตั้งล้อมเมืองพิษณุโลกทั้งสี่ทิศ เพื่อจะตีเมืองพิษณุโลกเอาเป็นเมืองขึ้น ขอบขันตสึมาของรามัญให้ได้ มีดาชิปะขาว มารับอาสาสมัครรับทำพระพุทธรูปฎิมากรองค์เล็กๆ เพื่อแจกจ่ายแก่เหล่าทหารที่จะไปปราบข้าศึกรามัญให้พินาศไปสมเด็จพระนางเจ้าจึงรับสั่งให้ดาชิปะขาวเข้าเฝ้าและทรงตรัสถามว่า พระที่ท่านจะสร้างขึ้นนั้นป้องกันสรรพอาวุธได้หรือไม่ ดาชิปะขาวกราบทูลว่าป้องกันสรรพอาวุธได้ทุกอย่าง ตลอดทั้งเมตตากรุณาและเป็นศรีสวัสดิมงคลทุกประการ

ปัจจุบันพระนางพญา เป็นพระเครื่องที่มีชื่อเสียง เป็นที่เคารพบูชา กราบไหว้เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส ของประชาชนชาวไทย และยังเป็นเครื่องรางของขลัง ที่คนไทยให้ความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันนี้พระเครื่องนางพญาจึงเป็นพระเครื่องที่นิยมบูชาและมีชื่อเสียงระดับประเทศที่เรารู้จักกันดีในนามของ “พระเครื่องเบญจภาคี” พระนางพญา มีลักษณะเป็นกรอบสามเหลี่ยมหน้าจั่ว พบว่าพระนางพญามีอยู่ 2 ประเภท 6 พิมพ์ คือ พิมพ์เข้าโค้ง พิมพ์เข้าตรง พิมพ์ออกนูนใหญ่ พิมพ์ออกนูนเล็ก พิมพ์ทรงเตวคา และพิมพ์สังฆาฏิ

พระนางพญาเป็นพระเนื้อดิน จึงเป็นภูมิปัญญาในการสร้างพระเครื่อง มีพิธีกรรม และการปลุกเสกที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้านมูลค่าทางการตลาดไม่สามารถประมาณการได้ การเข้าบูชารับขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย แต่หากเป็นพระแท้มูลค่าทางการตลาดในปัจจุบันพระนางพญาพิมพ์ออกนูนใหญ่

ราคาเริ่มต้นตั้งแต่หลักแสนถึงหลักล้านบาท ซึ่งแล้วแต่ความสมบูรณ์ขององค์พระ พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้ง เป็นพระที่มีราคาสูงที่สุดในราคาหลักล้านบาท

ด้านความเชื่อ พุทธคุณ และปาฏิหาริย์ ของพระเครื่อง ได้ปรากฏดังเหตุการณ์สำคัญๆ ดังที่ได้เสนอไปแล้วนั้น จนกระทั่งเท่าทุกวันนี้ พระเครื่องนางพญามีพุทธคุณในด้านเมตตามหานิยม แคล้วคลาด กู้มครอง และคงกระพันชาตรี

พระบรมสารีริกธาตุ คือ พระธาตุส่วนย่อยที่บังเกิดแฉ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเฉพาะ มิได้เป็นคำที่ใช้เรียก พระธาตุของพระอรหันต์สาวก หรือพระธาตุเจดีย์ต่างๆ บางทีอาจใช้คำว่า พระบรมธาตุ หรือ พระสารีริกธาตุ แทนได้

พระธาตุ คือ อัฐิ (กระดูก) หรือส่วนสำคัญของร่างกายต่างๆ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง โลหิต ฯลฯ ที่มีคุณลักษณะเป็นที่แตกต่างจากสามัญชนทั่วไป โยมีลักษณะคล้ายกับ “ธาตุ” ซึ่งหากมองโดยไม่สังเกตให้ดีแล้ว จะคล้ายกรวด หิน แก้ว เพชร ฯลฯ คำว่า “พระบรมธาตุ” และ “พระธาตุ” ยังอาจหมายถึง พระสถูปเจดีย์ต่างๆ อีกด้วย เช่นพระบรมธาตุเจดีย์ พระธาตุคอกสุเทพ พระธาตุพนม เป็นต้น

พระบรมสารีริกธาตุ เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่โบราณ ส่วนใหญ่จะมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ พระเจดีย์ถูกสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้คนได้สักการบูชาและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจเป็นปูชนียธาตุอันสูงค่าคู่พระพุทธศาสนา และหากผู้ใดได้กราบไหว้และบูชาจะทำให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง

สรุปได้ว่าจังหวัดพิษณุโลกพบสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่เจดีย์หลวงภายในวัดราชบูรณะ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และวัดเสนาสน์ ตำบลท่างาม อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก โดยมีพระมหาไถ่กลายเดินทางมาเมืองพิษณุโลกเอาบรรจุไว้ในวัดเสนาสน์ จำนวน 36 องค์ วัดบูรพาราม จำนวน 30 องค์ บรรจุไว้ในวัดมหาสถาน จำนวน 30 องค์ (วัดมหาสถาน หรือวัดมหาเจดีย์ ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า คือ วัดราชบูรณะจังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน)

จากหลักฐานการบันทึกเรื่องราวและตำนานการสร้างวัดราชบูรณะที่สอดคล้องกันแสดงว่าพระบรมสารีริกธาตุกับวัดราชบูรณะได้อยู่คู่กันมาโดยตลอด เมื่อปี พ.ศ.2528 กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นเจดีย์หลวงวัดราชบูรณะ เพื่อทำการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ ได้ขุดค้นพบพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้มนกระษัณของเจดีย์หลวง ซึ่งบรรจุอยู่ในหอบและเจดีย์จำลองเล็กๆ ที่ทำจากทองสำริดทางวัดจึงได้นำไปให้พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชาที่ศาลาการเปรียญ และในขณะนี้วัดราชบูรณะกำลังดำเนินก่อสร้างมณฑปเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะอย่างไ้ก็ตาม ปัจจุบันวัดทั้ง 3 แห่ง ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญและมีชื่อเสียงของจังหวัดพิษณุโลก ดังจะกล่าวรายละเอียดในตอนที 4.2 ต่อไป

ตอนที่ 4.2 การวิเคราะห์ศักยภาพวัดนางพญา วัดราชบูรณะ และวัดเสนาสน์ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของจังหวัดพิษณุโลก

4.2.1 วัดนางพญา : ต้นกำเนิดพระเครื่องนางพญา

1. ด้านการเข้าถึง (Accessibility) ของวัดนางพญา

วัดนางพญา ตั้งอยู่ตรงข้ามกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อยู่บนถนนพุทธบูชา เป็นวัดตั้งอยู่ใจกลางเมืองพิษณุโลก สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก

อาณาเขต	วัดนางพญา	มีพื้นที่ทั้งหมด 1 ไร่ - งาน 37 ตารางวา
	ด้านทิศเหนือ	ติดต่อกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร
	ด้านทิศใต้	ติดต่อกับถนนสายมิตรภาพ
	ด้านทิศตะวันออก	ติดต่อกับโรงเรียนจำการบุญ
	ด้านทิศตะวันตก	ติดต่อกับวัดราชบูรณะและแม่น้ำน่าน

ภาพที่ 16 ป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยว ณ วัดนางพญา

2. ด้านดึงดูดใจ (Attraction) ของวัดนางพญา

วัดนางพญา ไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้างแต่หากพิจารณาทางด้านสถาปัตยกรรมของพระวิหารวัดนางพญาแล้ว สันนิษฐานว่าวัดนางพญาน่าจะสร้างในสมัยสุโขทัยตอนปลาย หรือสมัยอยุธยาตอนต้น แต่เชื่อว่า ผู้สร้างวัดนางพญา คือ พระวิสุทธิกษัตริย์ พระราชมารดาของพระสุพรรณกัลยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อครั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลกนานถึง 21 ปี ในระหว่างปี พ.ศ.2091 – 2112 จึงได้ชื่อว่า วัดนางพญา

วัดนางพญาสันนิษฐานว่า อดีตได้ทีความเจริญรุ่งเรืองกว่า วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร เนื่องจากโบราณสถานมีวัดพระศรีรัตนมหาธาตุทูลดโถม เช่น พระวิหารหลวงพ่อพระพุทธชินราชเป็นต้น หลวงอุดมไมตรี ผู้มีความสำคัญต่อจังหวัดพิษณุโลกพร้อมกับภริยาได้นิมนต์พระอาจารย์ดี เจ้าอาวาสวัดนางพญา เจ้าอาวาสวัดจันทร์ และเศรษฐี พ่อค้า ประชาชน ชาวจังหวัดพิษณุโลก ได้ทำการบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ราว พ.ศ.2376 ดังนั้น วัดนางพญา ใน พ.ศ.2376 อยู่ในฐานะผู้นำในการบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (จารึกแผ่นกระดาดำพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ.2376)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2442 วัดนางพญาเริ่มเป็นที่รู้จักของคนในจังหวัดพิษณุโลก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศจึงทรงประกาศจัดตั้งโรงเรียนประจำมณฑลขึ้น ส่วนมณฑลพิษณุโลกได้ยกสำนักงาน ก.ข.นะโม วัดนางพญา ซึ่งมีพระครูอ่อนเป็นครูใหญ่ขึ้นเป็นโรงเรียนประจำมณฑลพิษณุโลก ซึ่งโรงเรียนประจำมณฑลพิษณุโลก หรือโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคมในปัจจุบันนี้ เดิมเคยตั้งอยู่ในวัดนางพญา ในระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2457 วัดนางพญาเริ่มมีกิจกรรมในการให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องชัดเจนตามที่ปรากฏในหนังสือระยะทางสมเด็จพระมหาสมณะเจ้าตรวจการคณะสงฆ์มณฑลฝ่ายเหนือ (อ้างในพระมหาประพจน์ ราชรินทร์, 2551: หน้า 1-2)

ภาพที่ 17 ป้ายทางเข้าวัดนางพญาและประตูทางเข้า

วัดนางพญา เป็นถิ่นกำเนิดพระเครื่องนางพญา จากหลักฐานของการสร้างวัดนางพญานั้น ท่านพระครูอนุโยค วัดราชบูรณะจังหวัดพิษณุโลกได้ทำการบันทึกไว้ว่า สุมทพระพุทธรศาสนา ถ่วงลับไปแล้วประมาณ 150 ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่งครองเมืองพิษณุโลก มีพระอัคมเหสีพระนามว่า เบญจราชเทวี คราวนั้นพระสวามีทรงทิดวงคตเสียดังดำรงพระชนมายุอยู่ ตาพระนางเบญจราชเทวีได้ ครอบครองไฟร่ฟ้าประหารราชภู่ ณ เมืองพิษณุโลกแทนพระสวามี

ในลำดับนั้นมีศึกพม่ารามัญมาตั้งล้อมเมืองพิษณุโลก 4 ทิศ เพื่อที่จะตีเมืองพิษณุโลกเอาเป็น เมืองขึ้นขอบขันฑเสมาของรามัญ สมเด็จพระนางเจ้าได้กะเกณฑ์โยธาและราษฎรพลเมืองชายหญิงให้ เตรียมพร้อม คอยรับทัพรามัญ เพื่อปราบปรามข้าศึกชการามัญให้ราบคาบ ยังมีชีปะขาวคนหนึ่งมารับ อาสาพระนางเพื่อทำพุทธปฏิมาองค์เล็กๆ เพื่อแจกจ่ายทหารที่จะไปปราบพม่ารามัญให้พินาศ

สมเด็จพระนางเจ้าจึงรับสั่งให้ชีปะขาวเข้าเฝ้าแล้วตรัสถามว่า “พระที่ท่านสร้างขึ้นนั้น ป้องกันสรรพพุรุได้หรือไม่”

ตาปะขาวกราบทูลว่า “ป้องกันสรรพพุรุทุกอย่างตลอดทั้งเมตตากฤณาแลเป็นศรีสวัสดิมงคล ทุกประการ”

สมเด็จพระนางเจ้าได้ฟังจึงโสมนัสศรัทธายิ่งนักจึงรับสั่งให้ชีปะขาวสร้างขึ้นแต่ชีปะขาวกราบทูลให้สมเด็จพระนางเจ้าให้คำมั่นว่า ถ้าวรคิพมารามัญกลับมาเรียนร้อยแล้ว ขอให้สมเด็จพระนางสร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งให้ขนานนามว่า “วัดนางพญา”

แล้วให้เรียกเอาพระที่แจกจ่ายให้เหล่าโยธาทหารกลับคืนแล้วสร้างสอุป คือ พระเจดีย์ ประดิษฐานพระทั้งหมดนี้ไว้มั่นคงตลอดแม่พิมพ์ สมเด็จพระนางจึงรับคำแล้วดาชีปะขาวนั้นก็นำดินนั้นมาจากประเทศอินเดีย 4 แห่ง คือ ดินที่ลุมพินีวัน ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะต่อกันที่พระพุทธองค์ประสูติแห่งหนึ่ง ดินที่พระพุทธองค์ ตรัสรู้ ได้โพธิ์ฤกษ์ ตำบลอุรุเวลาแขวงเมืองพาราณสีแห่งหนึ่ง ดินที่แสดงปฐมเทศนาแห่งหนึ่ง ที่ป่าอิสิมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสีแห่งหนึ่ง และดินที่พระองค์ดับขันธปรินิพพาน แขวงเมืองกุสินาราแห่งหนึ่ง

ดินที่ประสูติ สีแดง

ดินที่ตรัสรู้ สีเหลือง

ดินที่ปฐมเทศนา สีเขียว

ดินที่ปรินิพพาน สีดำ

อนึ่งเมื่อดาชีปะขาวพิมพ์พระสำเร็จ จึงเกณฑ์ให้บรรดาทหารไปตัดไม้รวกบรรทุกเล่มเกวียนมากมาย แล้วจึงผ่าแยม้อออกเล็กน้อยแล้วจึงให้ทหารเอาแขนของตนผ่าไม้รวกทุกคน ต่อหน้าพระพักตร์สมเด็จพระนางเจ้าหาเป็นอันตรายไม่ นอกจากนี้ยังให้ทหารกระโจนขึ้นไปนั่งบนหอกบนดาบ สมเด็จพระนางเจ้าทรงทอดพระเนตรเห็นดังนั้นจึงบังเกิดความโสมนัสยิ่งนัก เมื่อดาชีปะขาวหายพิมพ์พระเท่าจำนวนทหารเสร็จแล้วสมเด็จพระนางเจ้าต้อนนั้นพระชนมพรรษาได้ 28 ปี พระองค์จึงได้ให้ดาชีปะขาวสร้างขึ้นเป็นพิเศษใหญ่กว่าที่แจกทหาร เมื่อสร้างเสร็จจึงอำลาเดินหายเข้าไปในป่า จึงได้สร้างอีกวัดหนึ่งว่า “วัดดาชีปะขาวหาย” จนถึงทุกวันนี้จึงทำให้เข้าใจว่า “ดาชีปะขาวนั้นเป็นเทวดา” (ที่มา : หนังสือสมเด็จพระนางพญาเรือนแก้ว วัดนางพญาจังหวัดพิษณุโลก, 2551 : หน้า 5-6)

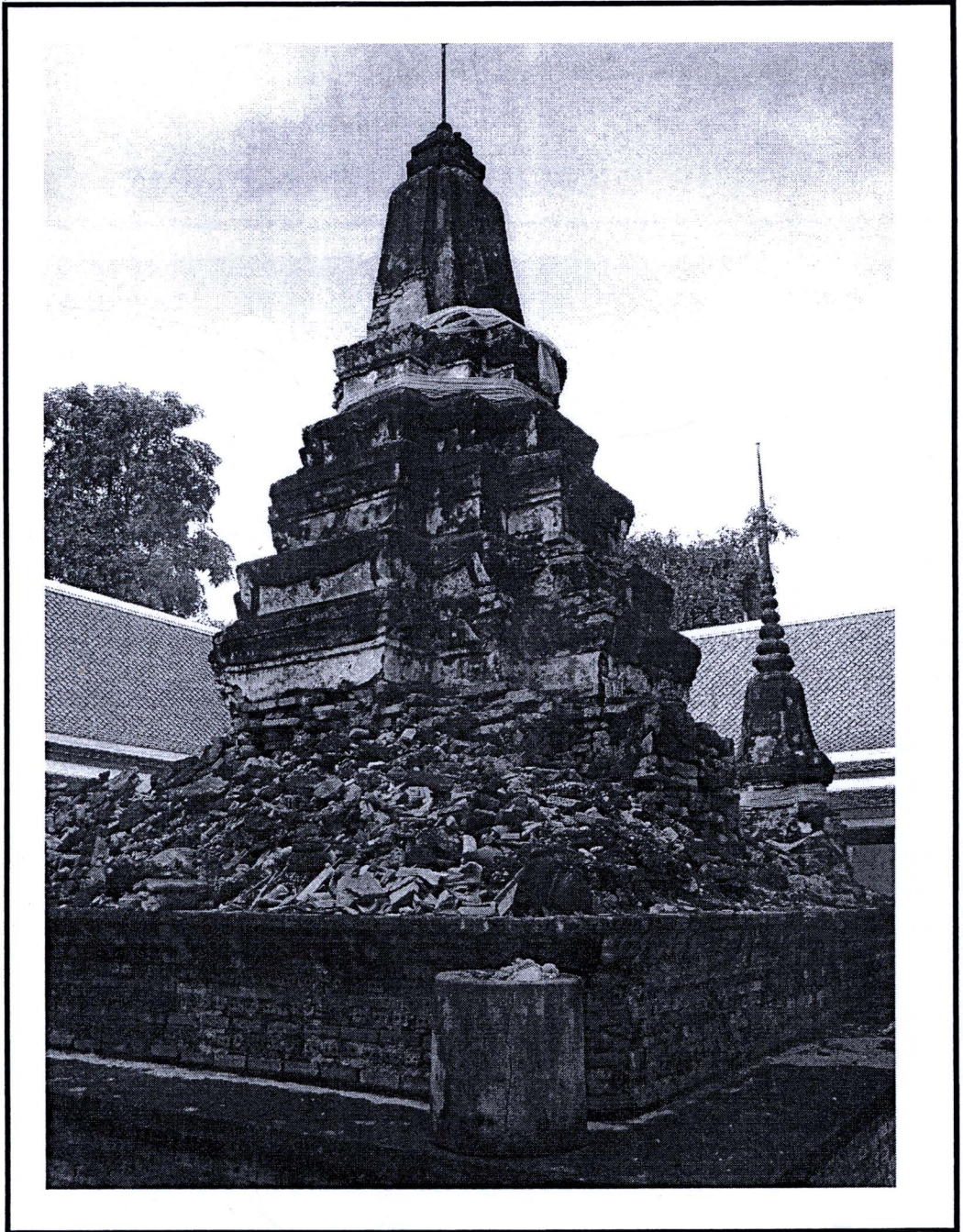
นอกจากนี้วัดนางพญา ยังมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่น่าสนใจอีกกล่าวคือ พระวิหารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หันหน้าไปทางทิศเหนือ ด้านหน้ามีทางขึ้นลง 2 ทาง มีประตู 2 คู ด้านหลังเป็นผนังทึบไม่มีประตู มีเพียงช่องรับแสงสว่างขนาดเล็ก 3 ช่อง ด้านข้างมีหน้าต่างด้านละ 4 คู รวม 8 คู ห้องสุดท้ายเจาะเป็นช่องเล็กๆ ยาง 5 ช่องทั้งสองด้าน พื้นที่ภายในพระวิหารยกระดับสูงจากพื้นดินประมาณ 1.50 เมตร พระวิหารมีสถาปัตยกรรมแบบทรงโรง มี 6 ห้อง ซึ่งเป็นศิลปสมัยสุโขทัย มีหลังคาโค้งตอนกลางเล็กน้อยมุงด้วยกระเบื้องดินเผาเกล็ดพระยานาค หลังคามีปีกนกคลุมสามชั้นมุงด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผาแบบพระยานาค จั่วหน้าหลังเป็นจั่วแบบนาคจับ มีไม้ฝาประกัน 3 ชั้น ไม่มีการแกะสลักลวดลาย มีช่อฟ้าบนหลังคาพระวิหาร มีใบระกาที่หน้าบันล่างของไม้ทำเป็นแบบนาคสะดุ้งหางหงส์และนาคปักทำเป็นนาคเบือน ตามลักษณะความแหลมของหลังคาเป็นรูปนาคปูนปั้นสามเศียร

ด้านหน้า 4 คน ด้านหลัง 4 คน ซึ่งเป็นศิลปแบบเก่าที่ใช้กับใบระกาและปั้นลมแบบสถาปัตยกรรม
สุโขทัย

ภายในพระวิหารมีเสาหากรวมเรียงอยู่ 2 แถว แถวละ 5 ต้น รวม 10 ต้น เป็นเสาศิลาแลงกลม
ก่ออิฐถือปูน ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางขนาด 80 เซนติเมตร ภายในพระวิหารมีจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 4 ด้าน
แต่เหลืออยู่เฉพาะด้านหลังพระประธาน ส่วนตรงหน้าพระประธานและด้านข้างถูกทาสีขาวจน
หมด ภาพเขียนสีเดิมสันนิษฐานว่าคงเป็นภาพเขียนเรื่องพุทธประวัติเพราะด้านหลังพระประธานเขียน
เขียนภาพเรื่องไตรภูมิ ภายในพระวิหารมีพระประธานก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทองปางมารวิชัย ศิลปะ
สมัยสุโขทัย หน้าตักกว้าง 2 เมตร สูง 3 เมตร ตั้งอยู่บนฐานชุกชีสูง 2.50 เมตร

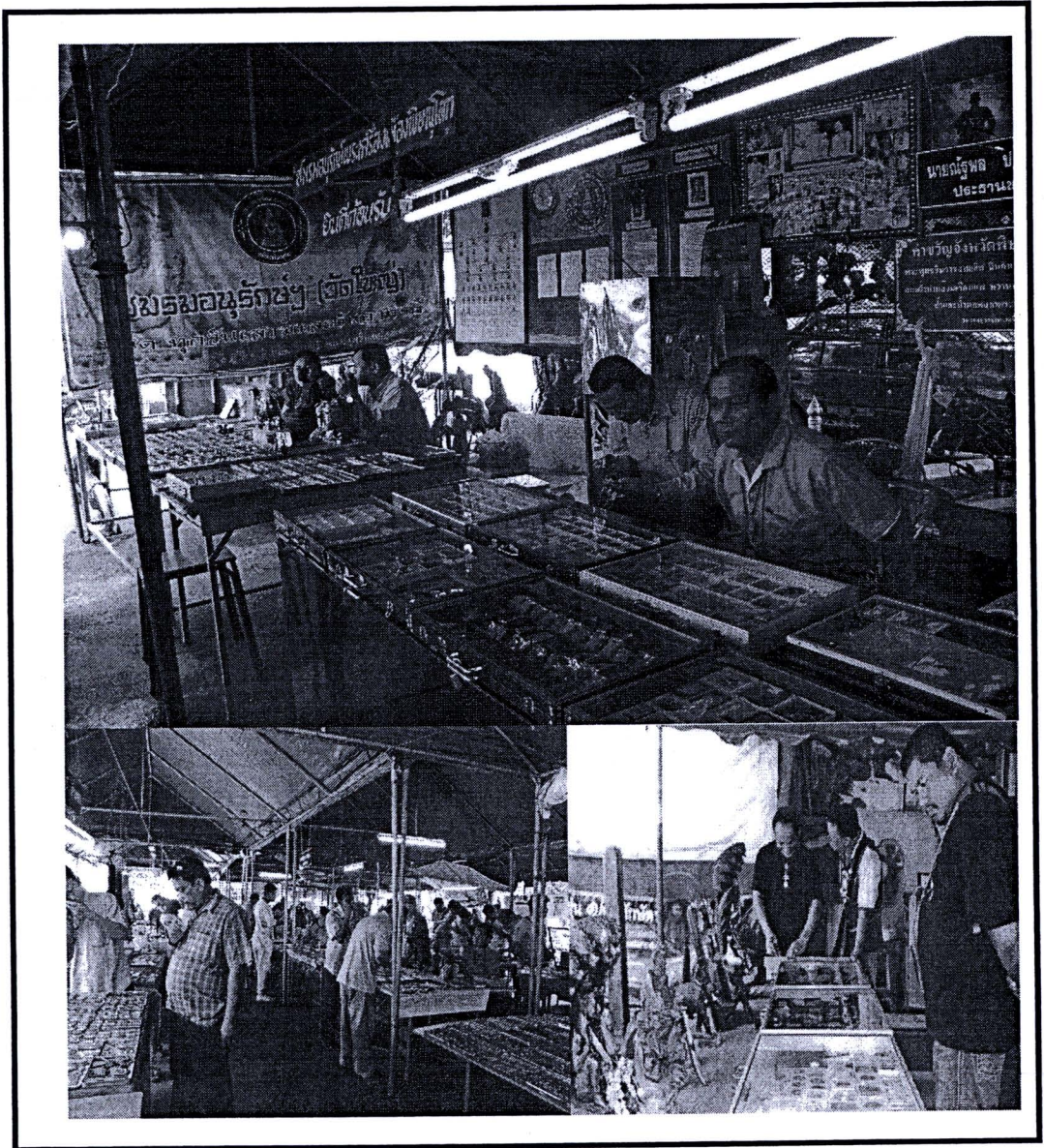
ต่อมาปีพ.ศ.2513 พระครูบวรชินรัตน์ (บุรัตน์ ปุโรโต) หรือ (ม้วน) เจ้าอาวาสวัดนางพญาได้
แปลงพระวิหารให้เป็นพระอุโบสถโดยการก่อสร้างใหม่ทั้งหลังจนไม่สามารถที่จะศึกษาสภาพของ
พระวิหารเดิมได้เลย

ด้านหลังของวัดนางพญามีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง พบตั้งอยู่ทางด้านหลังพระอุโบสถ 2 องค์
ดังนี้ คือ พระเจดีย์พระประธาน เป็นเจดีย์องค์ใหญ่และเจดีย์ประธานองค์นี้เป็นเจดีย์บรรจุพระพิมพ์
นางพญาตามคำบอกเล่าของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและได้มีการสร้างกุฏิทับในปัจจุบัน พระเจดีย์องค์ใหญ่
(ในปัจจุบัน) มีฐานกว้าง 8 เมตร สูง 12 เมตร พระเจดีย์องค์เล็ก (ในปัจจุบัน) มีฐานกว้าง 3 เมตร สูง 10
เมตร พระเจดีย์ทั้งสองพระองค์ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่หากพิจารณาถึง
สถาปัตยกรรมสันนิษฐานว่า คงจะสร้างขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายหรือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ตอนต้น ปัจจุบันเจดีย์ทั้งสององค์ทรุดโทรมมาก มีการบูรณปฏิสังขรณ์ โดยการก่ออิฐเสริมฐานพระ
เจดีย์ทั้งสององค์ (ที่มา : หนังสือสมเด็จพระนางพญาเรือนแก้ว วัดนางพญาจังหวัดพิษณุโลก, 2551 :
หน้า 11-13)

ภาพที่ 18 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองสถานที่พบพระเครื่องนางพญาบริเวณฐานเจดีย์

ตลาดพระเครื่องนางพญา เรียกได้ว่าเป็นแหล่งพบปะพูดคุยกันระหว่างคนที่เป็่นนักสะสมพระเครื่อง หรือกลุ่มคนที่เรานิยมเรียกกันว่า “เซียนพระ” ภายในบริเวณวัดนางพญามีไข่มุ่เพียงแต่มีแผงพระเครื่องนางพญาเท่านั้น แต่ยังมีกรบูชาแลกเปลี่ยนพระเครื่องอีกหลากหลายแบบ ราคาการเช่าบูชาพระเครื่องขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย

ภาพที่ 19 บรรยายาศ “ตลาดพระเครื่อง” จังหวัดพิษณุโลก

จากข้อมูลดังที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยยังสรุปศักยภาพของวัดนางพญาในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาแห่งใหม่ของจังหวัดพิษณุโลก ดังตารางต่อไปนี้

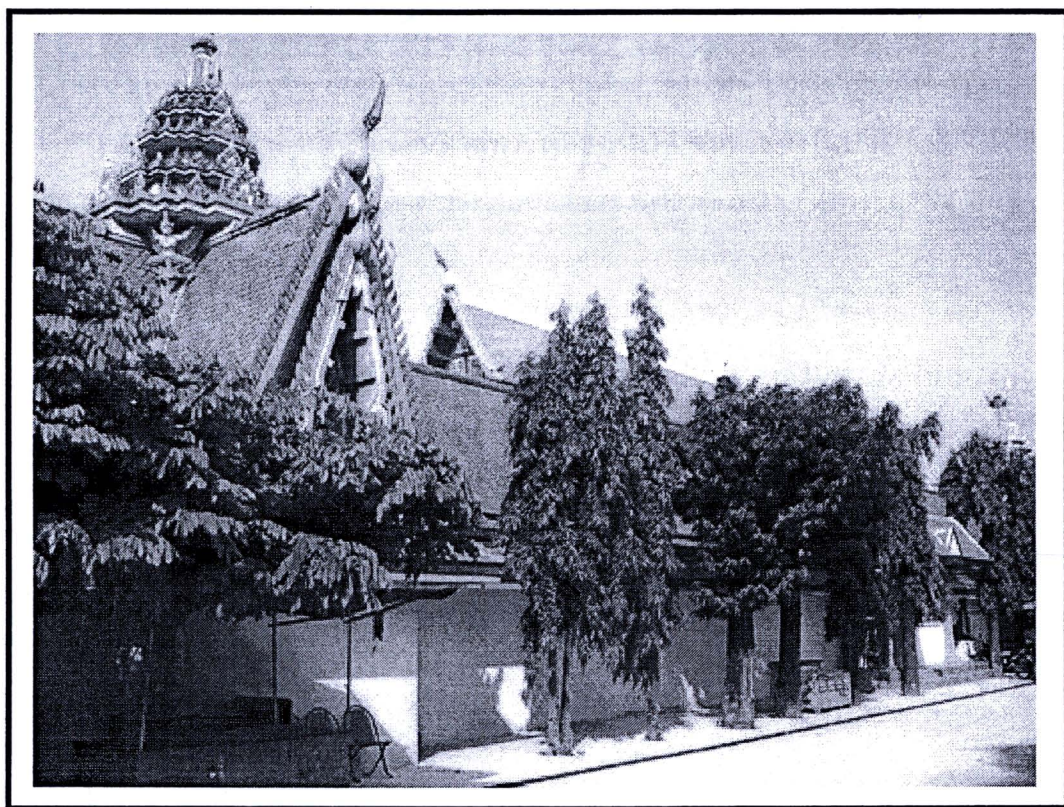
ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ SWOT analysis ศักยภาพวัดนางพญา

จุดแข็ง	จุดอ่อน
1. วัดนางพญาเป็นวัดที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ อันเนื่องมาจากเป็นวัดที่มีพระนางพญา ซึ่งเป็นหนึ่งในพระเครื่องเบญจภาคีของประเทศไทย 2. เป็นวัดที่หาง่ายเพราะตั้งอยู่ใจกลางเมืองและใกล้กับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร 3. มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เก่าและเป็นที่น่าสนใจแก่คนทั่วไป 4. เป็นแหล่ง “ตลาดพระเครื่อง” ซึ่งเป็นที่รู้จักแก่ผู้ที่สนใจทั่วไป	1. วัดนางพญา เป็นวัดขนาดเล็ก 2. ขาดการส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 3. ภายในวัดยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน เช่น ป้ายสื่อความหมาย ศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น
อุปสรรค	โอกาส
1. สภาวะน้ำมันแพงทำให้การท่องเที่ยวในปัจจุบันชะลอตัว 2. ภายในวัดยังมีสิ่งดึงดูดใจน้อย	1. การท่องเที่ยวเพื่อชมวัฒนธรรมกำลังได้รับความนิยมในปัจจุบันจึงทำให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 2. กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีแนวโน้มให้อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและรักษาสีงแวดล้อมน่าจะเป็นโอกาสอันดีที่จะทำให้ถูกอนุรักษ์ไว้

จากตารางที่ 2 พออธิบายได้ว่าศักยภาพของวัดนางพญาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งผู้วิจัยดูจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวภายในวัดนางพญาก่อนข้างบางตา และด้วยวัดนางพญาอยู่ติดกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงไม่ค่อยได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร เพราะนักท่องเที่ยวจะนิยมไปที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารเสียมากกว่า ประกอบกับวัด

นางพญาได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์จนเหมือนกับเป็นวัดที่เพิ่งสร้างใหม่จึงทำให้นักท่องเที่ยวมองข้ามไป ยกเว้นเพียงแต่ความมีชื่อเสียงในเรื่อง “พระเครื่องนางพญา” ที่ยังคงตราตรึงอยู่ในความทรงจำของพุทธศาสนิกชนคนไทยและนักท่องเที่ยวชาวไทยว่า “วัดนางพญาเป็นต้นกำเนิดพระเครื่องนางพญาหนึ่งในเบญจภาคีที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ” เท่านั้น

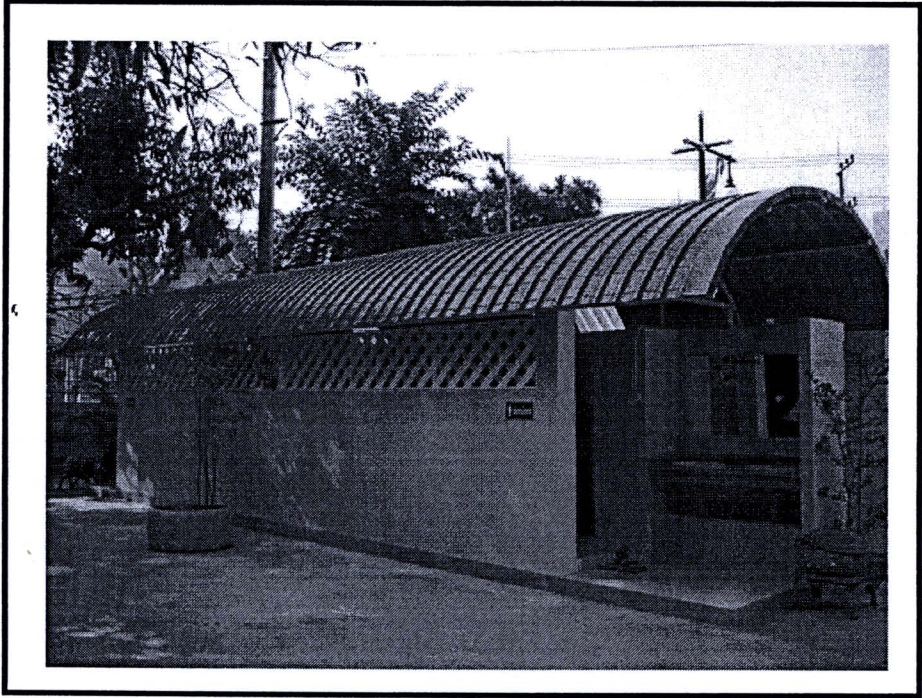
วัดนางพญา ยังมีความสำคัญด้านอื่นๆ กล่าวคือ โบราณสถานของวัดนางพญา ซึ่งเดิมที่วัดนางพญาไม่มีพระอุโบสถ จะมีเพียงแต่พระวิหารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบทรงโรง มี 6 ห้อง สถาปัตยกรรมศิลปะสมัยสุโขทัย มีพระพุทธรูปประธานเป็นปูนปั้น ศิลปะสุโขทัย ฝาผนังด้านหลังเขียนภาพไตรภูมิ ส่วนฝาผนังด้านหน้าเขียนภาพพระพุทธรูปประวัติ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2513 พระครูบวร ชินรัตน์(ม้วน)เจ้าอาวาสวัดนางพญาได้บูรณะแปลงพระวิหารหลังนี้ให้เป็นพระอุโบสถ โดยการก่อสร้างขึ้นใหม่หมดทั้งหลัง ทำให้ไม่สามารถที่จะศึกษาสภาพของพระวิหารโบราณหลังเดิมได้เลย ของดี ขึ้นชื่อของวัดนี้ คือ “พระนางพญา” วัดนางพญาเป็นที่รู้จักมากขึ้น อาจเป็นเพราะพระเครื่องซึ่งเป็นพระเครื่องหนึ่งในกลุ่มพระเบญจภาคี มีความเชื่อกันในเรื่องเมตตามหานิยม ปัจจุบันหาได้ยากมาก มีก็แต่ที่ได้สร้างจำลองขึ้นภายหลัง มีการพบกรุพระเครื่องครั้งแรกใน พ.ศ. 2444

ภาพที่ 20 วัดนางพญา วัดที่มีพระเครื่องหนึ่งในชุดเบญจภาคีที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) ของวัดนางพญา

วัดนางพญา มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา แต่ภายในวัดยังขาดป้ายสื่อความหมาย

ภาพที่ 21 สิ่งอำนวยความสะดวกของวัดนางพญา

4.2.2 วัดราชบูรณะ: เส้นทางท่องเที่ยววันมัสการพระบรมสารีริกธาตุ

1.ด้านการเข้าถึง (Accessibility) ของวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะ ตั้งอยู่บนถนนพิษณุโลก – หล่มสัก ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 12 เป็นวัดตั้งอยู่ใจกลางเมืองพิษณุโลก ติดลำน้ำน่าน สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกและอยู่ในบริเวณเดียวกันกับ วัดนางพญาและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

อาณาเขต	วัดราชบูรณะ	มีพื้นที่ทั้งหมด 14 ไร่ 3 งาน 44 ตารางวา
ด้านทิศเหนือ		ติดต่อกับถนนสิงหวัฒน์
ด้านทิศใต้		ติดต่อกับชุมชน
ด้านทิศตะวันออก		ติดต่อกับชุมชน
ด้านทิศตะวันตก		ติดต่อกับถนนพุทธบูชา

ภาพที่ 22 ป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยว ณ วัดราชบูรณะ

2.ด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ของวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะ ตั้งอยู่ที่ถนนพุทธบูชา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก วัดราชบูรณะ เป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ก่อนรัชสมัยของพระยาสิทธิไธ แต่ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน บ้างมีการตั้งข้อสังเกตว่า ในอดีตน่าจะเป็นวัดเดียวกันกับวัดนางพญา เพราะมีการค้นพบพระนางพญาในกรุวัดราชบูรณะด้วย และที่มาของชื่อวัดก็มีการสันนิษฐานกันว่ามาจาก พระยาสิทธิไธ กษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ได้มาทรงบูรณปฏิสังขรณ์ จึงได้ชื่อว่า "วัดราชบูรณะ" จวบจนทุกวันนี้

ภาพที่ 23 ป้ายทางเข้าวัดราชบูรณะในปัจจุบัน

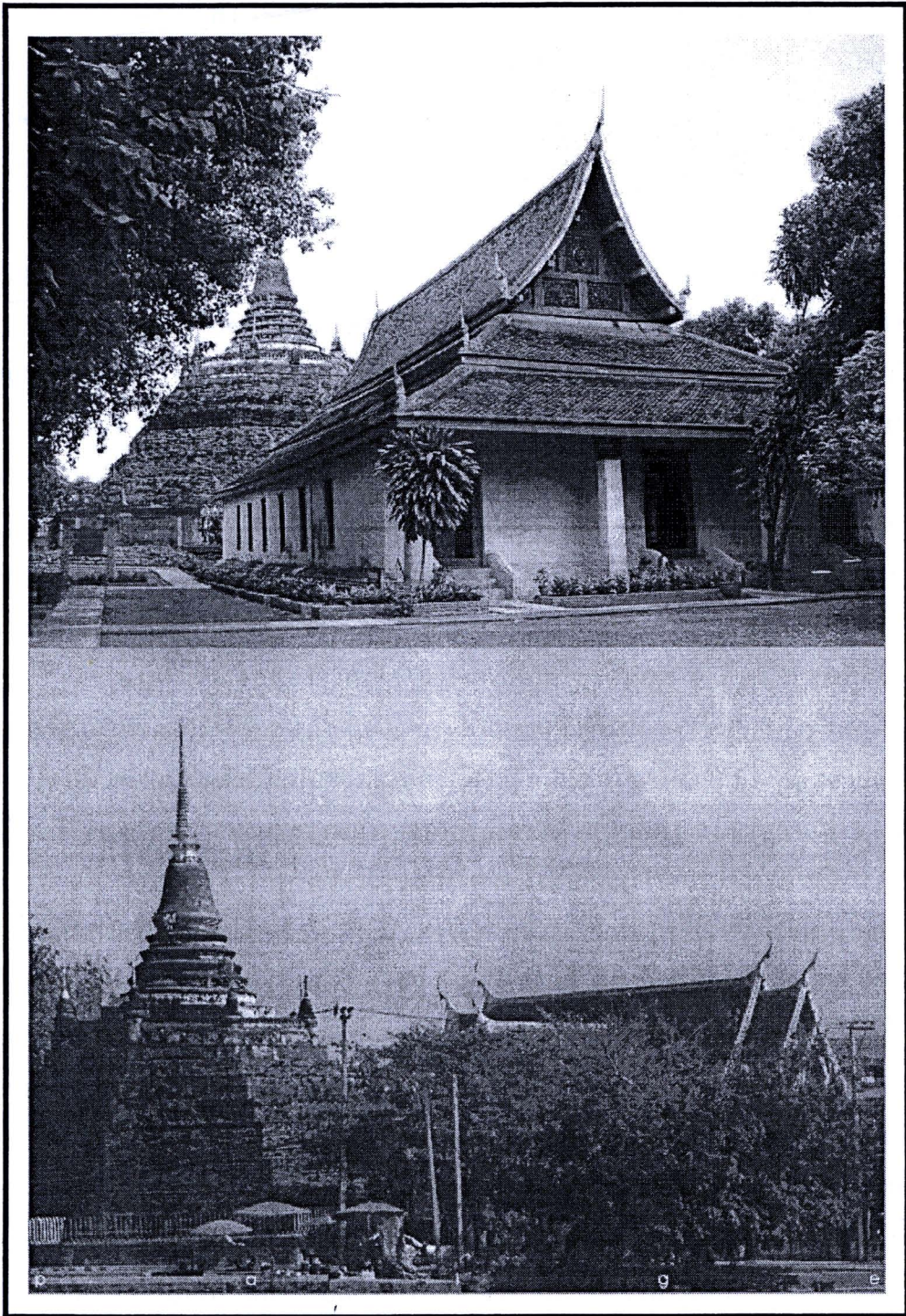
ประวัติวัดราชบูรณะ ตั้งอยู่ในกลางเมืองพิษณุโลก ตรงบริเวณเชิงสะพาน สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เยื้องกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดพระพุทธชินราช) เป็นวัดที่มีความสำคัญมากวัดหนึ่ง ไม่พบหลักฐานการก่อสร้างที่แน่นอนว่าสร้างขึ้นเมื่อไร จากข้อมูลต่าง ๆ ทั้งหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุ ข้อมูลมุขปาฐะและจากหนังสือจดหมายเหตุต่าง ๆ พอจะสันนิษฐานได้ว่าวัดราชบูรณะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย และได้รับการบูรณะซ่อมแซมในสมัยพระยาสิทธิไธ ดังปรากฏเป็นบันทึกบนแผ่นป้ายไม้หน้าวัดว่า วัดราชบูรณะเดิมไม่ปรากฏชื่อ ก่อสร้างมานาน ถึง 1,000 ปีเศษ ก่อนที่พระยาสิทธิไธได้ทรงทำการบูรณปฏิสังขรณ์ ดังนั้นวัดนี้จึงได้นามว่าวัดราชบูรณะ

ในสมัยของพระองค์นี้ พระองค์ทรงทำนุบำรุงซ่อมแซมโบราณวัตถุและโบราณสถานที่เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก จัดเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองที่สุดในสมัยสุโขทัย

และวัดนี้ก็ได้มีการบูรณะสร้างเพิ่มเติมเรื่อยมาทุกยุคทุกสมัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในช่วงประมาณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลักฐานทางโบราณวัตถุสถานที่แสดงให้เห็นถึงศิลปกรรมสมัยสุโขทัย คือ พระอุโบสถและพระวิหารที่สร้างคู่กัน เป็นรูปแบบอาคารศิลปะแบบสุโขทัยอย่างเด่นชัด รวมทั้งพระประธานในพระวิหารและพระอุโบสถ ส่วนหลักฐานที่แสดงถึงสมัยการซ่อมแซม ในสมัยรัชกาลที่ 4 คือจิตรกรรมฝาผนังไทยภายในพระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งเป็นจิตรกรรมที่มีลักษณะรูปแบบและฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์

ภายในวัดนั้นเต็มไปด้วยโบราณสถานที่น่าสนใจอยู่มากมาย อาทิเช่น พระอุโบสถวัดราชบูรณะ เป็นศิลปะสมัยสุโขทัย เป็นอุโบสถทรงโรง แบ่งเป็น 6 ห้อง ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรม ฝาผนังศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีเฉลียงโดยรอบ หน้าจั่วแบบเดียวกับจั่ววิหารพระพุทธชินราช รอบอุโบสถประดิษฐานเสมา เป็นเสมาคู่หินชนวนสลัก ประดิษฐานบนฐานบัวไม่มีซุ้ม เป็นแบบเสมายืนแท่น พระประธาน เป็นพระพุทธรูปโลหะปางมารวิชัยลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตัก 2.55 เมตร สูง 4.20 เมตร วิหารหลวง มีลักษณะอาคารทรงโรง แบ่งออกเป็น 9 ห้อง เป็นลักษณะศิลปกรรมแบบสุโขทัย พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตัก 3.30 เมตร สูง 4.20 เมตร มีพระพุทธรูปลักษณะเป็นแบบปติมากรรมสมัยสุโขทัยทั้งดงามมาก หอไตรเสากลม เป็นลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น มีเสาทั้งหมด 16 ต้น ลักษณะเสากลม เป็นเสาปูนที่รองรับอาคาร ชั้นล่างใช้แขวนระฆัง ชั้นบนเป็นหอไตร และ หอไตรไม้ ลักษณะเป็นอาคารทรงไทย 2 ชั้น ชั้นบนเป็นหอไตร ชั้นล่างเป็นหอสวดมนต์ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา

เจดีย์หลวงวัดราชบูรณะ (ที่ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ) เป็นเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่ แก่นในของฐานเป็นดินภายนอกก่ออิฐฐานพระเจดีย์เป็นหน้ากระดาน 8 เหลี่ยม ซ้อนกันขึ้นไป 9 ชั้น มุมฐานชั้นบนสุดมีจุลเจดีย์ประดับที่มุม ระหว่างจุลเจดีย์นี้ทำเป็นพนักระเบียงติดต่อกันโดยรอบ ส่วนตรงกลางเป็นพระเจดีย์ประธาน จากการศึกษารูปแบบพบว่า ฐานเจดีย์มีลักษณะทรงศิลปะสมัยสุโขทัย จึงสันนิษฐานว่า น่าจะมีการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยอยุธยา

ภาพที่ 24 วัดราชบูรณะที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

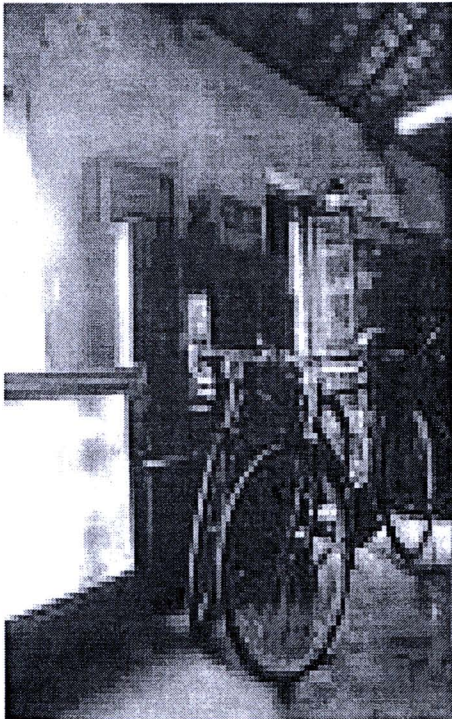
วัดราชบูรณะเป็นวัดที่เก่าแก่วัดหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลกที่สร้างขึ้นสมัยสุโขทัยมีโบราณวัตถุสถานหลายแห่ง โดยเฉพาะอุโบสถและวิหารที่มีจิตรกรรมฝาผนังอยู่ผนังทั้ง 4 ด้าน ซึ่งเป็นจิตรกรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่ง อาจกล่าวได้ว่า วัดราชบูรณะเป็นวัดที่มีความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรม ที่จะได้รับการรักษาและดูแลเป็นอย่างดีให้อยู่ในสถานที่สมบูรณ์เพื่อเป็นหลักฐานทางการศึกษาต่อไป

โบราณสถาน โบราณวัตถุสถานในวัดราชบูรณะที่น่าสนใจ ดังที่ หาญชัย สงวนให้ (2535 : หน้า 192-193) ได้เขียนไว้ดังนี้

1. พระอุโบสถวัดราชบูรณะ มีลักษณะอาคารแบบทรงโรง แบ่งออกเป็น 6 ห้อง ประตูหน้าหลังมีด้านละ 2 บาน หลังคามุขหน้าหลังมีปีกนกคลุมสองชั้นเตี้ย ชายคาสูงจากพื้นดินประมาณ 4 เมตร ภายในพระอุโบสถมีเสาด้านร่วมในเรียงอยู่สองแถว เพื่อรับตัวช่อหน้าจั่วเป็นแบบเก่าคือแบบจั่วควม แปเป็นแปเหลี่ยม รวระกาที่หน้าบรรณ โดยเฉพาะลายองจึงไม่ทางวงแบบนาคสะดุ้งหางหงส์และนาคปักทำเป็นนาคเบือน ลักษณะความแหลมของแนวหลังคาเป็นแบบเก่าที่ใช้กับรวระกาเศียรนาคที่ชายคาเป็นนาค 3 เศียร ป้านลมแบบสุโขทัย บานประตูสลักลายเป็นดอกกลาดวนสี่กลีบ มีรูปแบบศิลปกรรมสมัยสุโขทัย

บนฝาผนังโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยตลอด 4 ด้าน ด้านบนเขียนเรื่อง “รามเกียรติ์” ภาพจิตรกรรมที่เด่นที่สุด คือ ภาพตอนทศกัณฐ์ส่งเมือง ซึ่งเขียนอยู่ในผนัง ด้านทิศเหนือ ส่วนบริเวณตอนล่างติดกับพื้นพระอุโบสถเขียนเรื่องกามกริษา ซึ่งไม่ปรากฏว่าเคยพบว่าเรื่องนี้เคยเขียนที่ใดมาก่อน ภาพจิตรกรรมทั้งหมดที่สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3-4 ต่อมาหลังคาพระอุโบสถรั่ว จึงทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยผนังลบเลือนไปหลายแห่งเมื่อปี พ.ศ. 2531-2532 กรมศิลปากรได้ทำการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง แต่มีสภาพขึ้นภาพยังขาดหายหลายตอน ประโยชน์ของจิตรกรรมฝาผนังไทยที่วัดราชบูรณะผู้ศึกษาจะได้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของท้องถิ่น เช่น สภาพความเป็นอยู่ สภาพสังคมตลอดจนความรู้สึกของบุคคลในแต่ละเหตุการณ์ ซึ่งผู้เขียนได้ถ่ายทอดอารมณ์ของศิลปินใส่ไว้อย่างครบถ้วน

2. วิหารวัดราชบูรณะ มีลักษณะอาคารแบบทรงโรงแบ่งออกเป็น 9 ห้อง มีประตูด้านหน้า 3 ประตู มุขด้านหน้าเป็นมุขแบบพะโลยตั่งเสารับ 4 ต้น ช่อฟ้าในระกา หางหงส์ โดยเฉพาะหางหงส์ที่เป็นหัวนาคใช้ปั้นปูนนาคปักมุกก็เป็นปูนปั้นเช่นเดียวกันหน้าบรรณเป็นแบบภควัม ภายในกรอบรูปฟักสลักลายแปลงแบบช่อหางโต วิหารหลังนี้ ถูกปล่อยปละละเลยไม่มีการซ่อมแซม หลังคาชำรุดทางวัดได้ทำการบูรณะ แต่ไม่ถูกต้องตามหลักสถาปัตยกรรมและหลังคาวิหารยังร่วอยู่ ปัจจุบันจึงมีโครงการบูรณะใหม่

ภาพที่ 25 วิหารหลวงที่ประดิษฐาน “หลวงพ่อดองดำ” และปัจจุบันกลายเป็นพิพิธภัณฑ์วัดราชบูรณะ

3. เจดีย์ใหญ่วัดราชบูรณะ ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตก ติดถนนริมฝั่งแม่น้ำน่าน เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมทำเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปถึงบนสุด เป็นเจดีย์ทรงกลม ยอดใหญ่เป็นศิลปะสมัยอยุธยา ระหว่างฐานแปดเหลี่ยมต่อเจดีย์ทรงกลมที่กำแพงแก้วล้อมรอบตรงมุมกำแพง แต่ละมุมจะมีเจดีย์ทรงกลมขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนพนักกำแพง จากการศึกษารูปแบบพบว่าฐานเจดีย์มีรูปทรงศิลปะสมัยสุโขทัย จึงสันนิษฐานว่า น่าจะมีการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ ในสมัยอยุธยา พร้อมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเจดีย์ให้อยู่ในสมัยนิยมของศิลปะสมัยอยุธยาด้วย ในปี พ.ศ. 2533 – 2534

4. จิตรกรรมฝาผนังไทยวัดราชบูรณะ ได้เขียนขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ภายหลังการซ่อมแซมวัดราชบูรณะ ซึ่งในการซ่อมแซมวัด ในครั้งนี้ ได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยด้วยสีฝุ่น ไว้ทั้ง 4 ด้าน ภาพในพระอุโบสถ ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้เขียน และในปี พ.ศ. 2531–2532 ก็ได้มีการซ่อมแซมภาพจิตรกรรมฝาผนัง อีกครั้งหนึ่งโดยกรมศิลปากร

บริเวณที่เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยของวัดราชบูรณะนี้มีการเขียนอยู่ 2 แห่ง คือ ภายในวิหารด้านตะวันตก และพระอุโบสถ สำหรับจิตรกรรมฝาผนังไทยภายในวิหารนั้นยังคงเหลือร่องรอยอยู่เพียงเล็กน้อย ในสภาพที่ทรุดโทรมค่อนข้างเลือนรางอย่างมาก โดยไม่ได้รับการดูแลและการอนุรักษ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยที่สำคัญที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ จิตรกรรมฝาผนังไทย ที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถ โดยบริเวณพื้นที่ซึ่งมีการเขียนภาพ คือ ส่วนผนังหุ้มกลองด้านหน้า – ด้านหลัง และผนังด้านข้างทั้งสองด้าน ผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลังนั้นเขียนขึ้นตั้งแต่แนวล่างของกรอบหน้าต่างขึ้นไปจรดเพดาน ส่วนผนังด้านข้างทั้งสองด้านนั้น เขียนบริเวณตอนกลางของผนัง คือ ระหว่างช่องว่างของกรอบหน้าต่างที่เรียกว่าห้องภาพ ส่วนห้องภาพขึ้นไปจนจรดเพดาน ทำให้ดูวนต่อเนื่องไปโดยรอบพื้นที่ภายในของพระอุโบสถ

เรื่องราวที่เขียน เรื่องราวที่ใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยภายในพระอุโบสถ จาก วัดราชบูรณะนี้ได้เขียนเป็นเรื่องราวเกียรติ ในที่นี้จะได้แยกกล่าวเป็นส่วน ๆ ตามพื้นที่ซึ่งมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังนี้คือ

ผนังหุ้มกลองด้านหน้า จะเขียนตอนพระรามสู้รบกับทศกัณฐ์ และพระรามได้แผลงศรถูกทศกัณฐ์ขาดเศียร ขาดกร แต่ไม่ตาย

ผนังหุ้มกลองด้านหลัง จะเขียนตอนหนุมานกำลังทำความดีความชอบให้ทศกัณฐ์ตายใจ โดยออกรบกับพระลักษมณ์จนทัพพระลักษมณ์แตกกระเจิงไป

ผนังด้านทิศใต้ จะเขียนตอนหนุมานอาสาไปลักกลองดวงใจของทศกัณฐ์ โดยไปหาฤาษีโคบุตร เพื่อนำไปฝากตัวกับทศกัณฐ์

ผนังด้านทิศเหนือ จะเขียนตอนหนุมานหลอกทศกัณฐ์ออกรบและชุกช่องดวงใจเยาะเย้ยจนทศกัณฐ์หยาตพกลบเข้าเมือง โศกเศร้าสั่งเมือง และออกรบโดยแปลงเป็น พระอินทร์ออกรบกับพระลักษมณ์จนตัวตาย กล่าวได้ว่าช่างเขียนมีแรงคลาไคลตอนการสู้รบระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์มาก และตอนที่เขียนได้ดีที่สุด ได้แก่ ตอนทศกัณฐ์ตั้งเมืองซึ่งอยู่ทางด้านผนังด้านทิศเหนือ นอกจากนี้ ส่วนที่ผนังตอนล่างติดกับพื้น ช่างจะเขียนเป็นภาพบุคคล ภาพสัตว์หิมพานต์ และภาพกรมกริธาต่าง ๆ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่เคยปรากฏในที่ใดมาก่อน

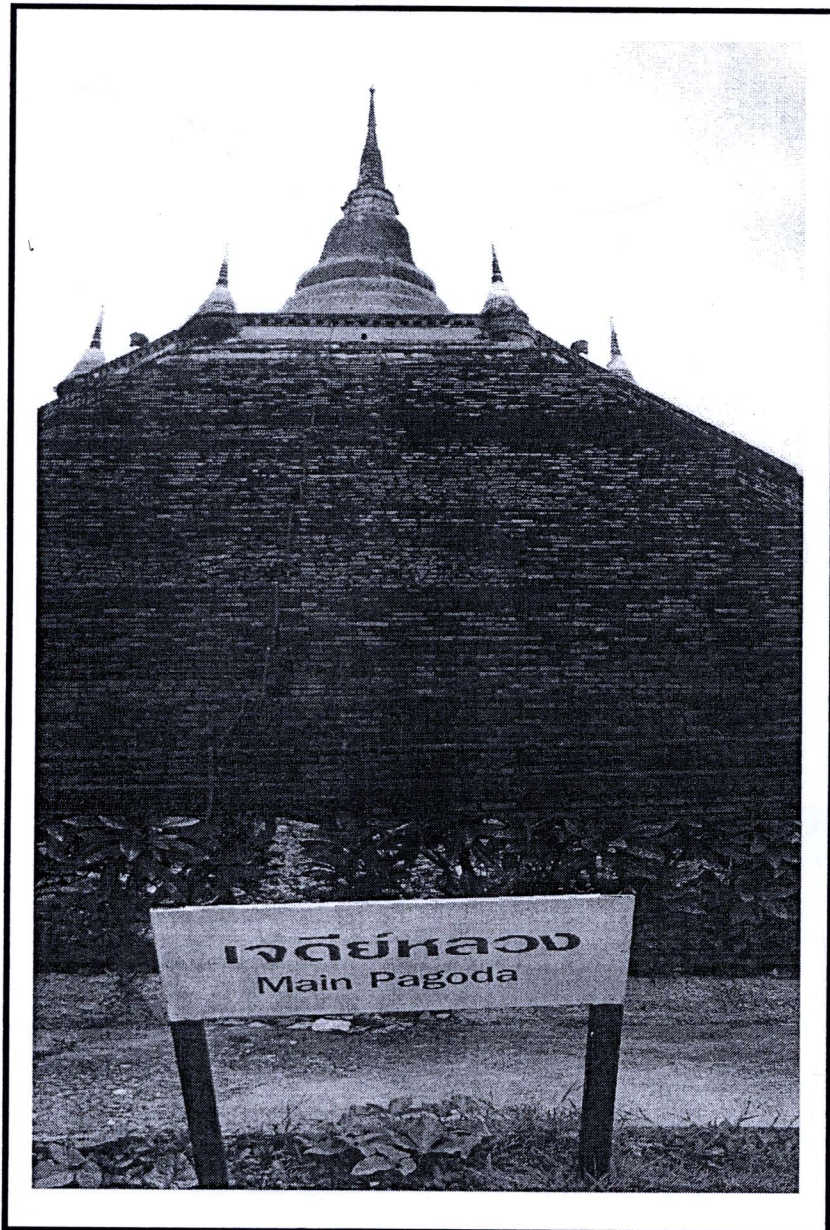
การใช้สีและเส้น การใช้สีและเส้นที่ปรากฏจากจิตรกรรมฝาผนังไทยภายในพระอุโบสถวัดราชบูรณะนี้จากผนังด้านข้างทั้ง 2 ด้าน ส่วนที่เป็นห้องภาพรวมทั้งผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลังลักษณะการเขียนภาพจะเป็นลักษณะแบบเล่าเรื่อง

สีส่วนใหญ่โดยทั่วไปทั้งหมดบริเวณส่วนที่แสดงถึงพื้นดินจะใช้สีน้ำตาล ทำให้สีที่นำมาใช้นั้นดูค่อนข้างจะหนักและทึบ บริเวณส่วนซึ่งเป็นท้องฟ้าใช้สีน้ำเงิน ส่วนระยะไกลคือส่วนของฟ้าที่ต่อเนื่องกับพื้นดินจะใช้สีที่อ่อนกว่า การใช้สีในส่วนนี้จะเห็นได้ชัดว่าสีที่ใช้เขียนจะเจือด้วยสีขาว เพื่อให้เกิดความรู้สึกค่าของสีที่มีน้ำหนักอ่อนแก่ทำให้เกิดระยะที่เห็นได้ชัดเจน การใช้สีในส่วนที่เป็นต้นไม้และพุ่มไม้ที่ปรากฏในภาพเป็นสีเขียวเข้ม โดยใช้วิธีแต้มสีส่วนที่ต้องการให้ให้เป็นรูปทรงส่วนรวมของพุ่มใบไม้โดยมีน้ำหนักสีทั้งอ่อนแก่และแปร่งขึ้นในภาพทำให้มองดูแล้วเกิดความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติ นอกจากนี้บริเวณส่วนที่เป็นพื้นดินและโหนดหินหรือเขามองจะใช้ขนาดที่ใหญ่ เล็ก ลดหลั่นกันลงไป ส่วนที่เป็นบริเวณลำน้ำจะใช้สีขาว รวมทั้งมีการใช้เส้น แสดงระยะใกล้-ไกล อันเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย ตามอย่างตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4

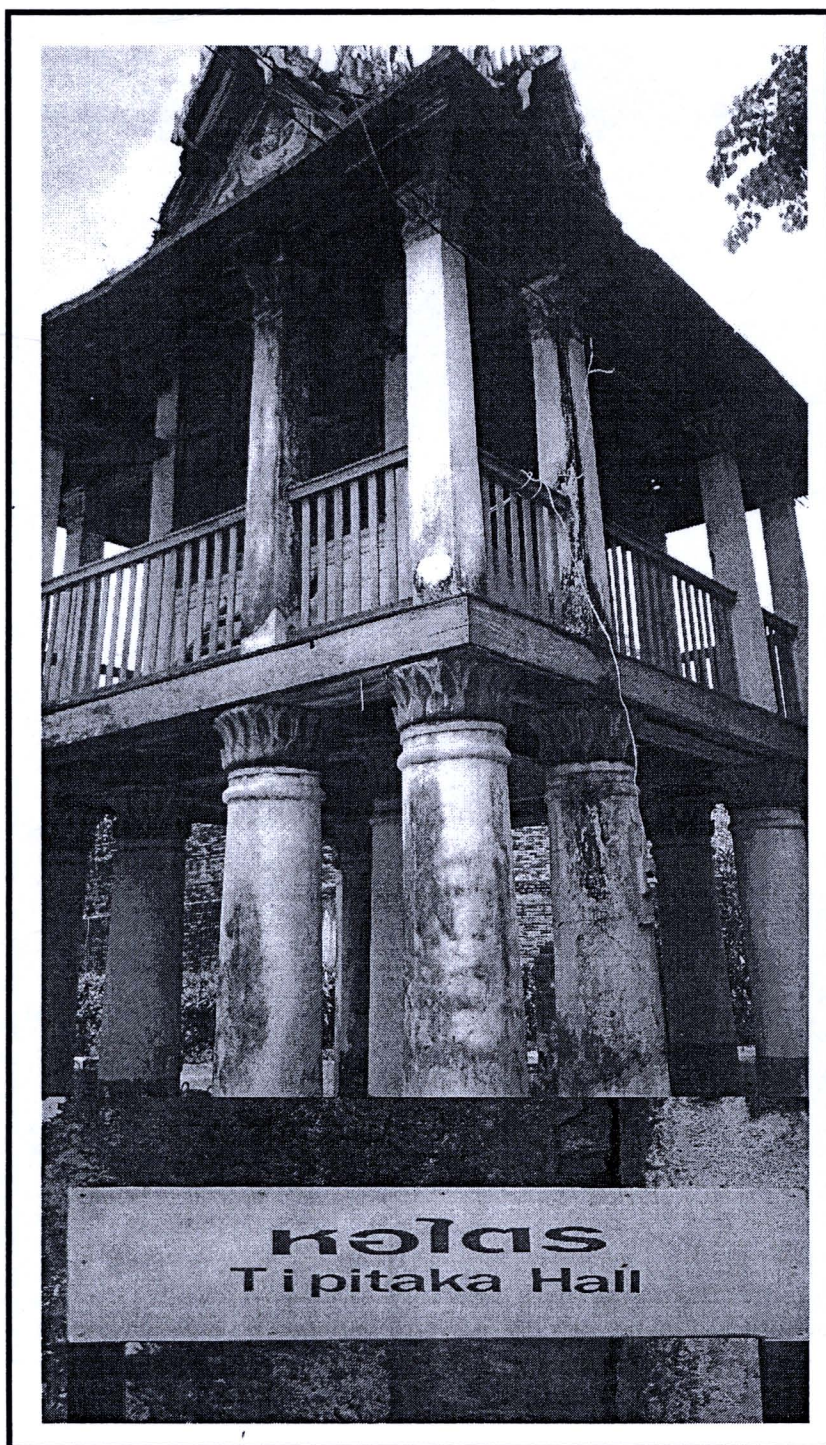
การใช้สีในส่วนที่สำคัญและเป็นจุดเด่นของเรื่องราวในแต่ละตอน จะเน้นความชัดเจนของเรื่องราวในการปิดทองเครื่องอาภรณ์เครื่องประดับที่ตกแต่งในบุคคลสำคัญ เช่น พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ หนุมาน เป็นต้น รวมทั้งเครื่องราชูปโภคที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ปราสาทราชวัง และพระราชพาหนะ โดยเฉพาะฉากหลังในส่วนที่เป็นพื้นดินซึ่งใช้สีเข้มจะช่วยให้เน้นความเด่นชัดในภาพกลุ่มนั้นได้เป็นอย่างดี

การตัดเส้น วิธีการที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังไทยภายในพระอุโบสถวัดราชบูรณะ มีลักษณะของเส้นคมชัด เส้นเล็กและบางต่อเนื่องกันไปโดยตลอด ซึ่งลักษณะของการตัดเส้นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องแสดงออกถึงความชำนาญของช่างเขียนไทยเป็นอย่างดี แต่มีบางส่วนที่เส้นการตัดเส้นยังหนามากและนอกจากนี้ยังมีการแร้วด้วยสีบาง ๆ ก่อนแล้วจึงตัดเส้นเข้มลงไปอีกทีหนึ่ง จึงมองเหมือนกับมีลักษณะที่ด้วยความประณีต จิตรกรรมฝาผนังไทยวัดราชบูรณะแห่งนี้ ยังไม่สมฤทธิ์เท่าที่ควรอาจเป็นเพราะฝีมือชาวบ้าน แต่อาจจะได้รับการศึกษาจากสกุลช่างในเมืองหลวงก็ได้ เพราะ

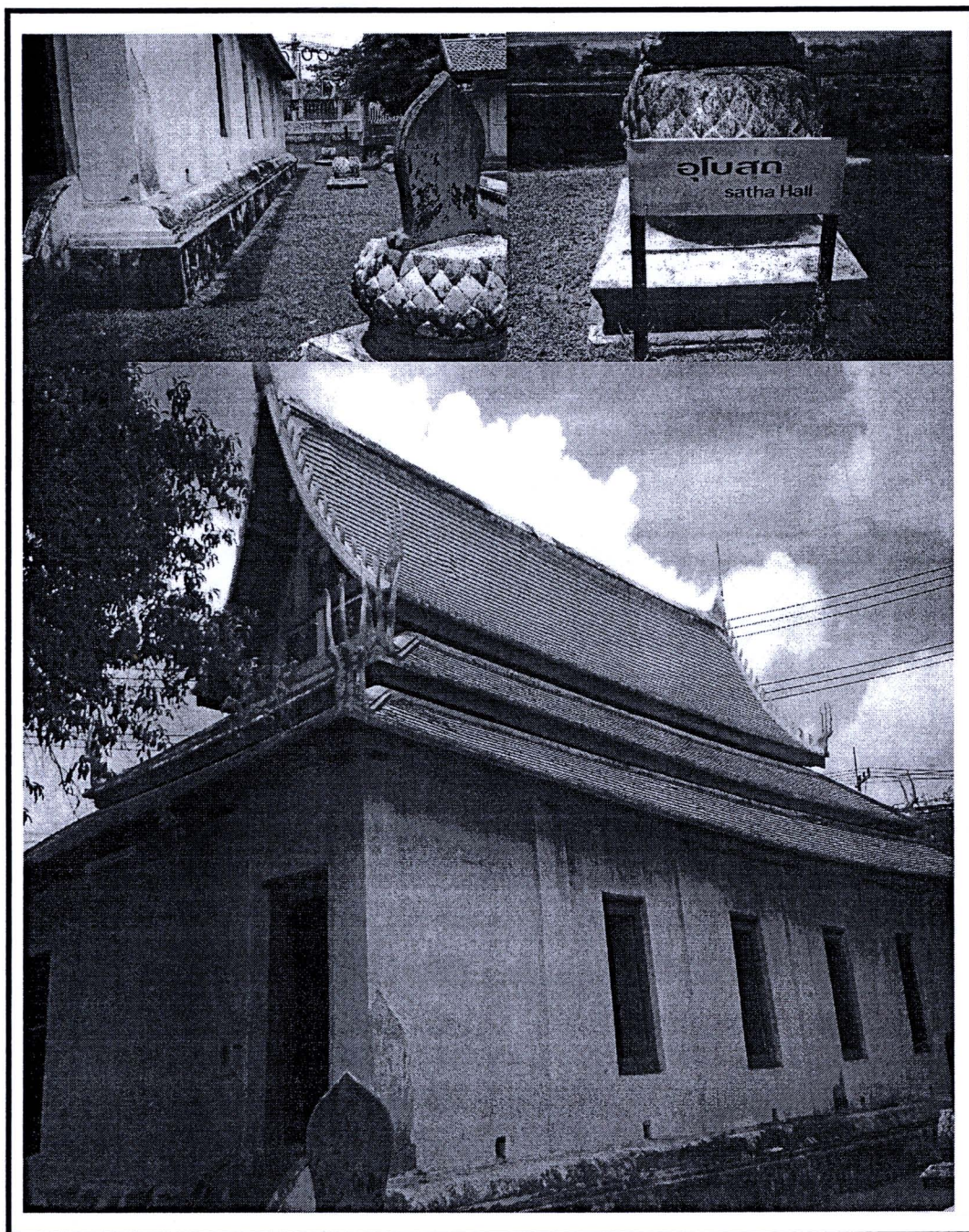
นอกจากนี้จะสันนิษฐานจากการเขียนตัวภาพแล้ว ยังสามารถสังเกตได้จากเรื่องราวที่เขียนอันได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งได้ปรากฏที่ระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ในกรุงเทพฯ และไม่ ค่อยพบที่ใดอีกเมื่อช่างเข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ ก็อาจได้รับแรงคลใจในการเขียนภาพก็ได้ หรือ อาจจะเป็นฝีมือช่างหลวงที่ถูกส่งมา แต่ลักษณะของภาพแล้วก็ยังเขียนได้สวยเท่าช่างหลวงจริง ๆ ไม่ได้

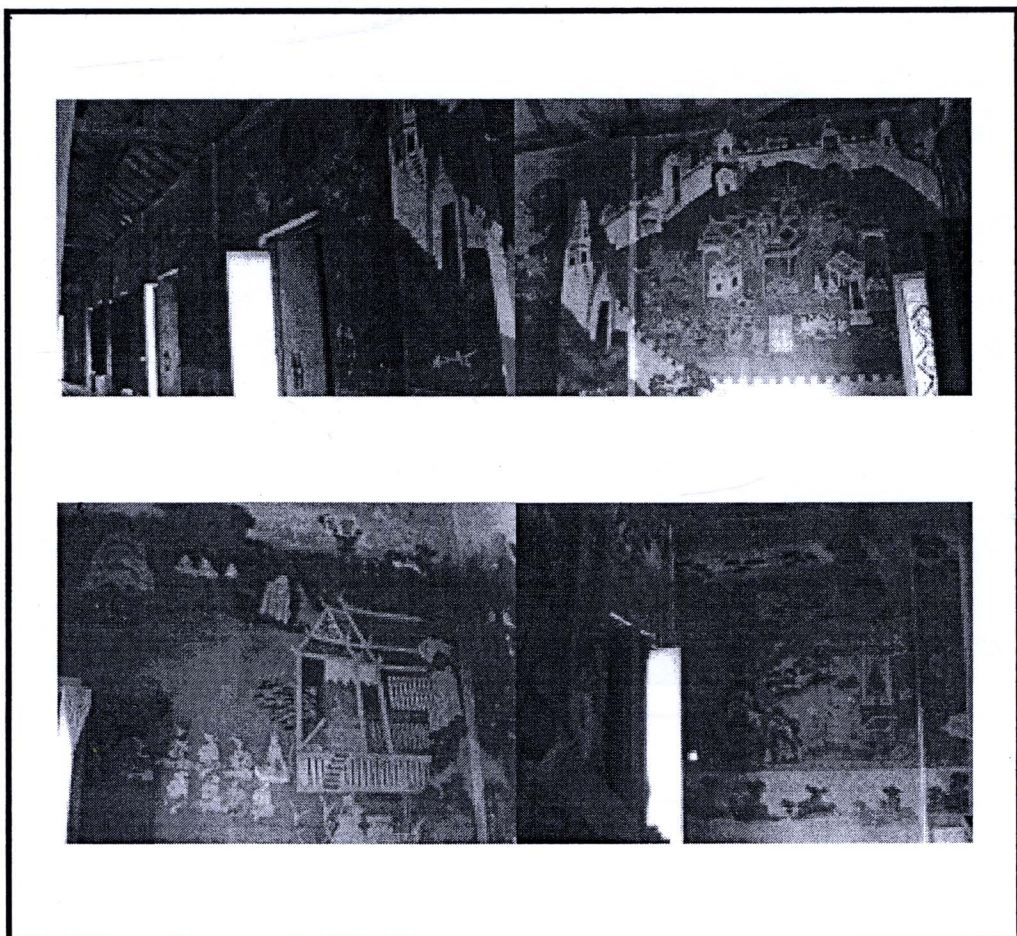
ภาพที่ 26 เจดีย์หลวงวัดราชบูรณะที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ 27 หอไตรไม้เสากลมแห่งเดียวในประเทศไทย

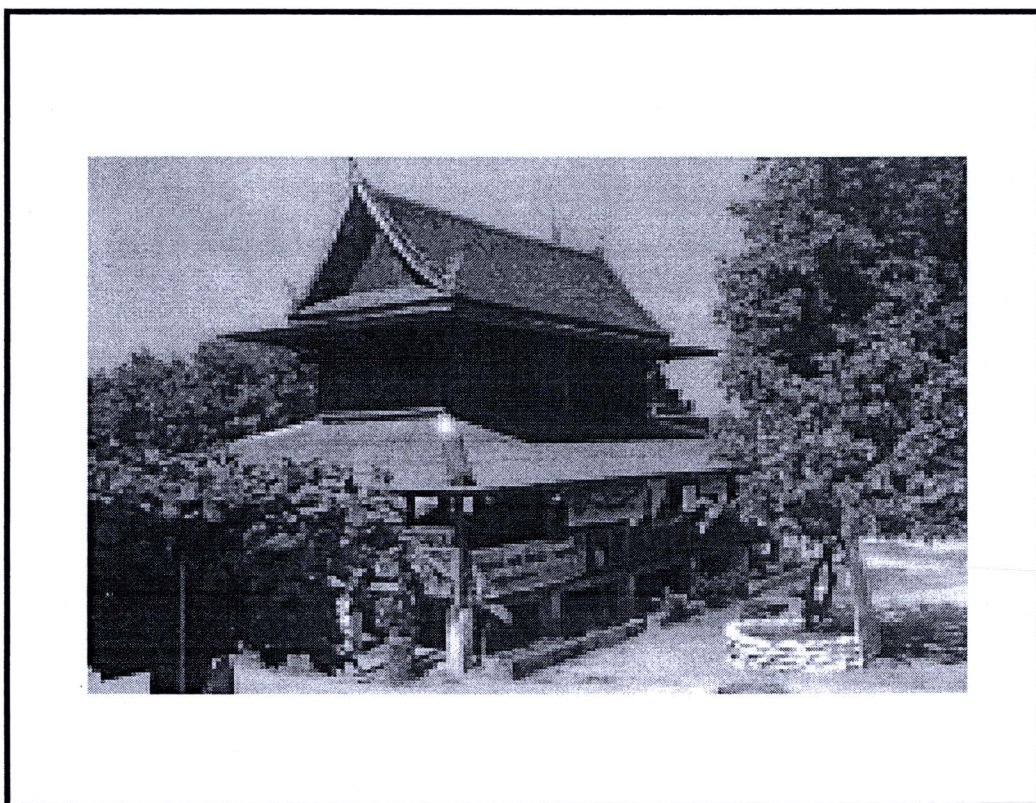
ภาพที่ 28 อุโบสถวัดราชบูรณะ มีทั้งในเสมาคู่และใบเสมาเดี่ยว
ภายในอุโบสถมีภาพจิตรกรรมทั้งดงามและหางหงส์ปูนปั้น
แบบนาคสามเศียร

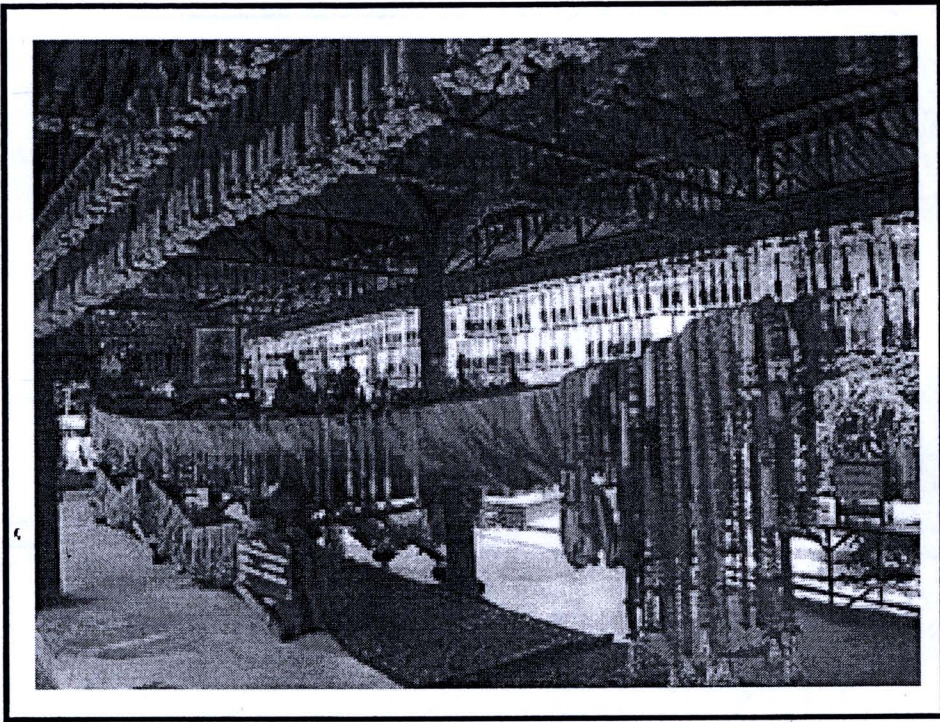
ภาพที่ 29 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดราชบูรณะ: ซึ่งเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับ
พุทธประวัติ รามเกียรติ์ และกามกริษา

ภาพที่ 30 วิหารน้อย

ภาพที่ 31 หอไม้ ในอดีตเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแห่งแรกของเมืองพิษณุโลก

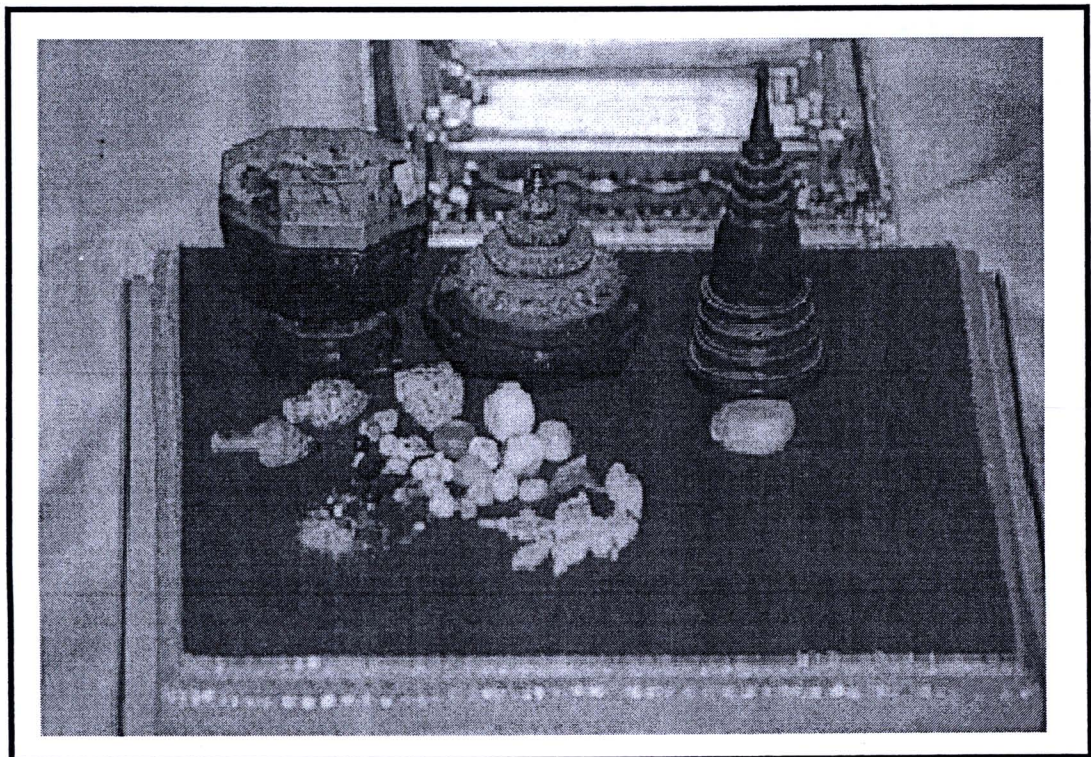
ภาพที่ 32 เรือนวาเสด็จน่านที่ ตั้งอยู่ภายในวัดราชบูรณะ

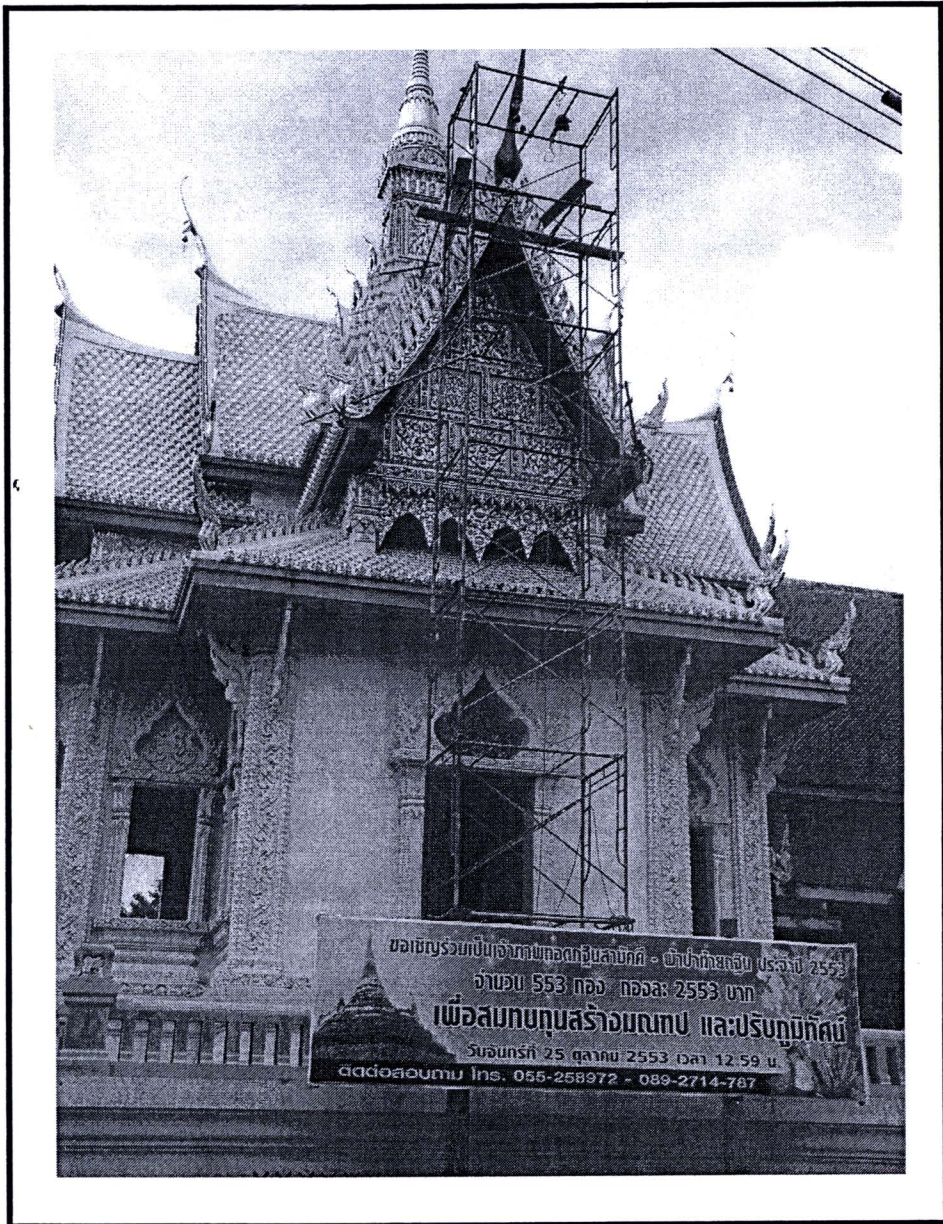

ภาพที่ 33 พุทธสถานิกชนไต่บันไดเงิน-บันไดทองเป็นสิริมงคล

ภาพที่ 34 -35 บน-ล่างพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่บนศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 36 มณฑปกำลังสร้างเพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

จากข้อมูลดังที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยยังสรุปศักยภาพของวัดราชบูรณะในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาอีกแห่งใหม่ของจังหวัดพิษณุโลก ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ SWOT analysis ศักยภาพวัดราชบูรณะ

จุดแข็ง	จุดอ่อน
1. วัดราชบูรณะเป็นวัดที่มีชื่อเสียงอันเนื่องมาจากเป็นวัดที่มีพระบรมสารีริกธาตุ 2. เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในเมืองและใกล้กับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร 3. ภายในวัดมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เก่าแก่และงดงาม 4. เป็นวัดที่มีกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เช่น การลอดท้องเรือรัชกาลที่ 5 การไต่ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง การอบสมุนไพรเพื่อสุขภาพ การนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น 5. วัดราชบูรณะเป็นหนึ่งในเส้นทางท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด ของผู้ประกอบการท่องเที่ยวท้องถิ่น	1. วัดราชบูรณะ เป็นวัดขนาดเล็ก 2. ขาดการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จัก 3. ภายในบริเวณวัดราชบูรณะเป็นพื้นที่ถูกใช้ประโยชน์อย่างไม่ถูกต้อง เช่น เป็นสถานที่จอดรถของกลุ่มชาวบ้าน รถตู้ และอาจทำลายโบราณสถานภายในวัดได้ มีป้ายโฆษณาขนาดใหญ่บดบังความงามของวัด 4. ภายในวัดยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน เช่น ป้ายสื่อความหมาย ห้องน้ำ ห้องสุขา ศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

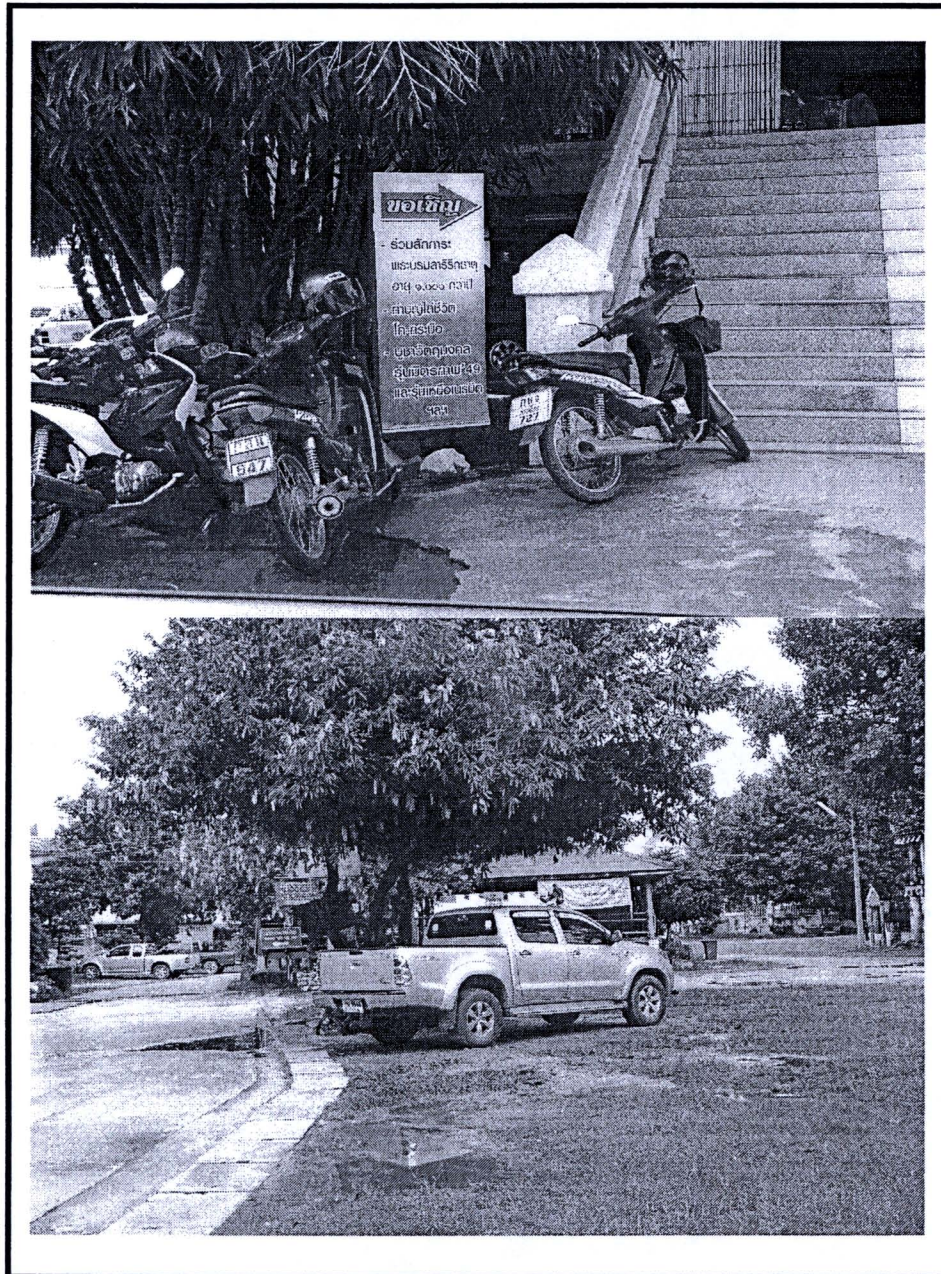
อุปสรรค	โอกาส
1. สภาวะน้ำมันแพงทำให้การท่องเที่ยวในปัจจุบันชะลอตัว 2. นักท่องเที่ยวยังไม่สนใจท่องเที่ยวในวัดราชบูรณะเท่าที่ควร 3. ในบริเวณเดียวกันยังมีวัดสำคัญๆ อีกมากมาย เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร (วัดใหญ่) 4. โรคระบาดและความเสี่ยงด้านสุขภาพ	1. หน่วยงานภาครัฐบาลมีนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในวัดและกำลังปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของวัดอยู่ในปัจจุบัน 2. การท่องเที่ยวเพื่อชมวัฒนธรรมกำลังได้รับความนิยมในปัจจุบันจึงทำให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 3. กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มุ่งเน้นให้อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและรักษาสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นโอกาสอันดีที่จะทำให้ถูกอนุรักษ์ไว้

จากตารางที่ 3 พออธิบายได้ว่าศักยภาพของวัดราชบูรณะอยู่ในระดับปานกลางคล้ายกับวัดนางพญา อันเนื่องมาจากวัดราชบูรณะตั้งอยู่ห่างจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุไม่มากนักแต่ด้วยถูกทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 ตัดผ่านระหว่างวัดนางพญากับวัดราชบูรณะจึงทำให้นักท่องเที่ยวผู้ที่ต้องการเดินทางมาท่องเที่ยวในวัดราชบูรณะนั้นต้องตั้งใจเข้าท่องเที่ยวเพราะถึงแม้การเดินทางเข้ามาในวัดราชบูรณะจะไม่ไกลมากนักแต่ก็ต้องข้ามถนนโดยใช้สะพานลอยหรือหากนักท่องเที่ยวขับรถมาก็จะต้องไปกลับรถได้สะพานสูง จึงจะสามารถถึงวัดราชบูรณะได้ อย่างไรก็ตามโบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัดราชบูรณะก็ยังมีสิ่งที่น่าสนใจมากมายดังที่ได้นำเสนอข้างต้น

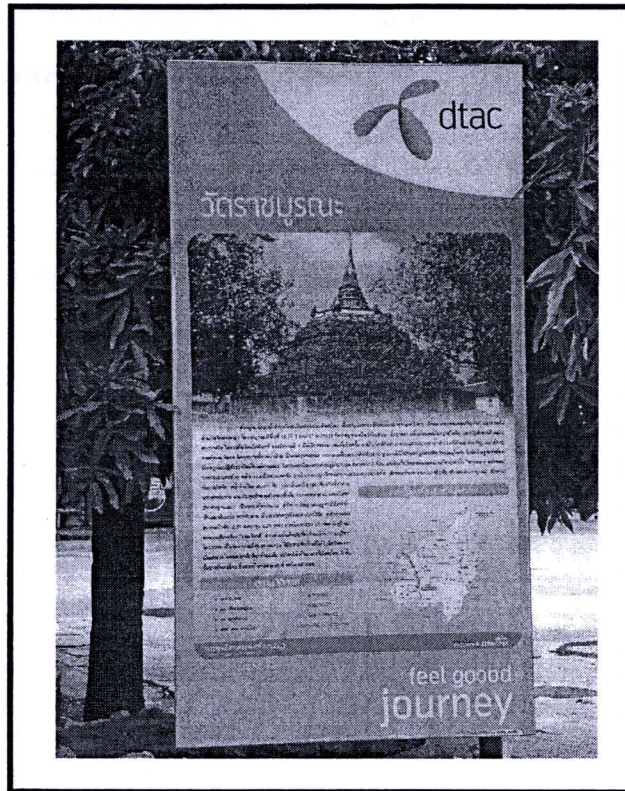
วัดราชบูรณะที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเป็นวัดที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ ควรแก่การศึกษา ตลอดจนโบราณสถานวัตถุหลายอย่างที่สำคัญ โดยเฉพาะอุโบสถซึ่งมีจิตรกรรมฝาผนังไทยที่มีคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของไทย นับเป็นมรดกอันล้ำค่าควรแก่การภูมิใจของคนไทยทุกคน หากปล่อยให้มรดกอันล้ำค่าเหล่านี้เป็นอยู่โดยขาดการเอาใจใส่ดูแลแล้ววันหนึ่งคงจะลบเลือนไป

3.ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) ของวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะ มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา แต่ภายในวัดยังขาดป้ายสื่อความหมายในบางจุด เช่น บริเวณหน้าวิหารน้อย แต่ในบางจุดหน่วยงานทางราชการได้ติดตั้งป้ายสื่อความหมายเป็นที่เรียบร้อยแล้วแต่ยังเก่าและทรุดโทรมไปบ้าง

ภาพที่ 37 ถนนจอดรถภายในวัดราชบูรณะซึ่งไม่มีการจัดระเบียบ
นักท่องเที่ยวจึงสามารถจอดรถได้ตามอัธยาศัย

ภาพที่ 38 ป้ายสื่อความหมายที่หน่วยงานเอกชนสร้างถวาย

ภาพที่ 39 ห้องสุขายังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร

4.2.3 วัดเสนาสน์ : เส้นทางท่องเที่ยวธรรมะน้ำพระบรมสารีริกธาตุ

1. ด้านการเข้าถึง (Accessibility) ของวัดเสนาสน์

วัดเสนาสน์ ตั้งอยู่ที่ 126 บ้านสวนป่าน หมู่ 1 ตำบลท่างาม อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก การเดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 11 พิษณุโลก-อุตรดิตถ์ ห่างจากจังหวัดพิษณุโลก ประมาณ 20 กิโลเมตร ข้ามสะพานแม่น้ำแควน้อย และแยกขวาไปตามถนนสายวัดโบสถ์-โป่งแค อีก 2 กิโลเมตร วัดเสนาสน์ตั้งอยู่ทางขวามือ สภาพของถนนลาดยางเป็นอย่างดี

อาณาเขต	วัดเสนาสน์ มีพื้นที่ทั้งหมด 10 ไร่ 2 งาน 60 ตารางวา
ด้านทิศเหนือ	ติดต่อกับแม่น้ำแควน้อย
ด้านทิศใต้	ติดต่อกับแม่น้ำแควน้อย
ด้านทิศตะวันออก	ติดต่อกับถนนสายวัดโบสถ์-โป่งแค
ด้านทิศตะวันตก	ติดต่อกับแม่น้ำแควน้อย

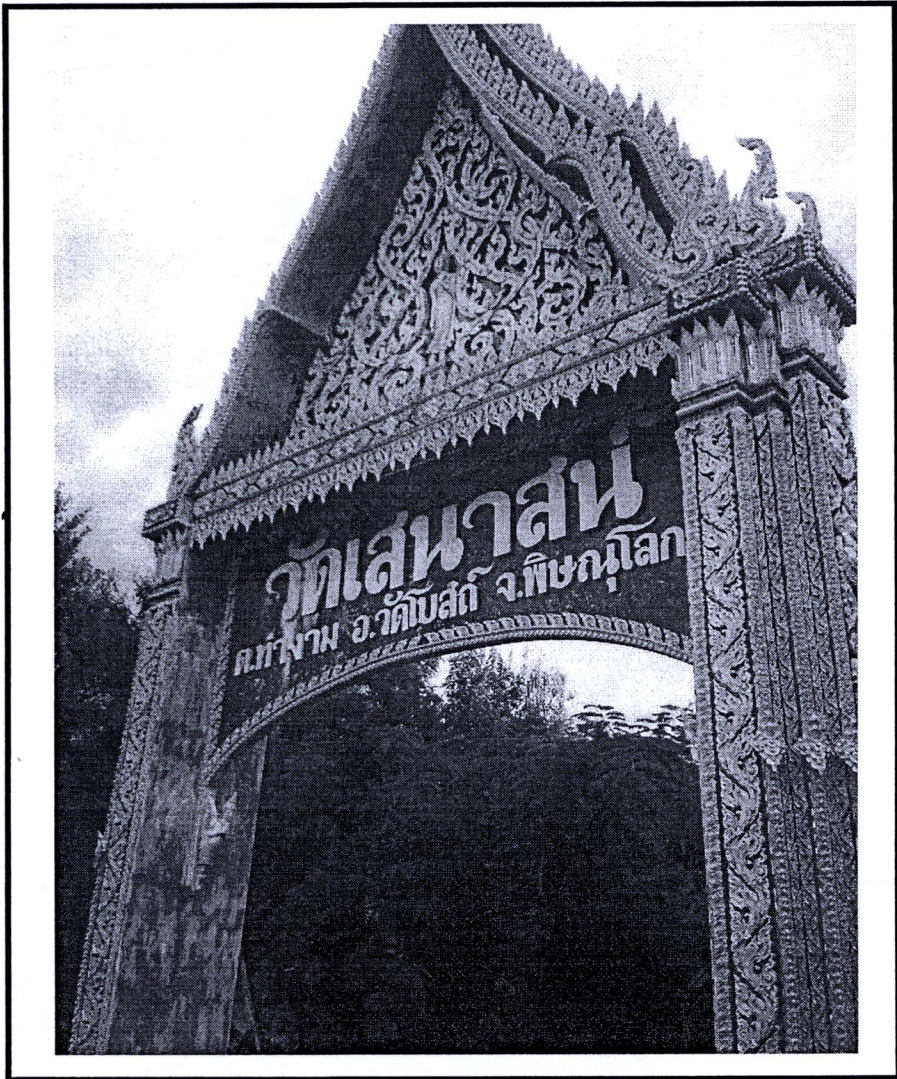

ภาพที่ 40 ป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยว ณ วัดเสนาสน์

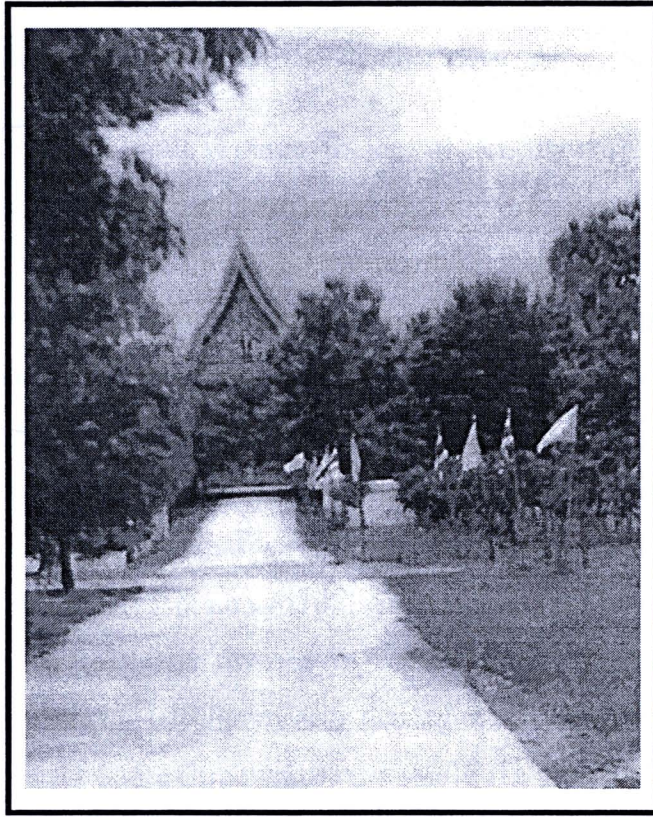
สองก็ยังมิได้ทำการมุงหลักคาโบสถ์ทั้งสองวัด ชาววัดเสนาสน์เกรงว่าจะแพ้จึงใช้อุบายปัญญา นำผ้าขาวมามุงเป็นหลังคาโบสถ์แล้วลั่นกลองฉลองดังสนั่น แสดงว่าสร้างวัดเสร็จแล้ว วัดเสนาสน์จึงได้พระบรมสารีริกธาตุมาเก็บรักษาไว้ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา”

หลักฐานจากเอกสารเขียนโดยพระเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) ได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือเรื่องพระปฐมเจดีย์กล่าวว่า “พระมหาเถรไพล่ลาได้้นำพระบรมธาตุ มาจากลังกา 650 พระองค์นำไปบรรจุตามสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่งและได้บรรจุไว้ในวัดเสนาสน์ 36 พระองค์ เมื่อมหาไพล่ลาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น พระพุทธศักราชได้ 1,432 พรรษา” จากเอกสารนี้ แสดงว่าวัดเสนาสน์มีอายุถึง 1,109 ปีแล้ว (นับถึงปี พ.ศ. 2541)

เป็นเรื่องแปลกอย่างหนึ่งที่ “เสนาสน์” เป็นเพียงชื่อวัดอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีหมู่บ้านหรือตำบลที่ชื่อเสนาสน์เลย ชาวบ้านที่มาทำบุญ ในวัดเสนาสน์เป็นประจำได้แก่ ชาวบ้านสาวป่า ชาวบ้านใหม่เหนือ ชาวบ้านใหม่ใต้ ชาวบ้านหัวคองคา และชาวบ้านหนองปลิง ถ้ากล่าวถึงชาววัดเสนาสน์ คนในละแวกนั้นจะเข้าใจว่า หมายถึงชาวบ้านสวนป่าเท่านั้น แต่คนไทยในถิ่นอื่นจะเข้าใจว่าชาววัดเสนาสน์ คือ ชาวบ้านสวนป่า ชาวบ้านใหม่เหนือ ชาวบ้านใหม่ใต้ และชาวบ้านหัวคองคาด้วย (หนังสือแนะนำวัดเสนาสน์, 2552 : มปป.)

ภาพที่ 42 ทางเข้าวัดเสนาสน์

ภาพที่ 43 ถนนภายในวัดเสนาสน์

ภาพที่ 44 ด้านหน้าอุโบสถวัดเสนาสน์

2.1 ประวัติความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุวัดเสนาสน์

จากเอกสารเขียนโดย เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) เรื่องพระปฐมเจดีย์ เรียบเรียงไว้เมื่อปีฉลู พ.ศ.2408 ได้กล่าวถึงตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับพระยามหาอรรคนิกร และฉบับนายทอง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน มีข้อความบางตอนเขียนไว้ว่า

“จะกล่าวถึงมหาไหล่ลาย เป็นบุตรนานชนกษัตริย์เชื้อพระวงศ์พระยาศรีสิทธิไชย เมื่อมหาไหล่ลายยังไม่ได้บวช ได้เป็นมหาดเล็กพระเจ้าแผ่นดินละโว้แล้วกระทำให้ชู้ด้วยนางพระสนมของพระยา พระยาเธอจับได้ จึงลักไหล่ลายข้างหนึ่งแล้วส่งไปเป็นตะพุ่นหม้ายมา จึงได้นามปรากฏว่ามหาไหล่ลาย ครั้นอยู่มามหาไหล่ลายกับนายชนกษัตริย์บิดาหนีไป ถึงเมืองหลวงต่อแดนเมืองเชียงใหม่ มหาไหล่ลายไปหาเจ้าอธิการ จะขอบวชเป็นภิกษุ พระสงฆ์ไม่บวชให้ มหาไหล่ลายของบวชเป็นสามเณร ครั้นอยู่มารู้ว่าจะมีสำเภาไปเมืองลังกา เจ้าเณรไหล่ลายก็โดยสารสำเภาไป ครั้นสำเภาไปถึงปากน้ำ เจ้าเณรไหล่ลายก็เอาบาตร กับไม้เท้าลงในกระโถ ก็นั่งเข้าไปถึงเมืองลังกาในวันเดียวกันนั้น เจ้าเณรไหล่ลายก็ไปอาศัยพระภิกษุ ผู้เฒ่าอยู่ พระภิกษุผู้เฒ่าพาไปหาพระสังฆราช พระสังฆราชจึงถามว่าเจ้าเณร มาในลังกานี้เพื่อประโยชน์สิ่งใด เจ้าเณรแจ้งว่า จะขอบวชเป็นภิกษุ พระสงฆ์ทั้งปวงเจ้าเณรนี้เป็นนักโทษ ท่านจึงลักไหล่ลายข้างหนึ่ง จึงหนีออกมาจากเมืองชมพูจะบวชให้ฉันมิได้

ดังนั้นเจ้าเณรไหล่ลายจึงว่า พระผู้เป็นเจ้าจงนำข้าพเจ้าไปนมัสการมัยคนเจดีย์ด้วยเถิด พระสังฆราชและพระสงฆ์ทั้งปวงจึงนำสามเณรมายังคันโทธิ กระทำทักษิณาสารอบ แล้วถึงมหาโทธิข้างทิศทักษิณก็น้อมลงมาให้เจ้าเณรจับใส่เศียรเกล้า แล้วสารีริกธาตุก็เสร็จออกมาปาฏิหาริย์ตั้งอยู่เหนือศีรษะเจ้าเณร มีพระรัศมีต่าง ๆ พระสงฆ์ทั้งปวงเห็นประจักษ์แก่ตาแล้วก็ให้อุปสมบทเจ้าเณรเป็นพระภิกษุ พระมหาไหล่ลายจึงเที่ยวไปนมัสการพระพุทธรูปกับเจดีย์อื่น ๆ ทิวแล้วจะกลับมาเมืองชมพู พระสังฆราชก็ให้พระบรมธาตุ 650 พระองค์ให้ไปบรรจุไว้ในเมืองทวีปโพนเกิด สมณะชีพรามณ์ทั่วพระยาแลประชาราษฎร์ทั้งปวงจะได้มนัสการบูชาสืบไป เมื่อหน้ากว่าพระศาสนาจะได้ 5,000 พรรษาแลมหาไหล่ลายรับพระบรมสารีริกธาตุ 650 พระองค์กับพระศรีมหาโพธิ์ แล้วก็อลาพระสังฆราชและพระสงฆ์ทั้งปวงกลับมายังชมพูทวีปมาถึงเมืองนครชัยศรี วัดพระเชตุพนแล้วมหาไหล่ลายจึงเอาพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ในมหาเจดีย์นั้นบ้าง ในพระสมาธิบ้าง ในพระเสดาทั้ง 4 บ้างเป็นพระธาตุ 16 พระองค์ แล้วเอามาบรรจุไว้ในพระไสยาสน์นอกพระประธานใหญ่ 36 พระองค์ บรรจุไว้ในมหาโพธิเทพารักษ์ นั้น 36 พระองค์ บรรจุไว้ในพระป่าเลไลย์ 36 พระองค์ เอาขึ้นบรรจุไว้ในทรงเมืองชัยนาท 36 พระองค์ และผลมหาโพธิ์ มหาไหล่ลายเอามาแต่ลังกา ปลูกไว้ริมหนองทะเลนอกวัดเขมาปากน้ำ จึงได้ปรากฏชื่อมหาโพธิ์แต่เมืองลังกาแลมหาไหล่ลายบรรจุไว้หน้าพระธาตุเมืองโยธยา 16 พระองค์ ในพระพุทธรูป 36 พระองค์ ในเขนนครสวรรค์ 36 พระองค์

บรรจुไว้ที่มหาโพธิ์ซึ่งมหาไถ่หลายเอามาปลุกไว้ในอ่างทอง 36 พระองค์ อยู่ในเมืองนครสวรรค์ เอาไปบรรจุไว้ในป่าคาฝักุด 36 พระองค์ มหาเถร ไถ่หลายขึ้นไปถึงเมืองสุโขทัย เอาบรรจุไว้ในพระธาตุหินตั้ง 36 พระองค์ เอาบรรจุไว้ในต่อม 36 พระองค์ เอาขึ้นไปไว้ในเมืองหลวงสงแก้ว 36 พระองค์ เอาบรรจุไว้ใน วัดเสนาสน์ 36 พระองค์ บรรจุไว้ในวัดมหาสถาน 30 พระองค์ ในบุรพาราม 30 พระองค์ และ 3 อารามนี้อยู่แดนเมืองพิษณุโลก มหาไถ่หลายเที่ยวไปบรรจุพระบรมธาตุ นั้น พระพุทธศักราชได้ 1,432 พรรษา” จากหลักฐานเอกสารนี้ และตำนานการสร้างวัดเสนาสน์ที่สอดคล้องกัน แสดงว่าพระบรมสารีริกธาตุกับวัดเสนาสน์อยู่คู่กันมาโดยตลอดเป็นเวลากว่าพันปีแล้ว

ภาพที่ 45 ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของเดิม

ที่มา : หนังสือแนะนำวัดเสนาสน์. (2551)

2.2 พระบรมสารีริกธาตุมาจากไหน

จากหนังสือแนะนำวัดเสนาสน์ (2551 : มปป.) ได้เขียนไว้ว่า หนึ่งในหนึ่งร้อยกว่าปีที่ผ่านมา พระบรมสารีริกธาตุแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ในเบื้องแรกจำนวน 36 พระองค์ ด้วยความปรารถนาอันแรงกล้าของพระบรมพุทธเจ้าที่ได้สั่งสูงค่านี้ไว้กับวัดถึงกับใช้อุบายปัญหาเอาชนะการแข่งขันในการสร้างวัดตามตำนานที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น เมื่อพระมหาไถ่ล้นลาย นำพระบรมสารีริกธาตุมาไว้ 36 พระองค์ ไม่สามารถสืบทราบได้ว่าบรรจุไว้อย่างไร คนรุ่นเก่าทราบเพียงว่าประดิษฐานไว้ในโบสถ์ พร้อมด้วยปูชนียวัตถุอื่นๆ อีกหลายอย่าง ได้แก่ พระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปเงิน พระพุทธรูปทำด้วยแก้วสีชาวดำมุงสำหรับเกลี่ยนั้พระบรมธาตุกลิ้งองอาจข้างประดับทองคำสำหรับส่องดูพระบรมธาตุ (ปัจจุบันหายไป) บุษบกเก่าแก่ กระจบองแปดเหลี่ยมจารึกอักษรขอม (ปัจจุบันยังหาผู้อ่านและแปลไม่ได้)

จากการสนทนากับหลวงตาน้ำค้างพระภิกษุวัดเสนาสน์อายุ 78 ปี ท่านเล่าว่า “.....สมัยที่ท่านยังเป็นสามเณร อายุ 8-9 ปี มีซากของฐานเจดีย์เก่าแก่อยู่ที่บริเวณหน้าศาลาการเปรียญหลังปัจจุบัน ฐานเจดีย์นั้นสูงประมาณ 8-9 ศอก ฐานเจดีย์นี้ใหญ่มาก ส่วนยอดและตัวเจดีย์ปรักหักพังไม่เหลือซาก ยังคงมองเห็นเพียงเนินดินเป็นลำานทอดยาวไปตามพื้นดินเพียงเล็กน้อยเท่านั้น” จะเห็นว่าเหมาะสมและปลอดภัย หนึ่งสถูปเจดีย์สำหรับบรรจุพระบรมธาตุอาจถูกสร้างขึ้นหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นมามากหลายครั้งหลายยุคหลายสมัยแล้วแต่การปฏิสังขรณ์ขาดช่วงลงในสมัยใดสมัยหนึ่งเมื่อกาลเวลาผ่านไปแล้วผ่านไปเล่า ชาวบ้านในแถบนี้ไม่มีกำลังทรัพย์พอชุมชนอาจเลืกลงกว่าแต่ก่อนมาก ทำให้ต้องเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไว้ตามสภาพเท่าที่จะทำได้ แต่ก็กระทำด้วยความศรัทธา เทิดทูนบูชาและหวงแหนสุดชีวิต มิฉะนั้นสมบัติล้ำค่านี้จะไม่ตกทอดถึงปัจจุบันได้เลยด้วยเวลาอันยาวนานดึกดำบรรพ์เช่นนี้

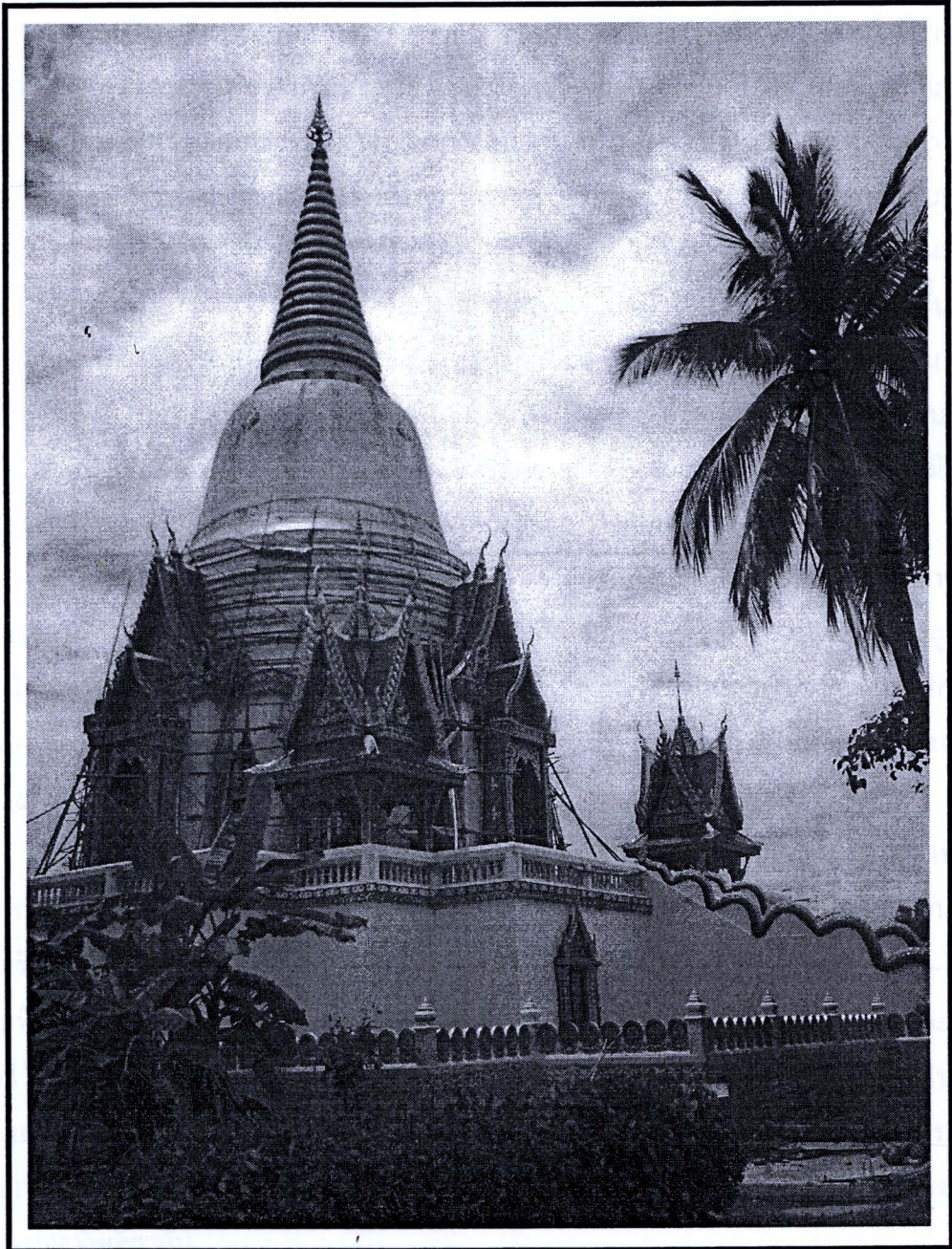
การเปรียบเทียบระหว่างวัดเสนาสน์ กับวัดบูรพาราม และวัดมหาสถานซึ่งเป็นวัดคู่กันราวคราวเดียวกัน มีความสำคัญอย่างเดียวกันทำให้น่าจะสันนิษฐานได้ว่าวัดเสนาสน์คงจะต้องเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนามากกว่าและมีบรรพบุรุษที่ฝักใฝ่ยึดมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่นมั่นคง

พระบรมธาตุ 1,439 พระองค์มาจากไหน มาอย่างไร เหตุผลการเพิ่มขึ้นของพระบรมธาตุ ทุกคนล้วนยินยอมยกให้เป็นอภินิหารของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (หลายท่านคงเคยได้ยินได้ฟังถึงการเสด็จมา และเสด็จไปของพระบรมธาตุมาบ้าง แม้แต่ที่วัดเสนาสน์นี้ก็ปรากฏในแต่ละปีพระบรมธาตุมีจำนวนไม่เท่าเดิม ลดลงบ้างเพิ่มขึ้นบ้างตามคำบอกเล่าของกรรมการวัดซึ่งมีการตรวจนับ และจดจำนวนไว้ทุกปี)

นำสังเกตุว่า วัดบูรพารามและวัดมหาสถาน ซึ่งมีพระบรมธาตุแห่งละ 30 พระองค์นั้น ได้ล่มสลายลงมาแล้ว พระบรมธาตุรวม 60 พระองค์อยู่ที่ไหน ถูกทิ้งขว้างให้สูญหายไปกับวัดและชุมชนกระนั้นหรือ ไม่น่าเป็นไปได้เลย ปุชนิยวัตถุสูงค่าเช่นนี้มีหรือ ที่คนยุคไหนในแผ่นดินพุทธศาสนาจะไม่หวงแหน ห่วงใย แม้จะเกิดโรคระบาดใหญ่เพียงไรก็คงไม่มีคนตายพร้อมกันหมดทั้งหมู่บ้าน แม้จะย้ายหนีตายปิงถิ่นอื่นก็น่าจะมีผู้บอกกล่าวเล่าขานต่อ ๆ กันไว้ว่าพระบรมธาตุอยู่ที่ใด เป็นไปได้หรือไม่ว่า เมื่อวัดทั้งสองเสื่อมโทรมชำรุดทรุดโทรมลงจนไม่สามารถปฏิสังขรณ์ไว้ได้ด้วยเหตุใดก็ตาม พุทธบริษัทคณะใดคณะหนึ่งก็อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดเสนาสน์ เพราะวัดเสนาสน์ขณะนั้นมีความเจริญ มีความมั่นคงปลอดภัยกว่าทั้งยังเป็นทีประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุร่วมสมัยเดียวกันอยู่แล้ว ถ้าเป็นเช่นนั้นพระบรมธาตุที่มีอยู่เดิมรวมกัน 96 พระองค์ แต่ต่อมาอาจมีผู้นำพระบรมธาตุจากที่อื่น หรือที่มีครอบครองอยู่มาถวายรวมไว้อีกด้วยก็เป็นได้ เพราะพุทธศาสนิกชนย่อมถือว่า การถวายสิ่งที่ดี ที่มีค่าแก่วัด จักก่อเกิดอานิสงส์เป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนั้น วัดเสนาส์จึงยังยืนยง ทรงความศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้ตลอดมา

ภาพที่ 46 มหาเจดีย์ในอดีต
ที่มา : หนังสือแนะนำวัดเสนาสน์. (2551)

ภาพที่ 47 มหาเจดีย์ที่กำลังสร้างเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ
อยู่ระหว่างการก่อสร้างในปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ

2.3 ประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุของวัดเสนาสน์

ในสมัยโบราณประชาชนในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียงรู้จักวัดเสนาสน์เพราะงานสงฆ์น้ำพระบรมธาตุ

ส่วนใหญ่ในช่วงก่อนเทศกาลตรุษ 2 – 3 วัน จะมีประเพณีบวชนาคหนุ่ม มืงานเฉลิมฉลอง ทำบุญตรุษ และงานประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุจัดขึ้นในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 อันเป็นวันสุดท้ายของงาน ผู้สูงอายุมักจะเดินทางไปยังวัดเสนาสน์ตั้งแต่วันแรม 15 ค่ำ เดือน 5 ก็ร่วมทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา และร่วมสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแล้ว จึงเดินทางกลับเพื่อไปร่วมงานประเพณีที่วัดโบสถ์ต่อไป สำหรับคนหนุ่มคนสาวที่ยังแข็งแรงจะเดินทางไปวัดเสนาสน์ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ร่วมสงฆ์น้ำพระบรมธาตุและดูการละเล่นแล้วจึงเดินทางกลับ ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 นี้เองทางวัดโบสถ์ก็จัดงานประเพณีประจำปีของวัดต่อทันที ประชาชนก็จะเดินทางไปร่วมงานบุญที่วัดโบสถ์ต่ออีกงานหนึ่ง การที่วัดโบสถ์จัดงานต่อจากวัดเสนาสน์เนื่องจากการให้เกียรติที่วัดเสนาสน์เป็นที่ประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุ จึงให้วัดเสนาสน์จัดงานประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุก่อน เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ในสมัยก่อนงานประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุวัดเสนาสน์ นอกจากจะมีมหรสพต่าง ๆ แล้ว บรรดานักแข่งม้าจะพากันมาแข่งม้าในบริเวณงานวัด นักเลงที่มีเรื่องบาดหมางหรือไม่ถูกชะตากันจะนัดมาชกต่อยตีกันเพื่อชำระความแค้น เพราะถือว่าที่วัดเสนาสน์มีพระบรมธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง และเป็นสักขีพยานชกต่อยกันไม่มีการเอาเรื่องขึ้นโรงขึ้นศาล ไม่เลืดอกคยางออกถึงอันตรายร้ายแรง

การเดินทางไปร่วมงานสงฆ์น้ำพระบรมธาตุวัดเสนาสน์ในสมัยก่อนไม่มียานพาหนะใด นอกจากการเดินด้วยเท้า บนเส้นทางมีประชาชนเป็นจำนวนมากหลังไหลไปสู่ปูชนียสถานอันสำคัญ บริเวณริมทางเดินมีผู้ใจบุญสร้างศาลาพักร้อนไว้หลายแห่ง “ศาลายายั่ว” “ศาลาตาโทน – ยายมื” เป็นชื่อที่จารึกอยู่ในใจของผู้เดินทางบนเส้นทางสายบุญแห่งนี้ ในศาลาพักร้อนมีน้ำใส่โอ่งดินเผาเย็นช้อนไว้ให้ดื่ม ศาลาบางแห่งมีข้าวต้มใส่หัวผักกาดเค็มโรยด้วยมะพร้าวชูดอยู่ในกระทะใบบัวใบใหญ่ บางแห่งมีข้าวต้มมัด กล้วย อ้อย และผลไม้พื้นบ้านไว้ให้รับประทานแก้หิว อาหารเหล่านี้เปรียบเหมือนเสบียงบุญของผู้เดินทาง และเป็นเสบียงบุญของผู้ให้ ซึ่งต่างก็กำลังเดินทางไปบนเส้นทางบุญเช่นเดียวกัน

หนุ่มสาวที่เดินทางไปร่วมงานประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุวัดเสนาสน์ บางคู่เกิดความเห็นอกเห็นใจ ผูกพันรักใคร่จนได้แต่งงานกันก็มีเป็นจำนวนมาก ผู้อาวุโสและมีประสบการณ์ในเรื่องนี้เล่าว่า เมื่อสมัยที่ท่านยังเป็นหนุ่มสาว ท่านมีความประทับใจในการเดินทางไปสงฆ์น้ำพระบรมธาตุที่วัดเสนาสน์มาก ตลอดเส้นทางที่เดินไปเต็มไปด้วยกระแสดแห่งบุญที่ใจสัมผัสได้ มีความปี

คืออบอุ่นและเป็นสุข แม้เมื่อเดินทางกลับก็ยังไม่อยากให้ถึงบ้าน อยากให้เส้นทางสายบุญแห่งนี้ยาวไกลออกไปเรื่อย ๆ ท่านทั้งสองเกิดความผูกพันเข้าใจซึ่งกันและกันจนได้แต่งงานในที่สุด และได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันมาอย่างผาสุก เป็นเวลากว่า 50 ปีมาแล้ว

พิธีสงฆ์พระบรมธาตุ คณะกรรมการจำนำพระบรมธาตุออกมาประดิษฐานไว้บนบุษบกคานหาม แห่ไปรอบ ๆ บริเวณงาน บางปีคณะกรรมการวัดจะนำกระบองไม้แปดเหลี่ยมที่มีคู่กับคานหามาแต่เดิมออกแห่ด้วย แต่มีความเชื่อว่าถ้าปีใดนำกระบองร่วมแห่ในพิธีสงฆ์พระบรมธาตุด้วย ปีนั้นจะมีเหตุตึกรังทำร้ายกัน จึงมิได้นำกระบองนั้นออกมาร่วมพิธีทุกปี หลังจากแห่พระบรมธาตุแล้วก็จะทำพิธีสงฆ์น้ำซึ่งผสมของหอม และขมิ้น การสงฆ์น้ำ บางคนเทน้ำรดในภาชนะให้น้ำล้นออกมา บางคนใช้มือลงชาว (คน) พระบรมธาตุในภาชนะ ที่รองรับไปมา ต่อมาในภายหลังมีการนำสีย้อมผ้าสีเหลืองมาผสมน้ำหอมเป็นน้ำสำหรับ ใช้สงฆ์น้ำพระบรมธาตุ ทำให้พระบรมธาตุซึ่งแต่เดิมมีสีขาวคล้ายสังข์ขาว ถูกอาบย้อมจนมีสีเหลืองคล้ายสีผ้าย้อมผาดไปเป็นจำนวนมาก เจ้าอาวาสได้เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุ แต่ชาวบ้านและคณะกรรมการวัดบางท่านยังยืนยันจะปฏิบัติเช่นเดิม เพราะถือว่ามันเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมานาน

หลังจากสงฆ์น้ำพระบรมธาตุและมีการตรวจนับจำนวนเก็บไว้ตามภาชนะเดิมที่บรรจุแล้ว ประชาชนก็จะเข้าไปสงฆ์น้ำหลวงพ่อดำซึ่งประดิษฐานอยู่ในวิหารต่อไป

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 ได้มีการนำพระบรมธาตุมาทำพิธีสงฆ์น้ำเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งวัน คือในวันสงกรานต์ของทุกปี เพราะถือว่าในวันสงกรานต์เป็นวันประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ที่เคารพนับถือของไทยมาแต่โบราณ

ในปัจจุบัน พิธีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุได้มีการปรับเปลี่ยนไปคือ เมื่อคณะกรรมการวัดอัญเชิญพระบรมธาตุมาประดิษฐานไว้บนบุษบกแล้ว ได้จัดตั้งบายศรีเครื่องสักการบูชา และคำบูชาพระบรมสารีริกธาตุไว้เบื้องหน้า ด้านข้างเบื้องซ้ายของบุษบกที่สำหรับขึ้นไปเทน้ำสงฆ์พระบรมธาตุลงในภาชนะรูปร่าง เมื่อเทน้ำสงฆ์พระบรมธาตุลงไปในอ่าง น้ำจะไหลไปตามลำรางคู่ท่อฝักบัว และโปรยลงยังพระบรมธาตุในบุษบก จากนั้นจะมีลำรางให้น้ำที่สงฆ์พระบรมธาตุแล้วนี้ไหลออกมา แล้วนำน้ำนี้บรรจุขวดไว้ให้พุทธศาสนิกชนนำไปประพรมบ้านเรือน เพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป

2.4 วิหารหลวงพ่อดำ วัดเสนาสน์

ปูชนียสถานเก่าแก่ที่อยู่คู่วัดเสนาสน์มาอีกสิ่งหนึ่งก็คือวิหารหลวงพ่อดำจากคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมาของบรรพบุรุษไม่ทราบว่ามีวิหารหลวงพ่อดำสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยใดแต่เห็นว่ามีอยู่คู่กับวัดตลอดมาอีกทั้งหลวงพ่อดำองค์พระประธานในวิหารก็เป็นที่เคารพบูชา เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านของชาววัดเสนาสน์

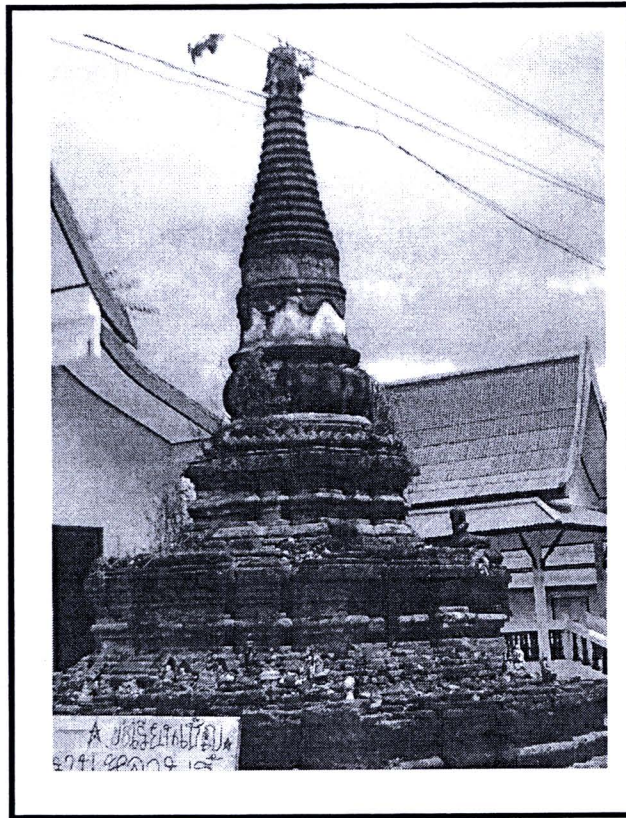
วิหารหลวงพ่อดำเดิมไม่มีใครทราบว่ามียกฐานะรูปทรงเป็นเช่นไร แต่วิหาร หลวงพ่อดำหลังเก่าที่ปรากฏ เป็นศิลปะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีเสาดิลาภายในตัววิหารสองแถว หลงคาและฝาผนังชำรุดทรุดโทรม พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารคือ หลวงพ่อดำมีสภาพปรักหักพังไม่สมบูรณ์

ในปี พ.ศ.2540 คุณพรธรรม และคุณวันเพ็ญ แยมพลอย ได้รับเป็นเจ้าภาพสร้างวิหารหลังใหม่ขึ้นสวมแทน พร้อมทั้งซ่อมแซมองค์หลวงพ่อดำให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์และประดิษฐานไว้ ณ ที่เดิม

ด้านหลังวิหารหลวงพ่อดำมีเจดีย์ขนาดเล็กย่อม เป็นเจดีย์ศิลปะแบบพม่ายอดเจดีย์ หักและได้มีการบูรณะซ่อมแซมใหม่แล้วแต่ยังคงมองเห็นลักษณะรูปทรงของเจดีย์เดิม

ภาพที่ 48 วิหารวัดเสนาสน์ก่อนการบูรณะ
ที่มา : หนังสือแนะนำวัดเสนาสน์. (2551)

ภาพที่ 49 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองหน้าวิหารวัดเสนาสน์ในปัจจุบัน

2.5 วัดเสนาสน์กรุพระแตก

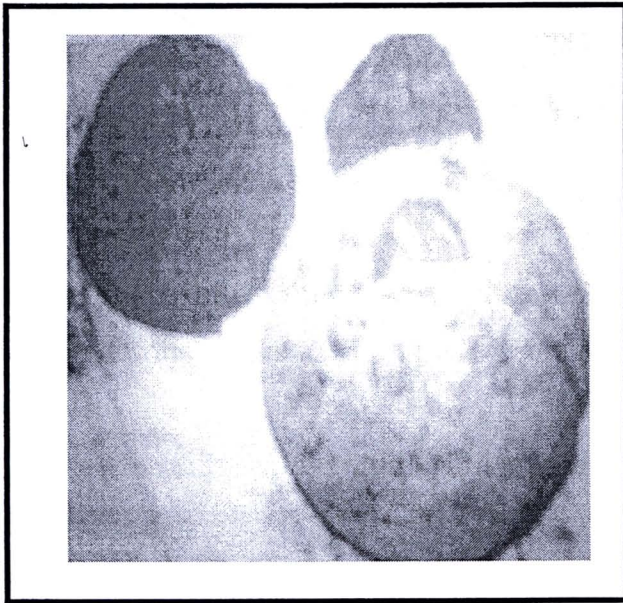
หนังสือแนะนำวัดเสนาสน์. (2551) ได้เขียนไว้ว่า เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2541 มีข่าวใหญ่ระดับท้องถิ่นเกิดขึ้นคือ กรุพระวัดเสนาสน์แตกมีประชาชน ผู้สื่อข่าวข้าราชการระดับหัวหน้าหน่วยงานหลายระดับ เช่น นายเฉลิม ประเสริฐกุล นายอำเภอวัดโบสถ์ ไปสังเกตการณ์ มีคณะกรรมการวัด เจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.อ.วัดโบสถ์ นำโดย พ.ต.อ.ชูศักดิ์ ผลรักษา อาจารย์สุรศักดิ์ พงษ์ธรรม และอาจารย์วิเชียร ปานอยู่ ช่วยกันล้างดินโคลนและเป็นสักขีพยานในการตรวจนับ

จากการสัมภาษณ์สามเณรผู้พบกรุพระ เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ.2541 สามเณรเฉลิม พงษ์ กุลคง อายุ 36 ปี (บวชนเณรมาได้ประมาณเดือนเศษ เนื่องในโอกาสสุกสิทศสวนกุศลในงานศพย่า)

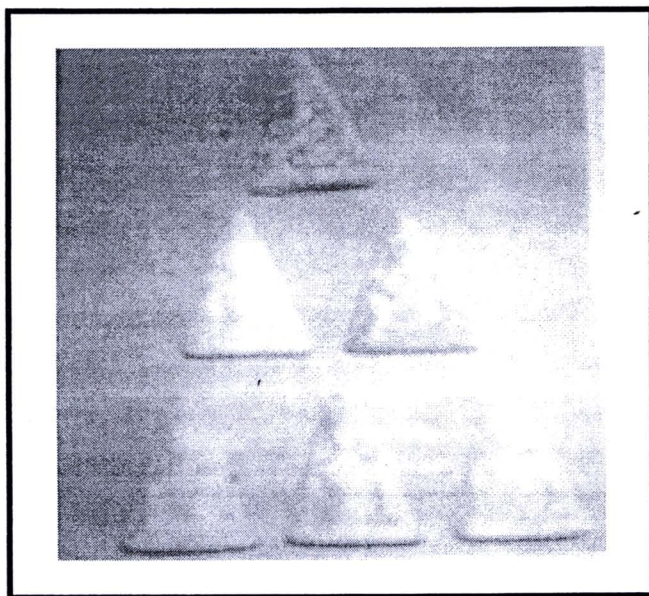
“.....ในช่วงเวลาใกล้ถึงวันงานกฐินสามัคคีวัดเสนาสน์เจ้าอาวาสวัดได้แบ่งเขตให้ภิกษุสามเณรทำความสะอาดบริเวณวัด เพื่อเตรียมรับองค์กฐินสามัคคีในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ.2541 ในตอนสายของวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2541 สามเณรได้เก็บกวาดเศษอิฐ – ปูน จากการบูรณะวิหารหลวงพ่อโต ขณะที่สามเณรใช้จอบถากเศษอิฐ เศษปูนตรงบริเวณหลังวิหารกับเจดีย์ จอบที่ใช้ถากคายก็ไปจัดเอาอิฐขนาด 7 x 12 นิ้ว ก้อนหนึ่งภายใต้อิฐก้อนนั้นปรากฏขอบไหโผล่มาให้เห็น

สามเณรเอามือซ้ายดูเห็นเป็นไหปากแคบก็ไม่กล้าล้วงดู แกร่งว่าจะเป็นกระดุกผี จึงไปบอกกับเจ้าอาวาส เจ้าอาวาสสั่งให้สามเณรชุดต่อไป ก็พบไห ใบเล็กอีกสองใบ ไหใหญ่อยู่ตรงกลาง เจ้าอาวาสให้สามเณรล้วงดูแต่สามเณรไม่กล้า ได้เอามือจิ้มลงไปไนไหใบใหญ่พบว่าเป็นดินโคลนเหนียว พอเชียวที่ปากไหใบเล็กจึงได้พบพระลักษณะพระพิมพ์บรรจุอยู่เต็มเสมอปากไห.....”

ข่าวนี้แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว มีผู้สื่อข่าวมาทำข่าว และในคืนวันนั้นเอง สถานีโทรทัศน์ได้เผยแพร่ข่าว เป็นเหตุให้ในวันรุ่งขึ้นได้มีผู้คนมาจากที่ไกล ๆ เดินทางมาชมพระกรุวัดเสนาสน์กันมากมาย

ภาพที่ 50 “ไห” ที่ขุดพบเมื่อ พ.ศ.2541 ที่มา : หนังสือแนะนำวัดเสนาสน์. (2551)

ภาพที่ 51 “กรุแตก” พบเมื่อ พ.ศ.2541 ที่มา : หนังสือแนะนำวัดเสนาสน์. (2551)

จากข้อมูลดังที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยยังสรุปศักยภาพของวัดเสนาสน์ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาอีกแห่งใหม่ของจังหวัดพิษณุโลก ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์ SWOT analysis ศักยภาพวัดเสนาสน์

จุดแข็ง	จุดอ่อน
1. วัดเสนาสน์ เป็นวัดที่มีชื่อเสียงระดับจังหวัดอันเนื่องมาจากเป็นวัดที่มีพิธีสงฆ์พระบรมสารีริกธาตุพระราชทานประจำทุกปี 2. วัดเสนาสน์เป็นวัดที่ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นสถานที่รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยทุกคน 3. เป็นวัดที่ตั้งอยู่ใกล้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 การเข้าถึงง่ายและสะดวก 4. ภายในวัดมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เก่าและเป็นที่น่าสนใจแก่คนทั่วไป	1. วัดเสนาสน์ เป็นวัดขนาดเล็ก 2. วัดเสนาสน์ไม่ได้รับการส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเท่าที่ควร 3. ภายในบริเวณวัดไม่มีป้ายสื่อความหมายให้ความรู้เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ 4. สถานที่ตั้งของวัดอยู่ใกล้แม่น้ำ เมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจึงเข้าท่วมโบราณสถานและโบราณวัตถุเสียหาย 5. งบประมาณในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของวัดไม่เพียงพอ
อุปสรรค	โอกาส
1. สถานะน้ำมันแพงทำให้การท่องเที่ยวในปัจจุบันชะลอตัว 2. คนไทยยังไม่สนใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในวัดเสนาสน์เท่าที่ควร	1. ขณะนี้วัดเสนาสน์ กำลังสร้างพระเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อสร้างเสร็จแล้วน่าจะเป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยว 2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกำลังได้รับความนิยมในปัจจุบันจึงทำให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของนักท่องเที่ยว 3. กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีแนวโน้มให้อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและรักษาสีงแวดล้อมน่าจะเป็นโอกาสอันดี

จากตารางที่ 4 พออธิบายได้ว่าวัดเสนาสน์ เป็นวัดที่มีศักยภาพอยู่ในระดับต่ำ อันเนื่องมาจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่นอกเมืองพิษณุโลก วัดที่อยู่ห่างจากตัวเมือง 20 กิโลเมตรโดยประมาณ ถึงแม้ว่าวัดเสนาสน์เป็นวัดที่มีชื่อเสียงระดับจังหวัด อันเนื่องมาจากเป็นวัดที่มีพิธีสงฆ์พระบรมสารีริกธาตุพระราชทานประจำทุกปี

แต่กระนั้นก็ตาม วัดเสนาสน์จะเป็นที่รู้จักสำหรับคนในพื้นที่และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการจัดงานพิธีพระราชทานน้ำสรงบรมสารีริกธาตุเท่านั้น แต่ในมุมมองของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะไม่ทราบเกี่ยวกับพิธีอันศักดิ์สิทธิ์นี้เลย จึงส่งผลทำให้วัดเสนาสน์จึงเป็นวัดที่ไม่ได้รับความนิยมเข้ามาท่องเที่ยวเท่าที่ควร ประกอบกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวและประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานที่รับผิดชอบมีวิธีการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวไม่ดัดจริตจึงไม่เป็นสาเหตุให้วัดเสนาสน์ไม่เป็นที่ท่องเที่ยวที่รู้จัก

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) ของวัดเสนาสน์

วัดเสนาสน์ ยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา และภายในวัดยังขาดป้ายสื่อความหมายในบางจุด เช่น บริเวณหน้าวิหาร บริเวณหน้าพระอุโบสถ บริเวณมหาเจดีย์ บริเวณเรือขุดโบราณ และรวมไปถึงป้ายที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาของวัดเสนาสน์และพิธีสงฆ์พระบรมสารีริกธาตุพระราชทาน แต่ในบางจุดทางวัดเสนาสน์ก็ได้ติดตั้งป้ายสื่อไว้นิตเพื่อสื่อความหมายบ้างเป็นที่เรียบร้อยแล้วแต่ยังไม่ได้มาตรฐาน ฉะนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเห็นควรที่จะต้องจัดตั้งงบประมาณเพื่อก่อสร้างและบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของวัดนางพญา วัดราชบูรณะ และวัดเสนาสน์จะเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น หากได้รับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบจากหลายภาคส่วนก็จะทำให้วัดทั้ง 3 แห่ง กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาที่ยั่งยืน เพราะการท่องเที่ยวภายในวัดนั้นจะเป็นสิ่งที่เตือนใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ามาเที่ยวชมได้รับข้อมูลเชิงวิชาการที่ถูกต้องและปลูกจิตสำนึกที่ดีในการสืบสานเห็นคุณค่าและรักษามรดกทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทยตลอดไป

4.2.4 สรุปเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาจังหวัดพิษณุโลก

จากผลการศึกษา นักวิจัยได้สรุปเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา โดยได้ประยุกต์เป็นโปรแกรมทัวร์ท่องเที่ยว ดังนี้

โปรแกรมท่องเที่ยวแบบที่ 1 ช่วงเช้า กราบนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธรูปที่งดงามที่สุดในโลก ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร – และพระนางพญาชุ่มเรือนแก้ว – ชมเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เจดีย์โบราณ สถานที่ค้นพบพระเครื่องนางพญา ณ วัดนางพญา(วัดพระนางสร้าง) – สักการะพระบรมสารีริกธาตุ – ชมวิหารหลวง – เจดีย์หลวง และชมเรือโบราณรัชกาลที่ 5 ณ วัดราชบูรณะ – เชิญเช่าบูชาพระเครื่องวัดอุมงคล – รับประทานอาหารกลางวันที่บ้านก้วยเตี่ยวห้อยขาปากจูนก้วยเตี่ยวโบราณ พ.ศ.2500 - จากนั้นก่อนกลับเชิญเลือกซื้อสินค้าของฝากที่มีชื่อเสียงของจังหวัดพิษณุโลก อาทิเช่น กล้วยตาก สมุนไพร ฯลฯ หมายเหตุ ใช้เวลาท่องเที่ยว ประมาณ 2 ชั่วโมง

โปรแกรมท่องเที่ยวแบบที่ 2 ช่วงเช้า กราบนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธรูปที่งดงามที่สุดในโลก ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร – และพระนางพญาชุ่มเรือนแก้ว – ชมเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เจดีย์โบราณ สถานที่ค้นพบพระเครื่องนางพญา ณ วัดนางพญา(วัดพระนางสร้าง) – สักการะพระบรมสารีริกธาตุ – ชมวิหารหลวง – เจดีย์หลวง และชมเรือโบราณรัชกาลที่ 5 ณ วัดราชบูรณะ – เชิญเช่าบูชาพระเครื่องวัดอุมงคล – รับประทานอาหารกลางวันที่บ้านก้วยเตี่ยวห้อยขาปากจูนก้วยเตี่ยวโบราณ พ.ศ.2500 – จากนั้นเชิญนั่งรถรางชมเมืองสองแคว ซึ่งเป็นรถรางที่ได้รับรางวัล Tourism Award จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประจำปี พ.ศ.2551 พร้อมรับฟังคำบรรยายจากมัคคุเทศก์ท้องถิ่น คุณณัฏฐพงศ์ ภัคดิประไพ ซึ่งได้รับรางวัล Tourism Award มัคคุเทศก์ท้องถิ่นดีเด่นประจำปี พ.ศ.2553 ก่อนกลับเชิญเลือกซื้อสินค้าของฝากที่มีชื่อเสียงของจังหวัดพิษณุโลก อาทิเช่น กล้วยตาก สมุนไพร ฯลฯ หมายเหตุ ใช้เวลาท่องเที่ยว ประมาณ 3 ชั่วโมง

ตอนที่ 4.3 การสำรวจความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

จากการสำรวจความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ ได้ทำการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งผลการวิจัยได้สรุปข้อมูลลงในตาราง

4.3.1 ความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ แบบประเมินแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ข้อมูลส่วนบุคคล พฤติกรรมการท่องเที่ยว และข้อเสนอแนะ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 392 คน

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

ตารางที่ 5 เพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	171	43.6
หญิง	221	56.4
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงจำนวน 221 คน คิดเป็นร้อยละ 56.4 และเพศชายจำนวน 171 คน คิดเป็นร้อยละ 43.6

ตารางที่ 6 อายุ

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 15 ปี	24	6.1
16-25 ปี	95	24.2
26-30 ปี	77	19.6
31-45 ปี	112	28.6
46-60 ปี	55	14.0
มากกว่า 60 ปีขึ้นไป	28	7.1
ไม่ตอบ	1	.3
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31-45 ปี จำนวน 112 คน คิดเป็นร้อยละ 28.6 รองลงมาคืออายุระหว่าง 16-25 ปี จำนวน 95 คน คิดเป็นร้อยละ 24.2 อายุระหว่าง 26-30 ปี จำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 19.6 อายุระหว่าง 46-60 ปี จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 14.0 อายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 7.1 และน้อยที่สุดต่ำกว่า 15 ปีจำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 6.1

ตารางที่ 7 การศึกษา

การศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่ามัธยม	42	10.7
มัธยมปลาย	50	12.8
อนุปริญญา	47	12.0
ปริญญาตรี	200	51.0
สูงกว่าปริญญาตรี	52	13.3
ไม่ตอบ	1	.3
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ศึกษาในระดับปริญญาตรีจำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 51.0 รองลงมาศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรีจำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 13.3 ระดับมัธยมปลายจำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 12.8 ระดับอนุปริญญา จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 12.0 และต่ำกว่ามัธยม จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 10.7

ตารางที่ 8 สถานภาพ

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	166	42.3
แต่งงาน	210	53.6
หย่าร้าง/แยกกันอยู่	13	3.3
หม้าย	3	.8
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีสถานภาพแต่งงานแล้ว จำนวน 210 คน คิดเป็นร้อยละ 53.6 รองลงมา มีสถานภาพโสดจำนวน 166 คน คิดเป็นร้อยละ 42.3 หย่าร้าง/แยกกันอยู่จำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 3.3 และสถานภาพหม้ายจำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.8

ตารางที่ 9 อาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
รับราชการ	94	24.0
ค้าขาย-นักธุรกิจ	66	16.8
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	51	13.0
รับจ้าง	23	5.9
นักเรียน-นิสิต-นักศึกษา	108	27.6
แม่บ้าน	30	7.7
เกษตรกร	9	2.3
อื่นๆ	11	2.8
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นนักเรียน-นิสิต-นักศึกษา จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 27.6 รองลงมารับราชการจำนวน 94 คน คิดเป็นร้อยละ 24.0 ค้าขาย-นักธุรกิจ จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 16.8 พนักงานรัฐวิสาหกิจจำนวน 51 คน คิดเป็นร้อยละ 13.0 แม่บ้าน จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.7 อาชีพรับจ้างจำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 5.9 อาชีพอื่น ๆ จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 2.8 และน้อยที่สุดอาชีพเกษตรกรจำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.3

ตารางที่ 10 รายได้ต่อเดือน

รายได้ต่อเดือน	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 3,000 บาท	54	13.8
3,001-5,000 บาท	79	20.2
5,001-7,000 บาท	27	6.9
7,001-9,000 บาท	51	13.0
9,001-12,000 บาท	77	19.6
12,001-15,000 บาท	23	5.9
มากกว่า 15,000 บาทขึ้นไป	67	17.1
ไม่ตอบ	14	3.6
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ระหว่าง 3,001-5,000 บาท จำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 20.2 รองลงมา มีรายได้ 9,001-12,000 บาท จำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 19.6 มีรายได้มากกว่า 15,000 บาทขึ้นไป จำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 17.1 มีรายได้ต่ำกว่า 3,000 บาท จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 13.8 มีรายได้ 7,001-9,000 บาท จำนวน 51 คน คิดเป็นร้อยละ 13.0 มีรายได้ 5,001-7,000 บาท จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 6.9 มีรายได้ 12,001-15,000 บาท จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 5.9 และไม่ตอบจำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 3.6

ตารางที่ 11 ท่านเดินทางมาจากภูมิภาคใด

ท่านเดินทางมาจากภูมิภาคใด	จำนวน	ร้อยละ
ภาคเหนือ	167	42.6
ภาคใต้	35	8.9
ภาคกลาง	83	21.2
ภาคอีสาน	58	14.8
ภาคตะวันออก	22	5.6
ภาคตะวันตก	23	5.9
ไม่ตอบ	4	1.0
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเดินทางมาจากภาคเหนือจำนวน 167 คน คิดเป็นร้อยละ 42.6 รองลงมาจากภาคกลางจำนวน 83 คน คิดเป็นร้อยละ 21.2 ภาคอีสานจำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 14.8 ภาคใต้จำนวน 35 คนคิดเป็นร้อยละ 8.9 ภาคตะวันตกจำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 5.9 ภาคตะวันออกจำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.6 และไม่ตอบจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 1.0

ตารางที่ 12 ค่าใช้จ่ายเมื่อเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลก

ค่าใช้จ่ายเมื่อเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลก	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 1,000 บาท	104	26.5
1,001-3,000 บาท	218	55.6
3,001-5,000 บาท	49	12.5
5,001 บาทขึ้นไป	9	2.4
ไม่ตอบ	12	3.1
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามใช้จ่ายเมื่อเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 1,001-3,000 บาท จำนวน 218 คนคิดเป็นร้อยละ 55.6 รองลงมาต่ำกว่า 1,000 บาท จำนวน 104 คน คิดเป็นร้อยละ 26.5 ใช้จ่ายอยู่ระหว่าง 3,001-5,000 บาท จำนวน 49 คนคิดเป็นร้อยละ 12.5 ใช้จ่าย 5,001 บาทขึ้นไปจำนวน 9 คนคิดเป็นร้อยละ 2.4 และไม่ตอบจำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 3.1 ตามลำดับ

ตารางที่ 13 ระยะเวลาที่ใช้เมื่อมาท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลก

ระยะเวลาที่ใช้เมื่อมาท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลก	จำนวน	ร้อยละ
ครึ่งวัน (เช้าหรือบ่าย)	95	24.2
1 วัน	173	44.1
2 วัน	106	27.0
มากกว่า 2 วันขึ้นไป	12	3.1
ไม่ตอบ	6	1.5
รวม	392	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ใช้เวลาในการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก 1 วัน จำนวน 173 คนคิดเป็นร้อยละ 44.1 รองลงมาใช้เวลา 2 วันคิดเป็นร้อยละ 27.0 ใช้เวลาครึ่งวัน (เช้าหรือบ่าย) จำนวน 95 คนคิดเป็นร้อยละ 24.2 ใช้เวลามากกว่า 2 วันขึ้นไป จำนวน 12 คนคิดเป็นร้อยละ 3.1 และไม่ตอบจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5 ตามลำดับ

ตารางที่ 14 ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยวที่จังหวัดพิษณุโลก

ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยวที่จังหวัดพิษณุโลก	จำนวน	ร้อยละ
เดินทางมาเองโดยลำพัง	46	11.7
มากับเพื่อน	119	30.4
มากับครอบครัว	119	30.4
มากับกรุ๊ปทัวร์	102	26.0
อื่นๆ	2	.5
ไม่ตอบ	4	1.0
รวม	392	100.0

จากตาราง ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยวของผู้ตอบแบบสอบถามมากับเพื่อนและมากับครอบครัว จำนวน 119 คน คิดเป็นร้อยละ 30.4 เท่ากัน รองลงมามากับกรุ๊ปทัวร์จำนวน 102 คน คิดเป็นร้อยละ 26.0 เดินทางมาเองโดยลำพัง จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.7 มาทางอื่นๆ จำนวน 2 คนคิดเป็นร้อยละ 0.5 และไม่ตอบจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 1.0

ตารางที่ 15 ท่านรู้จักแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

รู้จักแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	จำนวน	ร้อยละ
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่)	382	97.4
วัดนางพญา	238	60.7
วัดราชบูรณะ	153	39.0
วัดเสนาสน์	59	15.1
วัดอื่นๆ	9	2.3

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่รู้จักวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) จำนวน 382 คน คิดเป็นร้อยละ 97.4 รองลงมารู้จักวัดนางพญาจำนวน 238 คนคิดเป็นร้อยละ 60.7 วัดราชบูรณะจำนวน 153 คิดเป็นร้อยละ 39.90 วัดเสนาสน์จำนวน 59 คน คิดเป็นร้อยละ 15.1 และวัดอื่นๆ จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.3

ตารางที่ 16 สิ่งจูงใจที่ทำให้มาท่องเที่ยว (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

สิ่งจูงใจที่ทำให้มาท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
ความงดงามของสถาปัตยกรรม เช่น วิหาร เจดีย์ หอไตร	319	81.4
ทิวทัศน์ ทัศนียภาพของวัด	167	42.6
ซื้อสินค้าของที่ระลึก	128	32.7
พระเครื่อง เหรียญที่ระลึก ฯลฯ	111	28.3
พระประธาน/พระบรมสารีริกธาตุ	245	62.5
อื่นๆ	11	2.8

จากตารางพบว่า สิ่งจูงใจที่ทำให้มาท่องเที่ยวส่วนใหญ่คือ ความงดงามของสถาปัตยกรรม เช่น วิหาร เจดีย์ หอไตร จำนวน 319 คน คิดเป็นร้อยละ 81.4 รองลงมาพระประธาน/พระบรมสารีริกธาตุ จำนวน 245 คน คิดเป็นร้อยละ 62.5 สิ่งจูงใจด้านทิวทัศน์ ทัศนียภาพของวัด จำนวน 167 คน คิดเป็นร้อยละ 42.6 สิ่งจูงใจด้านซื้อสินค้าของที่ระลึกจำนวน 128 คน คิดเป็นร้อยละ 32.7 สิ่งจูงใจด้านพระเครื่อง เหรียญที่ระลึก ฯลฯ จำนวน 111 คน คิดเป็นร้อยละ 28.3 และอื่นๆ จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 2.8 ตามลำดับ

ตารางที่ 17 ท่านทำกิจกรรมใดในวัดนางพญา (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ท่านทำกิจกรรมใดในวัดนางพญา	: จำนวน	ร้อยละ
ชมพระเครื่องนางพญา เหรียญที่ระลึก	213	54.3
กราบพระประธานในวัด	235	59.9
ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ	73	18.6
ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปล่อยนกปล่อยปลา	188	48
อื่นๆ	10	2.6

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มาวัดนางพญามากกราบพระประธานในวัด จำนวน 235 คน คิดเป็นร้อยละ 59.9 รองลงมาชมพระเครื่องนางพญา เหรียญที่ระลึกจำนวน 213 คน คิดเป็นร้อยละ 54.3 ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปล่อยนกปล่อยปลาจำนวน 188 คน คิดเป็นร้อยละ 48 มา

ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถจำนวน 73 คนคิดเป็นร้อยละ 18.6 และอื่นๆ จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.6 ตามลำดับ

ตารางที่ 18 ท่านทำกิจกรรมใดในวัดราชบูรณะ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ท่านทำกิจกรรมใดในวัดราชบูรณะ	จำนวน	ร้อยละ
ชมพระเครื่องนางพญา เหยียญที่ระลึก ฯลฯ	203	51.8
กราบพระประธานในวัด	249	63.5
ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ฯลฯ	170	43.4
ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลอยนกปลอยปลา	194	49.5
นมัสการพระบรมสารีริกธาตุ	73	18.6
ไต่บันไดเงินบันไดทอง	31	7.9
รอดท้องเรือพระที่นั่ง	32	8.2
อบสมุนไพรเพื่อสุขภาพ	24	6.1
อื่นๆ	7	1.8

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มาวัดราชบูรณะเพื่อ กราบพระประธานในวัด จำนวน 249 คน คิดเป็นร้อยละ 63.5 รองลงมาชมพระเครื่องนางพญา เหยียญที่ระลึก ฯลฯ จำนวน 203 คน คิดเป็นร้อยละ 51.8 ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลอยนกปลอยปลา จำนวน 194 คน คิดเป็นร้อยละ 49.5 ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ฯลฯ จำนวน 170 คน คิดเป็นร้อยละ 43.4 นมัสการพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 73 คน คิดเป็นร้อยละ 18.6 รอดท้องเรือพระที่นั่ง จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 8.2 ไต่บันไดเงินบันไดทองจำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 7.9 อบสมุนไพรเพื่อสุขภาพ จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 6.1 และอื่นๆ จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.8 ตามลำดับ

ตารางที่ 19 ท่านทำกิจกรรมใดในวัดเสนาสน์ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ท่านทำกิจกรรมใดในวัดเสนาสน์	จำนวน	ร้อยละ
นมัสการพระบรมสารีริกธาตุ	191	48.7
ชมเรือขุดโบราณ	36	9.2
กราบพระประธานในวัด	186	47.4
ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ฯลฯ	30	7.7
ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลื้ยนกปลื้ยปลา	166	42.3
อื่นๆ	16	4.1

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามที่มาทำกิจกรรมในวัดเสนาสน์ มานมัสการพระบรมสารีริกธาตุ จำนวน 191 คน คิดเป็นร้อยละ 48.7 รองลงมากราบพระประธานในวัดจำนวน 186 คน คิดเป็นร้อยละ 47.4 ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลื้ยนกปลื้ยปลา จำนวน 166 คน คิดเป็นร้อยละ 42.3 ชมเรือขุดโบราณ จำนวน 36 คนคิดเป็นร้อยละ 9.2 ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ฯลฯ จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.7 และอื่นๆ จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 4.1

ตารางที่ 20 ท่านรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
รู้จัก	294	75.0
ไม่รู้จัก	80	20.4
ไม่ตอบ	18	4.6
รวม	392	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 294 คนคิดเป็นร้อยละ 75.0 ไม่รู้จักจำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 20 และไม่ตอบจำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 4.6

ตารางที่ 21 ท่านรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุได้อย่างไร

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
จากเพื่อนหรือบุคคลอื่น	140	35.7
จากสื่อโฆษณา	161	41.1
จากแผ่นพับใบปลิว	10	2.6
จากโทรทัศน์	15	3.8
จากป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายกลางแจ้ง	19	4.8
อื่นๆ	5	1.3
ไม่ตอบ	42	10.7
รวม	392	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจากสื่อโฆษณานับจำนวน 161 คนคิดเป็นร้อยละ 41.1 รองลงมารู้จักจากเพื่อนหรือบุคคลอื่นจำนวน 140 คน คิดเป็นร้อยละ 35 จากป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายกลางแจ้งจำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 จากโทรทัศน์จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 3.8 จากแผ่นพับใบปลิวจำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.6 อื่นๆ จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.3 และไม่ตอบจำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 10.7

ตารางที่ 22 ท่านสนใจที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
สนใจ	267	68.1
ไม่สนใจ	48	12.2
ไม่แน่ใจ	64	16.3
ไม่ตอบ	13	3.3
รวม	392	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามสนใจที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 267 คนคิดเป็นร้อยละ 68.1 ไม่แน่ใจจำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 16.3 ไม่สนใจจำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 12.2 และไม่ตอบจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 3.3

**ตารางที่ 23 หากท่านมีโอกาสที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุท่าน
ต้องการทราบรายละเอียดอะไรบ้าง (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)**

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
ประวัติความเป็นมา	353	90.1
ภูมิปัญญาการสร้าง	250	63.8
มูลค่าทางการตลาด	92	23.5
วิธีการดูพระเครื่อง	115	29.3
วิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุ	116	29.6
อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์	250	63.8
ภาพประกอบ	76	19.4
อื่นๆ	19	4.8

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุในเรื่องประวัติความเป็นมา จำนวน 353 คนคิดเป็นร้อยละ 90.1 รองลงมาภูมิปัญญาการสร้างและอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ จำนวน 250 คน คิดเป็นร้อยละ 63.8 เท่ากัน วิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 29.6 วิธีการดูพระเครื่องจำนวน 115 คน คิดเป็นร้อยละ 29.3 มูลค่าทางการตลาดจำนวน 92 คน คิดเป็นร้อยละ 23.5 ภาพประกอบจำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 19.4 และอื่นๆ จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 ตามลำดับ

ตารางที่ 24 ท่านต้องการให้วัดมีบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวอย่างไร

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
มีมัคคุเทศก์นำชมวัด	209	53.3
มีสถานที่จอดรถ	33	8.4
มีร้านค้าร้านอาหารไว้บริการ	13	3.3
มีห้องน้ำ ห้องสุขา	28	7.1
มีป้ายบอกทาง และป้ายสื่อความหมายอธิบายภายในวัด	71	18.1
มีเอกสาร คู่มือแนะนำเที่ยวด้วยตนเองแจก	30	7.7
อื่น ๆ	1	0.3
ไม่ตอบ	7	1.8
รวม	392	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้วัดมีบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว มีมัคคุเทศก์นำชมวัด จำนวน 209 คน คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมีย้ายบอกทางและป้ายสื่อความหมายอธิบายภายในวัด จำนวน 71 คน คิดเป็นร้อยละ 18.1 มีสถานที่จอดรถ จำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 8.4 มีเอกสาร คู่มือแนะนำเที่ยวด้วยตนเองแจก จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.7 มีห้องน้ำ ห้องสุขาจำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 7.1 มีร้านค้าร้านอาหารไว้บริการจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 3.3 และอื่นๆ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.3 ไม่ตอบจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.8 ตามลำดับ

ตารางที่ 25 ท่านคิดว่าควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกหรือไม่

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
สมควร	385	99.7
ไม่สมควร	1	0.3
ไม่ตอบ	6	1.5
รวม	392	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามคิดว่าควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 385 คนคิดเป็นร้อยละ 99.7 และไม่สมควรจำนวน 1 คนคิดเป็นร้อยละ 0.3 และไม่ตอบจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5

**ตารางที่ 26 ท่านคิดว่าหน่วยงานใดควรเข้ามามีบทบาทและพัฒนากองท่องเที่ยวเชิง
พระพุทธศาสนามากที่สุด**

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	255	65.1
เทศบาลนครพิษณุโลก	55	14.0
สถาบันการศึกษา	9	2.3
วัดที่เป็นเจ้าของพื้นที่	31	7.9
หน่วยงานในท้องถิ่น	13	3.1
องค์การบริหารส่วนจังหวัด	6	1.5
อื่นๆ	17	4.3
ไม่ตอบ	7	1.8
รวม	392	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามามีบทบาทและพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาที่สุด จำนวน 255 คน คิดเป็นร้อยละ 65.1 รองลงมาคือ เทศบาลนครพิษณุโลก จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 14.0 วัดที่เป็นเจ้าของพื้นที่ จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 7.9 หน่วยงานอื่นๆ จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.3 สถาบันการศึกษา จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.3 องค์การบริหารส่วนจังหวัดจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5 และไม่ตอบจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.8 ตามลำดับ

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

จากการสำรวจข้อมูลผู้วิจัยได้วิเคราะห์แนวความคิดรวบยอดของนักท่องเที่ยวชาวไทยได้เสนอแนะว่าควรอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทั้งสามแหล่งให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดพิษณุโลก อันเนื่องมาจากเป็นโบราณสถานที่ประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด เป็นแหล่งสร้างรายได้แก่ผู้ประกอบการต่างๆ อาทิเช่น ร้านค้าขายอาหาร สถานที่เช่าบูชาพระเครื่อง และที่สำคัญที่สุดเป็นสถานที่ประดิษฐานพระที่มีชื่อเสียงสำคัญๆ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมาช้านาน

4.3.2 ความสนใจของนักท่องเที่ยวดังกล่าวที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรม
 สารีริกธาตุ แบบประเมินแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ข้อมูลส่วนบุคคล พฤติกรรมการท่องเที่ยว และ
 ข้อเสนอแนะ ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ จำนวน 8 คน ผลการศึกษาพบว่า

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

ตารางที่ 27 เพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	6	75
หญิง	2	25
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชายจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75
 และเพศหญิงจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 28 อายุ

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 15 ปี	0	0
16-25 ปี	4	50
26-30 ปี	4	50
31-45 ปี	0	0
46-60 ปี	0	0
มากกว่า 60 ปีขึ้นไป	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 16-25 ปี จำนวน 4 คน คิดเป็น
 ร้อยละ 50 และอายุระหว่าง 26-30 ปี จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 เท่ากัน

ตารางที่ 29 การศึกษา

การศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่ามัธยม	0	0
มัธยมปลาย	0	0
อนุปริญญา	0	0
ปริญญาตรี	6	75
ปริญญาโท	2	25
สูงกว่าปริญญาตรี	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ศึกษาในระดับปริญญาตรีจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และระดับปริญญาโทจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ตามลำดับ

ตารางที่ 30 สถานภาพ

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	6	75
แต่งงาน	2	25
หย่าร้าง/แยกกันอยู่	0	0
หม้าย	0	0
อื่นๆ	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีสถานภาพโสดจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และมีสถานภาพแต่งงานจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 31 อาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
รับราชการ	0	0
ค้าขาย-นักธุรกิจ	2	25
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	0	0
รับจ้าง	0	0
นักเรียน-นิสิต-นักศึกษา	6	75
แม่บ้าน	0	0
เกษตรกร	0	0
อื่นๆ	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นนักเรียน-นิสิต-นักศึกษา จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และอาชีพค้าขาย-นักธุรกิจจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 32 ท่านเดินทางมาจากประเทศใด

ท่านเดินทางมาจากทวีป	จำนวน	ร้อยละ
Asia	4	50
Europe	2	25
North America	0	0
South America	0	0
Oceania	2	25
Other	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเดินทางมาจากประเทศแถบ Asia จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 และแถบ Europe และแถบ Oceania จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 33 ค่าใช้จ่ายเมื่อเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลก

รายได้ต่อเดือน	จำนวน	ร้อยละ
100 USD	6	75
150 USD	2	25
200 USD	0	0
250 USD	0	0
More than 250 USD	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามใช้จ่ายเมื่อเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่อยู่ 100 USD จำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 และ 150 USD จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 34 คุณเคยมาท่องเที่ยวในประเทศไทยครั้งที่เท่าไร

จำนวน	จำนวน	ร้อยละ
ครั้งแรก	6	75
2-3 ครั้ง	2	25
4-5 ครั้ง	0	0
มากกว่า 5 ครั้งขึ้นไป	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยมาท่องเที่ยวประเทศไทย ครั้งแรก จำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 และเคยมา 2-3 วัน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 35 ระยะเวลาที่ใช้เมื่อมาท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลก

ระยะเวลาที่ใช้เมื่อมาท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลก	จำนวน	ร้อยละ
ครึ่งวัน	0	0
1 วัน	6	75
2 วัน	2	25
มากกว่า 2 วันขึ้นไป	0	0
รวม	8	100.0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ใช้เวลาในการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก 1 วัน จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และใช้เวลา 2 วัน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 36 ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยวที่จังหวัดพิษณุโลก

ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยวที่จังหวัดพิษณุโลก	จำนวน	ร้อยละ
เดินทางมาเอง โดยลำพัง	0	0
มากับเพื่อน	6	75
มากับครอบครัว	2	25
มากับกรุ๊ปทัวร์	0	0
อื่นๆ	0	0
รวม	8	100.0

จากตาราง ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยวของผู้ตอบแบบสอบถามมากับเพื่อน จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และมากับครอบครัว จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 37 ท่านรู้จักแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

รู้จักแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	จำนวน	ร้อยละ
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่)	8	100
วัดนางพญา	2	25
วัดราชบูรณะ	0	0
วัดเสนาสถ์	0	0
วัดอื่นๆ	0	0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่รู้จักวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และรู้จักวัดนางพญาจำนวน 2 คนคิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 38 สิ่งงูใจที่ทำให้มาท่องเที่ยว (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

สิ่งงูใจที่ทำให้มาท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
ความงดงามของสถาปัตยกรรม เช่น วิหาร เจดีย์ หอไตร	8	100
ทิวทัศน์ ทัศนียภาพของวัด	2	25
ซื้อสินค้าของที่ระลึก	0	0
พระเครื่อง เหริยณูที่ระลึก ฯลฯ	2	25
พระประธาน/พระบรมสารีริกธาตุ	2	25
อื่นๆ	0	0

จากตารางพบว่า สิ่งงูใจที่ทำให้มาท่องเที่ยวส่วนใหญ่คือ ความงดงามของสถาปัตยกรรม เช่น วิหาร เจดีย์ หอไตร จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาด้านทิวทัศน์ ทัศนียภาพของวัด, พระเครื่อง เหริยณูที่ระลึก ฯลฯ และพระประธาน/พระบรมสารีริกธาตุ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน

ตารางที่ 39 ท่านทำกิจกรรมใดในวัดนางพญา (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ท่านทำกิจกรรมใดในวัดนางพญา	จำนวน	ร้อยละ
ชมพระเครื่องนางพญา เหริยญที่ระลิก	2	25
กราบพระประธานในวัด	2	25
ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ	4	50
ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลอยนกปลอยปลา	0	0
อื่นๆ	0	0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มา วัดนางพญามาชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ จำนวน 4 คนคิดเป็นร้อยละ 50 และชมพระเครื่องนางพญา เหริยญที่ระลิก และกราบพระประธานใน วัดจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน

ตารางที่ 40 ท่านทำกิจกรรมใดในวัดราชบูรณะ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ท่านทำกิจกรรมใดในวัดราชบูรณะ	จำนวน	ร้อยละ
ชมพระเครื่องนางพญา เหริยญที่ระลิก ฯลฯ	0	0
กราบพระประธานในวัด	4	50
ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ฯลฯ	4	50
ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลอยนกปลอยปลา	0	0
นมัสการพระบรมสารีริกธาตุ	0	0
ไต่บันไดเงินบันไดทอง	0	0
รอดท้องเรือพระที่นั่ง	0	0
อบสมุนไพรเพื่อสุขภาพ	0	0
อื่นๆ	0	0

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มาวัดราชบูรณะเพื่อ กราบพระประธานใน วัด และชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ฯลฯ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 เท่ากัน

ตารางที่ 41 ท่านทำกิจกรรมใดในวัดเสนาสน์ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ท่านทำกิจกรรมใดในวัดเสนาสน์	จำนวน	ร้อยละ
นมัสการพระบรมสารีริกธาตุ	0	0
ชมเรือขุดโบราณ	0	0
กราบพระประธานในวัด	2	25
ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ฯลฯ	0	0
ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลื้ยนกปลื้ยปลา	0	0
อื่นๆ	2	25

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามที่มาทำกิจกรรมในวัดเสนาสน์ มากกราบพระประธานในวัดและอื่นๆ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน

ตารางที่ 42 ท่านรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
รู้จัก	2	25
ไม่รู้จัก	6	75
รวม	8	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามไม่รู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 ไม่รู้จักจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 43 ท่านรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุได้อย่างไร

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
จากเพื่อนหรือบุคคลอื่น	4	50
จากสื่อโฆษณา	4	50
จากแผ่นพับใบปลิว	0	0
จากโทรทัศน์	0	0
จากป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายกลางแจ้ง	0	0
อื่นๆ	0	0
ไม่ตอบ	0	0
รวม	8	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจากเพื่อนหรือบุคคลอื่น และสื่อโฆษณาจำนวน 4 คนคิดเป็นร้อยละ 50 เท่ากัน

ตารางที่ 44 ท่านสนใจที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
สนใจ	8	100
ไม่สนใจ	0	0
ไม่แน่ใจ	0	0
รวม	8	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามสนใจที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 8 คนคิดเป็นร้อยละ 100

ตารางที่ 45 หากท่านมีโอกาที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุท่าน
ต้องการทราบรายละเอียดอะไรบ้าง (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
ประวัติความเป็นมา	8	100
ภูมิปัญญาการสร้าง	2	25
มูลค่าทางการตลาด	2	25
วิธีการดูพระเครื่อง	2	25
วิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุ	6	75
อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์	4	50
ภาพประกอบ	2	25
อื่นๆ	0	0

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุในเรื่องประวัติความเป็นมา จำนวน 8 คนคิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาวิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 และภูมิปัญญาการสร้าง, มูลค่าทางการตลาด, วิธีการดูพระเครื่องและภาพประกอบจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน

ตารางที่ 46 ท่านต้องการให้วัดมีบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวอย่างไร

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
มีมัคคุเทศก์นำชมวัด	8	100
มีสถานที่จอดรถ	0	0
มีร้านค้าร้านอาหารไว้บริการ	0	0
มีห้องน้ำ ห้องสุขา	0	0
มีป้ายบอกทาง และป้ายสื่อความหมายอธิบายภายในวัด	0	0
มีเอกสาร คู่มือแนะนำเที่ยวด้วยตนเองแจก	0	0
อื่น ๆ	0	0
รวม	8	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้วัดมี มัคคุเทศก์นำชมวัด จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 100

ตารางที่ 47 ท่านคิดว่าควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกหรือไม่

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
สมควร	6	75
ไม่สมควร	0	0
ไม่ตอบ	2	25
รวม	8	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามคิดว่าควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 และไม่ตอบจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตารางที่ 48 ท่านคิดว่าหน่วยงานใดควรเข้ามามีบทบาทและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิง
พระพุทธศาสนามากที่สุด

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	4	50
เทศบาลนครพิษณุโลก	2	24
สถาบันการศึกษา	0	0
วัดที่เป็นเจ้าของพื้นที่	0	0
หน่วยงานในท้องถิ่น	0	0
องค์การบริหารส่วนจังหวัด	0	0
อื่นๆ	0	0
ไม่ตอบ	2	25
รวม	8	100

จากตารางพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามามีบทบาทและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาที่สุด จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 รองลงมาคือ เทศบาลนครพิษณุโลก จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากันกับผู้ไม่ตอบจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการสำรวจข้อมูลผู้วิจัยได้วิเคราะห์แนวความคิดรวมของนักท่องเที่ยวต่างชาติได้เสนอแนะว่าวัดและแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยสวยงามและน่าสนใจ สมควรร่วมกันดูแลรักษาต่อไป เพราะนักท่องเที่ยวต่างชาติส่วนใหญ่ต้องการมาชมสิ่งเหล่านี้

4.3.3 แนวความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาวิจัยพบว่า แนวความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องดังนี้ กลุ่มแรก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชน กลุ่มที่สอง ได้แก่ ปราชญ์พระเครื่อง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและสมาชิกชมรมพระเครื่อง กลุ่มที่สาม ได้แก่ ได้แก่ เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ จากนั้นได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า

กลุ่มแรก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชน พบว่า ส่วนใหญ่ได้เสนอความคิดเห็นว่าวัดสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี อันเนื่องมาจากวัดเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจ มีโบราณวัตถุมากมายภายในวัด ควรค่าแก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับการศึกษา นอกจากนี้การจัดการการท่องเที่ยวภายในวัดนั้นยังขาดในเรื่องของการประชาสัมพันธ์โดยใช้บุคคลบรรยาย ซึ่งเรื่องนี้เป็นที่ต้องการแก่นักท่องเที่ยว เพราะหากมีการใช้บุคคลบรรยายจะดีกว่าการเที่ยวโดยลำพัง และหากมีคู่มือแนะนำเที่ยวจะต้องเน้นการให้ข้อมูลที่ถูกต้อง และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในวัดนั้นสามารถจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ หรือชมรมการท่องเที่ยววัด หรือศูนย์การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ศูนย์บูชาพระเครื่องได้ สุดท้ายการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดมีความมุ่งเน้นเพียงแค่ชมวัดเท่านั้นแต่สมควรสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนด้วย เพื่อได้เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวต่อไป

ในเรื่องของพระบรมสารีริกธาตุ ถือได้ว่าเป็นปูชนียวัตถุที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์เพราะในประเทศไทยมีเพียงไม่กี่แห่ง หากทางจังหวัดมุ่งเน้นการท่องเที่ยวแบบเชิงศาสนา การท่องเที่ยววัดน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งแก่นักท่องเที่ยว แต่นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องดูแลรักษาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในบริเวณวัดด้วย

ในประเด็นเรื่องการวิเคราะห์ศักยภาพของวัดเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้น สิ่งที่ต้องมุ่งเน้นให้มีความสำคัญนั้นคือ สิ่งอำนวยความสะดวก อาทิเช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา หรือจัดทำตู้แสดงความคิดเห็นเพื่อเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เสนอแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยววัด เพราะหากขาดสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ไปนักท่องเที่ยวก็จะลำบาก และเพิ่มเติมในการปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมของวัด

ประเด็นเรื่องการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวแนะนำชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุนั้น ส่วนใหญ่เห็นว่าสมควรจัดทำคู่มือเพื่อเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่ถูกต้อง โดยเนื้อหาจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับประวัติวัด ประวัติการสร้างพระนางพญา ประวัติพระบรมสารีริกธาตุ และเพิ่มเติมในเรื่องของวัฒนธรรมไทยเข้าไปเพื่อให้นักท่องเที่ยวซาบซึ้งถึงความเป็นไทย

กลุ่มที่สอง ได้แก่ ปราชญ์พระเครื่อง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและสมาชิกชมรมพระเครื่อง พบว่า ควรส่งเสริมการท่องเที่ยววัด เพราะวัดเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและยังเป็นแหล่งรวบรวมมรดกทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา การท่องเที่ยววัดยังเป็นจุดขายที่สำคัญของบ้านเมือง แต่ควรมีการจัดระเบียบให้สวยงาม มีการจัดการท่องเที่ยว

แต่กระนั้นก็ตามการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในวัดที่สำคัญในจังหวัดพิษณุโลกต้องมุ่งพัฒนาสิ่งต่างๆ ในบริเวณวัดก่อน เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์ เพราะการแนะนำวัดจะเป็นข้อมูลที่นักท่องเที่ยวต้องการ ควรจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ที่แจ้งข้อมูลเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด หรือพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมการท่องเที่ยวให้คนในท้องถิ่นมุ่งเน้นการพัฒนาวัดให้สวยงาม สะอาด และปลอดภัย สุดท้ายจะต้องมุ่งเน้นให้กลุ่มเยาวชนเข้ามาท่องเที่ยววัดมากขึ้น

ในประเด็นเรื่องการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกษัตุนั้นส่วนใหญ่เห็นว่าสมควรจัดทำคู่มือเพื่อเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่ถูกต้องอย่างเดียวกับกลุ่มแรก แต่ขอให้มุ่งเน้นการให้ข้อมูลเรื่องความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อองค์พระ และหากเกิดอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใดๆ ก็สมควรที่จัดพิมพ์แทรกลงไปในกลุ่มคู่มือด้วยเพื่อเป็นการยืนยันถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องดังกล่าว นอกจากนี้ยังเสนอแนะให้คู่มือนั้นควรมีถูกต้องและมีบทความเพื่อเป็นการบูชา และให้คนไทยมีหลักธรรมประจำใจไว้ดำเนินชีวิต

กลุ่มที่สาม ได้แก่ เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ พบว่า ต้องการให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านประเพณีและวัฒนธรรม เพราะวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะวัดพระพุทธชินราช วัดที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกษัตตु ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถหาความรู้ได้ นอกจากนี้ วัดยังถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชน และมีโบราณสถานภายในวัดที่มีคุณค่า อาทิเช่น พระอุโบสถ วิหาร พระเจดีย์ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาให้คงอยู่สืบไป และสุดท้ายการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดควรมุ่งเน้นการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมให้นักเรียนทำบุญตักบาตร การจัดนำเที่ยวและทำบุญ 9 วัด จัดกิจกรรมเข้าวัดฟังธรรมสำหรับนักเรียนและนักศึกษา มุ่งเน้นกิจกรรมทำบุญกับบุคคลในครอบครัว จัดกิจกรรมประกวดภาพถ่ายวัดในอดีต กิจกรรมเที่ยวชมวัดเก่า เป็นต้น

ในประเด็นเรื่องการรักษาทัศนียภาพของวัดในการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น ควรมีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ต้องมีความพร้อมเพื่อเป็นสื่อทางวัฒนธรรมของชาติต่อนักท่องเที่ยวทั่วโลก

ในเรื่องของการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยววัด เรียกได้ว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะต้องมีความสะอาด เรียบง่าย และเป็นระเบียบสวยงาม และมุ่งเน้นในเรื่องของสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ให้วัดได้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว

ในประเด็นสุดท้ายเรื่องของการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวแนะนำชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ เห็นสมควรมีคู่มือแนะนำเที่ยว ซึ่งจะต้องมีข้อมูล ชื่อวัด สถานที่ตั้ง ประวัติของวัด มีแผนผังภายในวัด มีภาพประกอบ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างพระเครื่องนางพญา กระบวนการปลุกเสก มวลสารต่างๆ ที่นำมาสร้าง ควรมีข้อมูลแหล่งกำเนิดพระพิมพ์ อายุการก่อสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประวัติความเป็นมาอย่างถูกต้องและแม่นยำ และจะต้องเพิ่มเติมแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจภายในวัดนั้นๆ ด้วย